

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİMİ ALANINDA KADINLARIN
İSTİHDAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül ACAR KAVUK

VAN – 2008

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİMİ ALANINDA KADINLARIN
İSTİHDAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Betül ACAR KAVUK**

**Danışman
Prof. Dr. İlhan YILDIZ**

VAN – 2008

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri **ANA BİLİM DALI** Din Eğitimi **BİLİM DALI**'nda Yüksek Lisans/ Doktora/ Sanatta Yeterlilik Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:.....

Üye (Danışman):.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

...../...../2008

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ERKEN DÖNEM ARAP TOPLUMUNDA KADINLARIN EĞİTİMİ VE İSTİHDAMI.....	6
1.1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN.....	6
1.2. İSLAM VE KADIN.....	8
1.2.1. Kadınların Eğitimi ile İlgili Ayet ve Hadisler.....	9
1.2.2. Hz. Muhammed Döneminde Kadınların Eğitimi.....	15
1.2.3. Hz. Muhammed Döneminde Kadınların İstihdamı.....	20
1.2.4. Kız Çocuklarının Eğitimi Konusunda Görüşler.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DÖNEMİNDE KADINLARIN EĞİTİMİ.....	34
2.1. Osmanlı'da Kadının Din Eğitimi.....	34
2.1.1. Tanzimât'tan Önce Kız Çocukların Eğitimi.....	34
2.1.2. Tanzimât Döneminde Kız Çocukların Eğitimi (1839).....	38
2.1.2.1. İbtidâiler.....	41
2.1.2.2. Rüşdiyeler.....	41
2.1.2.3. İdâdîler.....	42
2.1.2.4. Azınlık ve Yabancı Kız Okulları.....	43
2.1.2.5. Dâru'l-Muallimât.....	43

2.1.3. Mutlâkiyet Döneminde Kız Çocukların Eğitimi (1878-1908).....	45
2.1.4. II. Meşrutiyet Döneminde Kız Çocukların Eğitimi (1908-1918).....	46
2.2. Osmanlı Toplumunda Kadınının Çalışma Hayatı.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADINLARIN DİN EĞİTİMİ VE İSTİHDAMI.....	53
3.1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADINLARIN EĞİTİMİ.....	53
3.1.1. Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi.....	53
3.1.2. Atatürk Sonrası Dönemde Kadınlara Yönelik Eğitim.....	56
3.2. DİN EĞİTİMİ ALANINDA KADINLARIN EĞİTİMİ VE İSTİHDAMI.....	62
3.2.1. Örgün Din Eğitiminde Kadınların İstihdamı.....	62
3.2.1.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenliği.....	63
3.2.1.2. İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersi Öğretmenliği.....	68
3.2.1.3. İlahiyat Fakülteleri.....	70
3.2.2. Yaygın Din Eğitiminde Kadınların İstihdamı.....	73
3.2.2.1. Yaygın Din Eğitiminin Mahiyeti.....	73
3.2.2.2. Diyanet İşleri Başkanlığında Kadın İstihdamı.....	74
SONUÇ.....	89
KAYNAKLAR.....	100
ÖZET.....	110

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin hemen bütün evresinde sırf kadın olması dolayısıyla istismara ve hak kaybına uğramış olan kadın, İslam’la birlikte tarih ve toplum sahnesinde hak ettiği şerefli yerini almıştır. Fakat Hz. Peygamber döneminde ulaştığı bu seviyeyi, çeşitli siyasî ve içtimaî sebeplerle, koruyamamış ve kaybetmiştir. Sonuç olarak, XIX. yüzyılda ilan edilen Tanzimat fermanına kadar nispeten toplumsal konumu sınırlandırılan kentli Osmanlı Türk kadını, bilhassa XX. Yüzyılda gerçekleşen II. Meşrutiyet’in ilanı ile yeniden toplumsal ve ekonomik hayata katılmaya başlamıştır. Toplumsal alanda kaydedilen bazı ilerlemeler ve kadınların lehine yapılan girişimler sonucu kadının hukuksal ve toplumsal durumu farklılaşmıştır.

Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyetle devam eden kadının, eğitilmiş ve bilinçli bir biçimde, toplumunda güçlü bir şekilde yer alması gerektiğine dair düşüncenin yaşama geçirilmesi kolay olmamıştır. Toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, eğitilmiş olması ve çalışma hayatında yer almasına dair fikirler erkeler tarafından basın aracılığıyla tartışılıp savunulurken kadınlar, kendilerini ilgilendiren bu konulara ilgisizdir. Ancak Tanzimat ve Meşrutiyetle başlayan ve Cumhuriyetle devam eden Batılılaşma süreci içerisinde kadın, XXI. yüzyılda bu tartışmalar içinde yerini almıştır.

Türk kadınının Din Eğitimi alanındaki istihdam durumunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, beni kitaplarımla paylaşan kızım Ahsen KAVUK’a, bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen hocam sayın Doç. Dr. Şakir GÖZÜTOK ile tez ve danışman hocam sayın Prof. Dr. İlhan YILDIZ’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Betül Acar Kavuk

KISALTMALAR

AAM	: Atatürk Araştırmaları Merkezi
a.g.d.	: adı geçen dergi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
b	: bin
Bkz	: Bakınız
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
KB	: Kültür Bakanlığı
Ktp.	: Kütüphane
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
r.a.	: Radiyallâhü Anhü
s.	: sayfa
sad.	: sadeleřtiren
s.a.v.	: Sallelâhü Aleyhi Vesellem
sy	: sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: tahkik
trs	: tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve devamı
Yay.	: yayınları, yayınevi
YYÜ	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Orta Çağ'da dünyanın birçok yerinde “Kadın insan mıdır değil midir?” diye tartışılırken, İslam dini 1400 sene önce- insanlık tarihinde ilk kez –kadına toplumsal rol vererek bu soruyu cevaplandırmıştır. Hz. Muhammed’in (s.a.v) eşi Hz. Ayşe’nin toplum içerisinde konferanslar veren bir eğitmen rolünde olması, bu dinin, kadını sadece annelik rolüyle sınırlandırmadığının, yetenekleri ölçüsünde isterse toplumsal görevler alabileceğinin en büyük örneğidir. Ancak zamanla, Emevilerle birlikte Arap toplumlarının erkek egemen bir yapıya sahip olmasının da etkisiyle, kadınlar son derece kısıtlanmıştır. Erkek egemen toplum yapısı Osmanlılarda da kısmen devam etmiştir.

Araştırmacıların da dikkati çektiği gibi duygudaşlık yeteneği kadında daha fazla olduğundan bu durum onu eğitim ve yardımlaşmada daha başarılı kılmıştır. Osmanlı devleti, kadının bu yeteneğini toplumsal dayanışma alanında kullanmış ve dinin infak kurumunu harekete geçirerek kadına bu alanda rol vermiştir. Osmanlı zamanında yapılmış olan Gevher Nesibe, Mihrimah Sultan, Bezm-i Alem Valide Sultan Camileri gibi mimari eserlerin varlığı, o dönem kadınlarının cemiyet hayatındaki etkilerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu yüzden, Osmanlıların kadını eve hapsettiğini düşünmek yanlıştır. Ancak geleneksel baskı bu çağda da şekil değiştirerek devam etmiştir.

Osmanlı aydınları ve devlet adamlarının,1830’lu yıllardan itibaren Batıyı daha iyi tanımaları, batı ile ekonomik, siyasi ilişkilerin artması, çeşitli alanlarda batılı fikir ve uygulamalara yönelmeler giderek önem kazanmış, bu gelişmeler, aydınların ve devlet adamlarının, genel eğitim alanında olduğu kadar, kızların eğitime ilişkisinde, Osmanlı Müslüman toplumunun çok geri kaldığını daha iyi fark etmeleri sonucunu doğurmuştur. Böylece, Tanzimat döneminde kızların eğitime ilişkin yeni fikirler ve görüşler yayınlanıp tartışılmaya ve kızlar için bazı okullar açılmaya başlanmıştır. Bu sürecin başlamasıyla Tanzimat Meşrutiyet’e, Meşrutiyet de Cumhuriyet’e temel oluşturmuştur.

Cumhuriyet dönemiyle beraber kadın tercih ettiği her alanda eğitim ve istihdam imkânına kavuşmuştur.

Bu bilgilerden hareketle araştırmamızın amacı; Türk kadınının din eğitimi alanındaki istihdamı ile ilgili bilgileri ve bu bilgilerin arka planını tarihsel bir süreci takip ederek ortaya çıkarmaktır. Çalışmada, ağırlıklı olarak Türk kadınının din eğitimi alanında istihdamı üzerinde durulmuş; kadının İslam sonrası toplumsal ve hukuksal statüsü, eğitim durumu ve çalışma yaşamındaki yeri gelişmelerle açıklanmıştır. Konu, Cahiliye döneminden başlamak üzere İslam sonrası dönemden Osmanlı'da kadının istihdamına dair genel bir çerçeve çizmek, kadının statüsü ve eğitiminden yola çıkılarak din eğitimi alanında istihdam oranını tespit etmek amacıyla ele alınmıştır.

Zaman değişse de, toplumumuzda kadınla ilgili algıların çok da fazla değişmediği görülmüştür. Din duygularının sömürülmesi, din adına kadının her alanda kısıtlanması günümüzde de devam etmektedir. Özellikle Türkiye'nin doğu kesimlerinde kız çocuklarının eğitimi bu sebeplere de bağlanarak engellenmekte, kadınlar soru ve sorunlarını dinleyecek, dillendirecek ve cevaplayacak bayan din görevlilerinin yetersizliğinden ötürü önlerindeki engelleri aşamamaktadır. Kadınların dini yaşama noktasında karşılaştıkları sorunlarını, sıkıntılarını, bunların sebeplerini, bu sıkıntı ve sorunların kadınları nasıl etkilediğini, giderilmesi için eldeki bilgilerden yola çıkarak bulunan çözüm önerileri ortaya koyulursa, meselenin çözümüne de belki bir nebze katkı sağlanabilir.

Kadının eğitimi giderek önem kazanmış, sağlıklı ve sağlam bir toplumun temellerinin ancak kadınların eğitilmesiyle atılabileceği anlaşılmıştır. Bu çalışmayla görülmüştür ki toplumun yarısını oluşturan ve diğer yarısını yetiştiren kadınların dini eğitimi için gerekli olan ilgili kurumların bünyesindeki (YÖK, MEB ve DİB) bayan kadro sayısı, zamanla artmasına rağmen hala istenilen ve ihtiyaç duyulan bir seviyede değildir.

B. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kadın, erken dönemden başlayarak ele alınmış, İslam dininin kadına ve kadın eğitime bakışı, Hz. Muhammed (s.a.v)’in kadın eğitime verdiği önem, o dönemde birçok haktan mahrum bırakılan kadının nasıl eğitildiği ve toplumda nasıl istihdam edildiğiyle ilgili ayet ve hadislerle açıklanmaya çalışılmıştır. Kadınların eğitilmesinin sakıncalı olacağı yönünde asırlarca İslam âlemini meşgul eden bazı âlimlerin görüşlerine de yer vermek suretiyle bu bölümde erken dönem kadın eğitimi ve istihdamı konu edilmiştir.

İkinci bölüm; Osmanlı döneminde kadınların eğitimiyle başlamaktadır. Bu bölümde kızlar için 1859’dan önce sübyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu olmadığından öğrenimlerinin çok ihmal edildiğini, sadece bazı varlıklı ve kültürlü ailelerin, kızları için özel hocalar tutmak ya da kızların kendi kendilerini yetiştirmek suretiyle dini ve edebi bilgilerin öğrenildiğini, özellikle Tanzimat’tan sonra, bu şekilde varlıklı ailelerin konaklarında, özel hocalardan ders alarak yazar, şair, aydın bazı kadınların yetişmesinden anlıyoruz. Osmanlı Devletinde kız çocuklarının eğitilmesi düşüncesi ilk defa Tanzimat Döneminde ortaya çıkmakla beraber 1869 Maârif Nizamnâmesi’ne kadar resmi bir görünüm kazanamamıştır. Tanzimat döneminde açılan bazı okullar, Cumhuriyet dönemindeki okullara temel teşkil etmesi bakımından bu bölümde kısaca anlatılmıştır. Yine bu dönemde Türk kadınının resmi olarak çalışma hayatına ilk girişi eğitim alanında olmuştur. Tanzimat döneminde kadının eğitimi konusunda başlatılan olumlu faaliyetlerin meyveleri daha çok Meşrutiyet döneminde alınacaktır. Meşrutiyet Dönemindeki, kadınlarla ilgili gelişmelerin en önemli yanı, bu gelişmelerin Cumhuriyet Döneminde alınacak tedbirler olmasıdır. ‘Meşrutiyet, Cumhuriyetin laboratuvarıdır’ sözü, kadınlar için de geçerli olup, bu mana da önem arz etmektedir. Bu bölümde Osmanlı dönemi aydınlarının kadın eğitimi ve istihdamıyla ilgili görüşlerine yer verilerek konu, o dönemin gözüyle de açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm; Cumhuriyet döneminde kadınların din eğitimi ve istihdamıyla başlamaktadır. Bu bölümde Atatürk’ün her alanda kadına sağladığı eşitlik sayesinde kadınların istedikleri alanda eğitim alıp meslek sahibi olarak ev dışında da toplum

kalkınmasına doğrudan katılımında bulunduğu yine Atatürk'ün sözleri ve dönemi yansıtan belgelerle anlatılmıştır. Özellikle yükseköğretim kurumlarına kayıt olan kız öğrenci sayılarında, Cumhuriyet'ten günümüze devam eden bir artış söz konusudur. İş olanaklarının artması ve kızların okutulmasının gerekliliği inancının yaygınlaşması ile bu sayının gelecek yıllarda daha da artacağına şüphe yoktur. Çünkü kadınların ve genç kızların bilgi düzeylerinin artırılması, istihdam edilebilmeleri için vazgeçilmez bir ön koşuldur. Türkiye'de kadın ile ilgili görülen genel iyileşmeler, Milli Eğitim Bakanlığında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmeni olarak istihdam edilen bayan sayısının artmasıyla ortaya çıkmıştır. Aynı şey Yükseköğretim Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde istihdam edilen bayan görevliler için de geçerlidir. Bu nedenle din eğitimi alanında kadınların eğitim ve istihdamı, örgün ve yaygın din eğitiminde kadınların istihdamı olarak iki başlık altında incelenmiştir. Yine bu bölümde 2008 yılı itibariyle Türkiye'de din eğitimi alanında istihdam edilmiş (YÖK, MEB ve DİB) bayan personelin sayısal tabloları yer almaktadır.

Araştırma, sonuç, kaynaklar ve özet ile son bulmaktadır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda önce çalışmaya konu olan bütün kitap, makale ve tezler taranmış, okunmuş, eser ve makalelerin ilgili görülen kısımları fişlenmek suretiyle gözden geçirilmiştir. Kaynaklar okunup konuya hakim olunduktan sonra da yazım aşamasına geçilmiştir. Yazım aşamasında kadının din eğitimi alanında istihdamını belirleyen etkenler iyi analiz edilmeye ve tarafsız bir şekilde yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca son yıllarda Türkiye'de istihdam edilen bayan öğretmen, öğretim elemanı ve din görevlisi sayılarının tespiti için Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumu'ndan dilekçeyle bilgi istenmiştir. 2008 yılı itibariyle Yüksek Öğretim Kurumu bünyesinde çalışan bayan öğretim elemanlarının sayısı ise ilgili İlahiyat Fakültelerinin resmi web sitelerinden alınmıştır. Prof. Dr. Mualla Selçuk ve Dr. Hidayet Şefkatli Tuksal ile araştırmanın yöntemiyle ilgili görüşmeler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ERKEN DÖNEM ARAP TOPLUMUNDA KADINLARIN EĞİTİMİ VE İSTİHDAMI

1.1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN

Tarihe baktığımız zaman, kadın ve erkeğin öğrenim haklarına sahip olmak bakımından genelde aynı statüye sahip olmadıkları hemen göze çarpmaktadır. Bu durum erkeğin tutumuyla beraber kadının toplumdaki konumundan kaynaklandığı gibi kültürel, geleneksel ve dinsel sebeplerden de kaynaklanmaktadır. Kadının eğitim ve öğretimine bakıştaki olumsuzluğun sadece İslâm âlemine has bir olay olmadığını, bunun başta Avrupa olmak üzere pek çok toplumda tarihi itibarıyla varolduğunu belirtmeliyiz.¹

Cahiliye dönemindeki kadının konumuna göz atmak, İslam dininin kadın eğitimi ile ilgili yaklaşımını ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kadın eğitime bakışını anlayabilmek adına faydalı olacaktır. Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim, evrensel mesajını ilk olarak -Ortadoğu'nun 'ataerkil' geleneğinden olan bir topluluğa, kadının esas itibarıyla erkekten aşağı görülmesini kutsal bir inanç gibi benimseyen, Saint-Paul'un (Aziz Pavlus) aşırı derecede kadın düşmanı Hristiyanlık anlayışındaki bir kavme- erkek hâkimiyetine dayalı, kabile geleneği içerisinde hayatını sürdüren Arap Yarımadasının Araplarına ilan etmektedir.² Cahiliye adı verilen İslâmiyet öncesi dönemde Arap Yarımadasında yaşayan göçebe kabileleri arasında hüküm süren bu ataerkil aile tipine göre aileler çocuklarını toplumun beklentileri doğrultusunda yetiştirmekteydi. Bu dönemde hâkim olan anlayışa göre bedensel güç, savaşçılık, çöl hayatı, ekonomik faaliyet gibi erkek değerlerinin hayatın akışını belirlediği bir ortamda, kız çocukları fiziksel uygunsuzluk sebebiyle erkekler gibi toplumda varolamamakta, beslenmeleri, büyütülmeleri ve korunmaları, ailenin (kabilenin) erkekleri için ekstra bir

¹ Şakir Gözütok, "İslam Tarihinde Kadın Öğretimi İle İlgili Bazı Yaklaşımlar", *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 2001, 270.

² Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat yay., Ankara, 2006, 142.

yük teşkil etmekteydi.³ Soyun erkek çocukla devam edeceğine inanılıyor, sürekli savaşlar sebebiyle erkek nüfus azalıyor, kadın nüfus ise itibarı zedeleyecek derecede artıyordu.⁴ O günün şartlarına göre sayıca çok, eli silah tutan ve savaşabilen adamı olan kabile galip gelerek ganimetleri toplayıp, daha fazla söz sahibi olurken, kız çocukları ise bu vasıflardan mahrum olduğundan, doğuşundan itibaren aile için bir utanç vesilesi ve Allah'ın o aileye gazabının bir ifadesi sayılırdı.⁵ Arapların bu tutumları Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır: *“Onlardan biri kız çocuğu ile müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolar, yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden utanarak halktan gizlenmeye çalışır ve şöyle düşünür: Onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? Dikkat edin. Verdikleri hüküm ne kadar kötüdür.”*⁶ Yeni doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömme âdeti, özellikle Kureyş kabilesinde çok yaygındı. Aile reisi olan baba, kız çocuğunu bu şekilde öldürmekle veya köle gibi satmakta bir sakınca görmezdi.⁷ Kız çocuğunun diri diri toprağa gömülmesi aklına geldikçe ağlayan Hz. Ömer, Cahiliye döneminde yaşayan insanların kadınlara bakışını şöyle ifade ediyor:

“İslâm öncesinde biz erkekler kadınlara değer vermezdik. Mamefih İslâm geldi; Kur'an onlardan bahsetti. Gördük ki onların da bizler üzerinde hakları varmış.”

İbn Ömer de bu düşüncenin devam ettiğini ise şöyle belirtiyor;

*“Biz Peygamber (s.a.v) zamanında hakkımızda bir vahiy inmesinden korktuğumuz için kadınlara kalam etmekten, haklarını çiğnemekten ve onlara sert davranmaktan sakınırdık. Fakat Peygamber (s.a.v) vefat edince biz de onlara çok sözler söyler olduk ve onlara karşı kusurumuz arttı”.*⁸

Böyle bir geleneğin benimsendiği cahiliye döneminde birçok hakkından mahrum bırakılan kadınların, birdenbire çok geniş hürriyetlere sahip olmaları -kız çocuğuna sahip olmayı aşağılayıcı bir durum olarak kabul eden Arap toplumunda ve bu toplumla

³ Tuksal, a.g.e., 53.

⁴ Beyza Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın*, Sinemis Yay., Ankara, 2005, 20.

⁵ M. Faruk Bayraktar, “İslam'a Göre Kadının Eğitim Öğretimi”, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, 72.

⁶ Nahl, 16/58-59.

⁷ Bayraktar, a.g.m., 72.

⁸ Buhâri, Libas, 31.

etkileşime giren tüm toplumlarda- şaşırtıcı bir manzara arz etmiştir. Bu durumu kabullenmek, kadını aşağı gören geleneklerden vazgeçmeyi istemeyen bazı insanlar için çok zor görünmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra kadınlarla ilgili, çok sayıda hadisin uydurulması, bu eşit ve özgür ortam ile birlikte kadınların teneffüs etmeye başladıkları hürriyetten rahatsız olunduğunun en belirgin örneğidir. Hz. Muhammed (s.a.v), henüz sağlığında bu rahatsızlığı ve kadınlara tanıdığı çeşitli hakların geri alınacağını sezmiş olmalı ki ölüm döşeğindeyken şu ihtarda bulunuyordu;

“Size iki zayıfın hakları(nı korumanız) hususunda ısrar ediyorum; Yetim ve kadın.”⁹ Kız çocuklarına hayat hakkı bile tanımayan bir toplumda Allah Elçisi'nin soyunun kızından devam etmesi düşünen insanlar için bir ders olmuş, ona ebter diyenlerin ise hepsi unutulmuştur.¹⁰

1.2. İSLAM VE KADIN

Kur'ân-ı Kerim'de kadından, kadının toplum içindeki sosyal ve hukuki durumundan bahseden ve 176 ayetten oluşan “Nisa” Süresi'nin varlığı bile, İslam'ın kadına nasıl baktığını göstermek bakımından yeterlidir. Bu sure, o devrin Araplarını şaşırtan şu ayetle başlar: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadınlar üretilen Rabbinizden sakının!”¹¹ Bu ayete göre aynı maddeden yaratılan kadın ve erkek eşitti ve her konuda ve yaptıkları her şeyde Allah'a karşı aynı derecede sorumluydu. Bu durum putperest Arapların, tüm örf, adet ve dünya görüşleriyle beraber kadın anlayışını da temelden değiştiriyordu.¹² Ama Hz. Muhammed'in (s.a.v.) “Cennet anaların ayakları altındadır”¹³ sözüyle manevi değeri yükselen kadınlar, İslam dininde (evlilikte rıza, miras, boşanma gibi) o gün için hayali bile düşünilemeyecek haklara sahip olmuştur.¹⁴

⁹ Hakim, Müstedrek, c. I, 131.

¹⁰ Bilgin, a.g.e., 22.

¹¹ Nisâ, 4/1.

¹² Bayraktar, a.g.m., 73.

¹³ Aclûni, *Keşfü'l Hafâ*, Beyrut, 1981, c. I, 401.

¹⁴ Bayraktar, a.g.m., 73.

Cahiliye devrinde Araplar arasında eğitim öğretim gören kadınların sayısı sınırlı olduğu gibi okuma-yazma bilen erkeklerin sayısı da azdı. Bu devirde eğitim öğretim kurumları da sınırlıydı. Bazı kaynaklar, bu devirde Küttab denilen birkaç mahalle mektebinin varlığından ve burada çocuklara yazı, şiir ve tarih öğretildiğinden bahsetmektedir. Bu dönemde el-Hansa (ö. H.23–645) ve kız kardeşi Selma gibi birkaç kadının şiirle meşgul olduğu, Hz. Ömer'in kızı Hafsa'nın (ö. 45–665) da o devirde eş-Şifa el-Adeviyye'den okuma-yazma öğrendiği kaydedilmektedir.¹⁵

1.2.1. Kadınların Eğitimi İle İlgili Ayet ve Hadisler

İslâm'a göre insan, iyiyi ile kötüyü ayırabilme potansiyeline sahip olarak dünyaya gönderilmiştir. Fakat çevre etkenlerini kendi lehine çevirmesi için belli bir yönlendirmeye sahip olması gerekir. Bu da ancak içinde bulunduğu toplum, çevre etkileşimi ve alacağı eğitimle sağlanabilir. Bu yüzden İslâmî nasslara göre insan hayatı beşikten mezara kadar bu etkileşim içerisinde devam etmektedir.

Allah'ın insanı, ana karnından hiçbir şey bilmeyen bir varlık olarak¹⁶ yaratması, konuşmaya başlayınca anne ve babalarının etkisiyle Yahudi, Hristiyan veya Mecusî olması¹⁷ insanın bilgisiz doğup çevre etkileri karşısında edindiği bilgilerle yönünü tespit ettiğini göstermektedir. Bunun için çocuğun eğitimi, hassasiyetle üzerinde durulması gereken ilk meselelerden birisidir. Günümüzde de, sadaka-i câriye olan hayırlı çocuk yetiştirmeyi¹⁸ her anne baba kendisine öncelikli bir görev bilmelidir.

Kurân'ın ilk açıklayıcısı ve uygulayıcısı olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) göre insan, rûh, akıl ve cesediyle ayrılmaz bir bütündür ve birisi için diğeri feda edilemez. Bundan dolayıdır ki insan, her birisine karşı görevlerin âdilâne bir denge içerisinde yerine getirilmesi için her üçünü de beraber olgunluğa ulaştırmak zorundadır. Bu

¹⁵ Bayraktar, a.g.m., 72.

¹⁶ Nahl, 16/78.

¹⁷ Buhârî, Kitâbu't-Tefsir, 6/20; Müslim, Kitâbu'l-Kader, IV, 2047, 2048; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II, 315, 346.

¹⁸ Ebû Dâvud, Vâsâyâ, 14; Ahmed b. Hanbel, V, 269.

doğrultuda Hz. Muhammed (s.a.v) nefsin kişi üzerinde hakkı olduğunu¹⁹ belirterek, aklın terbiyesine de önem vermiş ve bunun vasıtası olan ilim istemeye de ısrarla teşvik etmiştir. Kur'ân-ı Kerim “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”²⁰, “*Allah'tan kulları içerisinde ancak âlimler korkar*”²¹, “*De ki, Rabbim! Benim ilmimi artır*”²² ayetleriyle aklî terbiyenin vasıtası olan ilim öğrenmeye insanları yönlendirmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v) de, “*Âlimler, peygamberlerin vârisleridir*,”²³ “*Âlimin âbid üzerine üstünlüğü, benim sizden birinize üstünlüğüm gibidir*,”²⁴ “*Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde âlim kılar*,”²⁵ “*Bir din âlimi (fakih), şeytana bin âbidten daha ağır gelir*,”²⁶ “*İlim istemek için yola çıkana, Allah cennetin yolunu açar*,”²⁷ “*Kıyametin alametlerinden biri de ilmin kalkmasıdır*”²⁸ ve “*Faydasız ilimden Allah'a sığınırım*”²⁹ gibi pek çok hadislerinde aklî terbiyenin en geçerli vasıtası olan ilmi ve ilim öğrenmenin önemini vurgulamıştır.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) mesajında âhiret hayatı için dünya hayatını hafife almak, ihmal etmek ve beşerî görevlerini terk etmenin yeri yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuyla ilgili olarak şöyle denmiştir: “*Allah'ın sana verdiği nimetlerle âhiret yurdunu gözet (cenneti ara), dünyadan da nasibini unutma!*”³⁰ Hz. Muhammed (s.a.v) de bu ayete paralel olarak “*Hiç ölmeyecek gibi dünya için, yarın ölecek gibi de âhiret için çalış!*”³¹ Demiştir. Öyleyse, kişinin gerek dünyevî ve gerek uhrevî, gerek kendisinin ve gerekse toplumun mutluluğu için bu bilinci kazanması gerekmektedir. Bu bilinci kazanmak adına gerçekleştirilecek faaliyetlerin tümü demek olan terbiyenin amacı; ilk olarak çocuğun kişiliğini inşa etmek ve sonrasında da gelecekteki ideal toplumu kurmaktır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) göre çocuğun babası üzerindeki haklarından birisi

¹⁹ Buharî,, Savm, 51 (3, 50)

²⁰ Zümer, 39/9

²¹ Fâtır, 35/28

²² Tâhâ, 20/114

²³ Ebû Dâvud, İlim, I, (3, 317, 3641)

²⁴ Tirmizî, İlim, 19, (7, 327, 2686)

²⁵ Tirmizî, İlim, 2647.

²⁶ Tirmizî, İlim, 2647.

²⁷ Tirmizî, İlim, 2683.

²⁸ Tirmizî, İlim, 2680; Ebû Dâvud, İlim, I (3, 317, 3641)

²⁹ Müslim, İlim, 12 (4, 2057, 1672)

³⁰ Kasas, 28/77.

³¹ Müslim, Zikir, 73 (4, 2088, 2722)

de onu güzel ahlak sahibi yapmasıdır.³² Şüphesiz bu durum, kız çocuklarını da içine alan bir eğitim ve öğretimi gerektirir.

Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) eşi Zeyneb Bintu Cahş'ın, deri işleme ustası olduğunu, Hâne-i saadette bugünün tabiriyle bir iş atölyesinin bulunduğunu ve bu işi nafakasını temin için değil de Allah yolunda harcamak için yaptığını, kazancının tamamını fakir fukaraya, dul ve yetimlere harcadığını rivayetlerden öğrenmekteyiz. O halde Müslüman bir kadın hiçbir maddî ihtiyacı olmasa bile boş durmamalı, kazanmalı ve Allah yolunda harcamalıdır.³³ Nitekim Hiz. Hatice (r.a.) ilk Müslüman iş kadınıydı ve gerektiğinde gelirinin çoğunu bu şekilde harcamaktan kaçınmamıştır.

Yahudilere göre değersiz olduklarına inanıldığından kız çocuklarına okuma-yazma öğretilmezdi. Onların her sabah okudukları dua da yer alan ifade; "Ezeli ilahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun" şeklindedir.³⁴ Hristiyanlıkta da durum bundan farklı değildir. İslam'a göre ise Allah'tan başka her şey çifttir.³⁵ Allah'tan başka her şey kendi nev'inden karşı cinse muhtaçtır. Pozitif elektrik, negatifine, proton nötrona; yer göğe, gece gündüze; erkek dişiye ya da dişi erkeğe muhtaç olduğu gibi erkek kadına kadın da erkeğe muhtaçtır ve bu anlamda her ikisi de eşit değerde bir kıymete sahiptir. Bu gerçeği tek kelime ile en iyi anlatan insan Hiz. Muhammed (s.a.v.) şöyle demektedir: "*Kadınlar erkeklerin şakikidirler.*"³⁶ "Şakik", tam ortadan ikiye bölünen bir bütünün bu parçalarından her biridir.³⁷ "*Allah insanları bir tek nefisten yaratmıştır. Eşini de ondan yaratmıştır.*"³⁸ "*Kadın olsun, erkek olsun, kim iyi işler yaparsa cennete girecektir.*"³⁹ Şeklindeki ayetler de kadın ve erkeğin, birer insan olarak ibadetle mükellef olma ve iradeli amellerine göre karşılık görme, sonunda da "eşit amele eşit sevap" alma bakımlarından birbirlerine eşit olduklarını göstermektedir. Kadın ve erkek her ikisi de "*Allah'ı tanımak ve O'na kulluk etmek için*

³² İbrahim Canan, Hiz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Işık Akademi Yay., Ankara, 1980, 30.

³³ İbrahim Canan, Hiz. Zeyneb'in Atölyesi ~ 1991, <http://www.zaferdergisi.com/article/?makale=1532>

³⁴ Tayip Okiç, İslamiyet'te Kadın Öğretimi, DİB.Yay., Ankara, 1978, 7.

³⁵ Zâriyat, 51/49.

³⁶ Ebu Davud, Taharet, 94; Tirmizi, Taharet, 82; Darimi, Vudü, 76; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, 256, 377.

³⁷ Serdar Mutçalı Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, 452.

³⁸ Nisâ, 4/1.

³⁹ Nisâ, 4/124.

yaratılmışlardır.”⁴⁰ “Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velisi (dostu, el tutanı) dirler. İyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar.”⁴¹ “Erkek ya da kadın, inanmış olması yanında bir de dürüst ve erdemli davranan kimseye, hiç şüphesiz, arı duru hoş bir hayat tattıracağız. Böylelerini yapa geldikleri en güzel şey ne ise ona göre ödüllendireceğiz.”⁴² Bu ayetlerle Kur'ân-ı Kerim'in, kadın-erkek bütün insanlığı muhatap aldığını, eğitim, öğretim ve irşad konusunda, kadınlarında erkekler kadar yükümlü olduğunu, erkek ve kadın olmanın değil, işleri dürüstlükle yapmanın önemli görüyoruz. O zaman yapılan işlerin karşılığı da yapanların cinsiyetine göre değil, işlerin güzelliğine göre verilecektir.⁴³ O zaman kadının öğrenim görmesi de vaciptir ve bir vacibin yapılabilmesi için gerekli olan şey de vaciptir.⁴⁴

İyi bilinen hususlardan biri de Kur'ân'da ilk inen ayetin 'oku'⁴⁵ emri kadın erkek ayrımı yapmaksızın bütün inananlara hitap ettiğidir.⁴⁶ “Bilmiyorsanız ilim ehlinde sorun.”⁴⁷ “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁴⁸ Ve “Allah'ın kulları arasında Ondan korkan ancak âlimlerdir.”⁴⁹ Ayetleri, ilim öğrenme ve araştırıp soruşturmanın umumiliğini göstermektedir ki, aynı durum hadislerde de söz konusudur: “İlim öğrenmek her Müslüman'a farzdır.”⁵⁰ “İlim öğrenin, çünkü onun öğrenilmesi Allah'tan korkmaya vesiledir.”⁵¹ “En faziletli sadaka Müslüman bir kimsenin ilim öğrenmesi; daha sonra da onu bir Müslüman kardeşine öğretmesidir.”⁵² “Hikmet müminin yitiğidir. Nerede bulursa onu almaya daha layıktır.”⁵³ Bu hususta örnek verebileceğimiz pek çok ayet ve hadis mealine göre, kadın-erkek herkes okumaya, öğrenmeye teşvik edilmekte, dünyanın ve âhiretin ancak okuma ve bilgi kapısından

⁴⁰ Zâriyat, 41/56.

⁴¹ Tevbe, 9/71.

⁴² Nahl, 16/97.

⁴³ Bilgin, a.g.e., 23; Faruk Beşer, *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*, Bilge Yay., İstanbul, 2003, 21.

⁴⁴ Ali Ahmed Nedvi, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 345'den naklen, Beşer, a.g.e., 21.

⁴⁵ Alak, 96/ 1.

⁴⁶ Gözütok, “Hz. Peygamber Döneminde Kadının Eğitimi ve Öğretimi”, (Yayınlanmamış Makale), 3.

⁴⁷ Enbiyâ, 21/7.

⁴⁸ Zümer, 39/9.

⁴⁹ Fâtır, 35/29.

⁵⁰ İbni Mâce, Mukaddime, 18.

⁵¹ Abdulazim, ibnü Abdi'l-Kavi el-Münzirî, *Et-Tergib ve't-Terhib*, Mısır, 1968, c. I, 94.

⁵² İbni Mâce, Mukaddime, 20.

⁵³ Tirmizi, İlim: 19.

geçmekle kazanılacağı bildirilmektedir. İslam'ın altın çağı olarak bilinen Asr-ı Saadet'e baktığımız zaman meselenin tatbiki cihetini de görüyoruz.

İlk emri “oku” olan, “*Nun, kaleme ve yazdıklarına andolsun*”⁵⁴ diyerek kalemi ve yazıyı üzerine yemin edilecek kadar kutsal noktaya taşıyan ilahi bir kelâmın muhatabı elbette ki yalnız erkekler değildir. Vahye muhatap olmak bakımından ve sorumluluklar açısından iki cins arasında herhangi bir fark yoktur. Zaten Hz. Muhammed (s.a.v): “*Çocuğun ana-babası üzerindeki hakkı, onu okuyup yazma, yüzme ve atıcılığı öğretmesidir*” derken, kız erkek ayrımı yapmamış, tıpkı ilahi kelâm gibi her iki cinsi de muhatap almıştır. Buradan hareketle İslam dininin, ümmi bir peygambere ve okuma yazmanın yaygın olmadığı bir topluluğa ilk hitabında “oku” emriyle ve yazı malzemesi olan kalemle öğretmeye⁵⁵ dikkat çeken ifadelerle vahiy olunması, adeta İslam toplumuna, önlerinde duran yegâne problemin ‘okumak’ olduğu ve bu problem halledilmeden dinin künhüne varılamayacağını ihtar etmektedir.⁵⁶

Tarih boyunca her türlü sosyal, siyasi ve kültürel haklardan mahrum edilen, hatta bazı toplumlarda şeytani bir varlık olarak kabul edilen kadının eğitim öğretimine gereken şekilde önem verilmezken, İslam dini, cemiyetin yaklaşık yarısını teşkil eden ve diğer yarısını yetiştiren, çocuğu dünyaya getiren ve terbiye eden annelere gereken değeri vermiş, her alanda olduğu gibi, eğitim öğretimine de önem vermiştir.⁵⁷

“*Beşikte giren, mezarda çıkar*” sözü çocuğa küçük yaşta kazandırılan güzel alışkanlıkların önemini vurgulamaktadır. Bu yüzden çocuğun özellikle okul öncesi dönemde gelişmesinde, dengeli beslenmesinde, şahsiyetinin gelişmesinde, ana dilin öğretiminde kadının tahsilli olması, pratik terbiye ilmine vakıf olması önemlidir. “Bazı kaynaklarda “*Kadınları köşklere oturtmayınız, onlara yazı yazmayı da öğretmeyiniz. Yün eğirmeyi ve Nur Süresi’ni öğretiniz*” şeklinde gelen rivayet, senedindeki illetten

⁵⁴ Kalem, 68 /1.

⁵⁵ Alak, 96/ 1.

⁵⁶ Şakir Gözütok, “İslam Tarihinde Kadın Öğretimi İle İlgili Bazı Yaklaşımlar”, *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy: 2, Yıl: 2001, 270 v.d.

⁵⁷ Bayraktar, a.g.m., 74.

dolayı hadis otoritelerince zayıf görülerek reddedilmiştir.”⁵⁸ Nitekim ayet ve hadislerden hareketle Hz. Muhammed (s.a.v.) kadınların okuma yazma öğrenmelerini teşvik ve emretmiştir. Hz. Muhammed’in, Hz. Hafsa ile evlendikten sonra Şifa Binti Abdullah el-Adeviyye’den ona yazıyı ve daha başka şeyleri de (karınca duası gibi) öğretmesini emretmesi bu duruma örnektir.⁵⁹

Hz. Muhammed’in (s.a.v.), âlemlere rahmet ve bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğinden, tebliğde kadınları da ihmal etmediğini kendisine ilk inanan ve hayatta en çok sevdiği insanlardan biri olan muhterem eşi Hz. Hatice, ilk şehid Hz. Sümeyye, Kureyşli hanımlar içinde ailesinden ayrılarak tek başına hareket eden Ümmü Külsüm de bir kadın oluşundan anlıyoruz.⁶⁰

1.2.2. Hz. Muhammed (s.a.v.) Döneminde Kadınların Eğitimi

Araplar içinde sadece kadınlar değil, erkeklerin bile çoğu okuma yazma bilmezlerdi. İslam’ın ilk dönemlerinde okuma yazma bilen sahabe sayısı bu yüzden sınırlıydı.⁶¹ Okuma yazma bilen sınırlı sayıdaki sahabenin içinde kadınların başında Şifa binti Abdillah el-Adeviyye gelmektedir.⁶² Rasûlullah’ın (s.a.v.) okuma yazma bilen bu hanım sahabeye hitaben: “*Hafsa’ya yazıyı öğrettiğin gibi neden nemle rukyesini de öğretmiyorsun?*”⁶³ Buyurması, Şifa’nın Hz. Hafsa’ya yazı öğrettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Sa’d b. Ebi Vakkas’ın (r.a.) kendi kızı Ayşe’ye okuma yazma öğrettiğini Ayşe binti Sa’d’ın: “*Babam bana yazıyı öğretti*” demesinden anlıyoruz.⁶⁴ Ümmü Gülsüm binti Ukbe ve Kerime binti Mikdad da yazıyı bilen kadınlar arasında zikredilmektedir. Bunların dışında Hz. Ayşe ile Ümmü Seleme gibi bazı kadın

⁵⁸ Ebu Abdullah en-Neysaburi Hakim, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, Beyrut, 1908, c. II, 396; Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevi, *Râmuz el-Ehâdis*, İstanbul, 1982, c. II, 480’dan naklen, Bayraktar, a.g.m., 74; Bekir Topaloğlu, *İslam’da Kadın*, Yağmur Yay., İstanbul, 1985, 219.

⁵⁹ Ebu Davud, Tıb, 18; Ahmed b. Hanbel, VI, 286.

⁶⁰ Bayraktar, a.g.m., 74.

⁶¹ Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, Fecr Yay., Ankara, 2002, 31, 41, 86, 99.

⁶² Ebu Davud, Tıb, 18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, s. 372; Ebu’l Abbas Ahmed b. Yahya b. Cebbar Belâzuri, *Futuhu’l Buldan*, (thk. Abdullah Uneys et-Tabba’ ve Ömer Uneys et-Tabba’), Müessesetu’l-Meârif, Beyrut, 1987, 661’den naklen, Gözütok, “Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kadın Eğitimi ve Öğretimi”, (yayınlanmamış makale), 4.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VII , 516 (c. VI, 372); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, c. XXIV, 314; Belâzuri, a.g.e., 661.

⁶⁴ Belâzuri, a.g.e., 658’den naklen, Gözütok, a.g.m., 4; Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadet’te İslam*, Beyan Yay., İstanbul, 1995, c. IV, 271.

sahabelerin okumayı bildiklerini, yazıyı ise öğrenemedikleri rivayet edilmektedir. Bu bilgiler bizlere, okuma yazma öğrenmenin daha çok ferdi çabalarla gerçekleştiğini göstermektedir.⁶⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.), Bedir Savaşı'nda esir düşen müşriklerden her birinin on Müslüman'a okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılacağını ilan etmiş, bu sayede Müslümanlar arasında okuma yazma bilenlerin sayısı çoğalmıştır.⁶⁶

Mekke devrinde, özellikle Müslümanlığını gizleyen insanların bulunması, özel hocaların tutulmasını gerektirdiğinden Hz. Peygamber'in, kadınların eğitim ve öğretimi için özel öğretmenler görevlendirdiğini İbn Hişam'ın "Habbab b. El-Eret, Fatıma bint el-Hattab'a Kur'ân okutmak için onun yanına giderdi" sözünden anlıyoruz. Bu derslerde sadece Kuran okunmadığını aynı zamanda bu ayetler üzerinde düşünmek, tartışmak ve daha iyi anlamak için beraberce mütalaada bulunulduğunu başka rivayetlerde görüyoruz.⁶⁷ Kadınların eğitim ve öğretimi derken, bununla sadece dini bilgileri öğrenmelerini veya bugünkü tabirle ilmiyal bilgilerini elde etmelerini kastetmiyoruz. Çünkü İslam dini, dünya ve ahireti ayırmadan beraberce düşünmüş, bu görüş eğitim ve öğretime de yansımıştır. Bu yüzden Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde sahabeden bazı kadınların şiir, tıp, neseb ilmi vb. birçok konuda erkekleri geri bırakacak derecede ileri olmalarını, bu kadınlara, bu konularda kendilerini yetiştirme ortamlarının sağlandığı veya onların ilim konusunda engellenmediği şeklinde yorumlayabiliriz.⁶⁸

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sağlığında dini bilgilerin öğretildiği yegâne mekân evler ve mescitlerdi. Mescitlerin inşasından evvel Rasûlullah (s.a.v.), kendi evinde oturur ve Müslümanlar da O'nun etrafını kendilerine bir şeyler öğretmesi ve ruhlarını arındırması için sararlardı. Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendi evini bir eğitim ve öğretim kurumu olarak kullandığı bu durum, Ahzâb Suresi'nin elli üçüncü ayetinin Medine'de nüzulüne kadar devam etmiş, bu ayetin nüzulüyle birlikte erkeklerden ziyade kadınlar Rasûlullah'ın (s.a.v.) eşlerinden dini bilgileri almaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla Rasûlullah'ın (s.a.v.) evi, bayan sahabeler için sürekli bir eğitim ve öğretim işlevi görmüştür. O günün şartlarında müstakil eğitim kurumlarının olmayışı, mescitleri de

⁶⁵ Gözütok, a.g.m., 5.

⁶⁶ Seyyid Süleyman Nedvi, *Hz. Aişe*, Timaş Yay., İstanbul, 2004, 49.

⁶⁷ Savaş, a.g.e., 132.

⁶⁸ a.g.e., 134-135.

öğretimde merkezi bir konuma getirmişti. Buralarda hem erkekler hem de kadınlar eğitim öğretim görmekteydiler.⁶⁹ Çünkü o dönemde, mescitlerin en önemli işlevi, ibadetle birlikte eğitim-öğretimdi ve Müslümanlar bu kurumlarda Kur'ân ayetlerini ve açıklamalarını dinleme ve bizzat Hz. Muhammed'den (s.a.v.) öğrenme imkânı buluyordu.⁷⁰

Hz. Muhammed, Müslümanlara genellikle Bayram ve Cuma hutbelerinde çeşitli dini bilgiler verirken bu zamanların dışında da çeşitli vesilelerle ve belli günlerde sahabeye öğretimde bulunurdu. Mesela, Perşembe gününü özel olarak erkeklerin öğretimine tahsis etmişti.⁷¹ Eğitim ve öğretimin yalnızca erkeklere has bir olay olmadığını kadınların şu tavrı açıkça ortaya koymaktadır. Bir gün kadınlar Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gelerek: *“Ya Rasûlullah, senin sözlerini hep erkekler alıp gidiyorlar. Bize de bir gün ayır ki, o gün sana gelelim, sen de Allah'ın sana öğrettiği şeylerden bize öğretirsin”* diye talepte bulununca, Rasûlullah'da (s.a.v.) onlara öğretim için ayrı bir gün ayırmıştır.⁷²

Rasûlullah'ın (s.a.v.) sağlığında Mescid-i Nebevi'nin üç kapısı bulunmakta idi.⁷³ Buraya kadınların çokça gelmeleri sebebiyle Rasulullah (s.a.v.): *“Keşke şu kapıyı kadınlara ayırsaydık”*⁷⁴ diyerek bir kapının bayanlara tahsisi için niyetini belirtmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu ifadeleri, mescide gerek ibadet ve gerekse İslam'ın esaslarını öğrenmek için bayanların çokça gelmesinin, onlara ayrı bir kapıyı tahsis ettirmeyi gerektirecek kadar sıkça gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu amaçla Hz. Muhammed (s.a.v.), hicretten sonra Medine'de inşa ettiği Mescid-i Nebevi'de, kadınların da katılabilmeleri için bir kapı (Bâbu'n-Nisâ) yaptırmıştır. Zamanla bu rağbetin artmasıyla Hz. Ömer (r.a.), söz konusu kapıyı sadece bayanların girişine ayırmış ve erkeklerin buradan mescide girmesini yasaklamıştır. Sözü edilen kapı günümüze kadar “Bâbu'n-

⁶⁹ Gözütok, a.g.m., 5.

⁷⁰ Bayraktar, a.g.m., 74.

⁷¹ Buhâri, İlim, 12.

⁷² Buhâri, İlim, 35; Müslim, Birr, 47; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. III, 421 (c. III, 34).

⁷³ İbn Sa'd, Muhammed, *Tabakatu'l-Kübra*, Daru Sadr, Beyrut, trs., c. I, 240'tan naklen, Gözütok, a.g.m., 6.

⁷⁴ Ebu Davud, Salât, 17,54.

Nisâ” olarak anılmıştır.⁷⁵ Ashab-ı Suffe bilinen, gençlerin de eğitim aldığı Mescid-i Nebevi’de kadınlara mahsus bir suffanın varlığı, öğretimde kadınlarında en az erkekler kadar nasiplendiğini ve bu konuda her iki cinse de eşit muamele edildiğini göstermektedir.⁷⁶ Zaten Hz. Peygamber (s.a.v) devrinde kadın cinsiyetinin, medeni ölçüler içinde kalmış kadın-erkek ilişkilerinde, hiçbir kısıtlayıcı tesiri olmadığını rivayetlerden öğreniyoruz.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Mescid’de kadın ve erkeklere birlikte hitabettiğinden kadınlar, mescide gelerek, arka tarafta kendilerine ayrılan hususi mahalde namaz kılıyorlardı. Resulullah, kadınlar mescide gitmek için izin istediklerinde gece bile olsa mani olunmamasını tavsiye etmiştir. Bu kadar özgür bir ortamda kadınların bayram namazına geldiklerine dair rivayetler de mevcuttur.⁷⁷

Ebu Sa’id el-Hudri’den gelen rivayete göre, Medine’li kadınlar toplanıp Resulullah’a gelmişler ve: *“Erkeklerden bize sıra gelmez oldu. Onlar her zaman yanınıza gelip ilim ve dini konular öğrenirler, bilmediklerine vakıf olurlar. Biz ise onlardan fırsat bulup huzurunuzda gelemiyoruz. Bize bir gün tahsis ediniz, gelip sizi dinleyelim ve bilmediklerimizi öğrenelim”* dediler. Bu ısrar üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara ayırdığı bir günde vaaz etmeye ve tavsiyelerde bulunmaya başladı.⁷⁸ Hz. Muhammed’in (s.a.v.) kadınlara bilgi vermek ve irşadda bulunmak üzere zaman zaman onlarla bir araya geldiği, bazen de namazdan sonra kadınların Hz. Muhammed’in yanına gelip, ona bir şeyler söyledikleri rivayetlerde mevcuttur.⁷⁹

Hz. Muhammed (s.a.v.), toplu haldeki kadınlara dersler verdiği gibi, fert olarak da kadınların her zaman soru sorup bilgi almaları mümkündü. Bu arada Müslüman kadınların, Resulullah’ın evine giderek gerek ondan gerekse onun hanımlarından her konuda soru sorarak bilgi sahibi oldukları biliniyor.⁸⁰ Hz. Aişe Kadınların hususi hallerine ait bir meseleyi gelip Hz. Peygamber’e soran Ümmü Seleme’yi örnek olarak

⁷⁵ Ebu Davud, Salât.

⁷⁶ Gözütok, “İslam Tarihinde Kadın Öğretimi İle İlgili Bazı Yaklaşımlar”, 270 v.d.

⁷⁷ Müslim, Salât, 138; Buhâri, İlim, 32; Ebu Davud, Salât, 246; Nesâî, İdeyn, 19; İbn Mace, İkamet, 165.

⁷⁸ Buhâri, İlim, 36; Müslim, Birr ve Sıla, 152; İbn Hanbel, III, 34.

⁷⁹ Ebu Nuaym, *Hilye*, Beyrut, 1967, c. II, 69’dan naklen, Bayraktar, a.g.m., 75.

⁸⁰ Buhâri, Fedâil, 6.

gösteren, Ensar kadınlarını överek şöyle der: *“Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Hayâ duyusunu, dinlerini öğrenmelerine mani olmamıştır.”*⁸¹ “Medine’de Müslüman kadınlar, bazen aralarında seçtikleri bir temsilciyi Allah elçisine gönderip soru sorarlardı. Bir defasında bu görevle Hz. Peygambere gelen Esmâ Binti Yezid: *“Ey Allah’ın elçisi! Babam ve anam sana feda olsun. Ben Müslüman kadınların temsilcisiyim. Hepsini benimle aynı fikirdeler. Şüphesiz Allah seni erkek ve kadınların hepsine peygamber olarak göndermiştir. Biz de sana inandık ve emirlerine uyduk. Fakat biz kadınlar bazı şeylerden alıkonmuşuz. Evlerimize kapanıp perde arkasında yaşıyoruz. Çocukları karnımızda taşıyoruz. Siz erkekler hacetmekle, Cuma ve bayram namazına katılmakla, hastaları ziyaret etmekle, cenaze merasimine ve cihada katılmakla bizden üstün tutulmuşsunuz. Sizden biriniz hacc, umre veya cihad için sefere çıktığınızda biz mallarınızı koruyor, elbiseleriniz için ip eğiriyor ve çocuklarınızı terbiye edip yetiştiriyoruz. Bu durumda sevap ve mükâfatta erkeklere ortak olur muyuz?”* Bunun üzerine Hz. Peygamber ahabına dönerek şöyle buyurdu: *“Dini hakkında bu kadından daha güzel soru soran, daha güzel konuşan bir kadın duydunuz mu? Onlar: Hayır Ey Allah’ın Resulü, bu kadının bu hususları anlayabileceğini sanmıyorduk”* dediler. Hz. Peygamber Esmâ’ya yöneldi ve şöyle buyurdu: *“Ey Esmâ! Şunu iyi bil ve seni temsilci olarak gönderen kadınlara da eşlerine itaat etmelerini, onlara iyi davranmalarını bildir. Bu hizmetleri yapan kadınlar, erkeklerle aynı sevabı kazanırlar.”* Bunu duyan Esmâ, adeta sevinçten uçarak ve tekbir getirerek geri döndü.”⁸²

Hz. Muhammed (s.a.v.)’ın hanımı Ümmü Seleme, evinde saçlarını bir bayana taratırken, Rasûlullah (s.a.v.)’ın minberden: *“ Ey insanlar...”* diye hitap etmeye başladığını duyunca, saçını tarayan kadını: *“ Bırak, sonra tararsın “* diye ihtar edince Kadın : *“O erkekleri çağırıyor, kadınları çağırıyor”* dediğinde, Ümmü Seleme’nin: *“Ben de insanım”* diye cevap vererek Rasûlullah (s.a.v.)’ın konuşmasını dinlemeye

⁸¹ Buhârî, İlim, 50; Müslim, Hayız, 61; Ebu Davud, Tahare, 120; İbni Mace, Tahare, 124; Ahmed b. Hanbel, VI,148.

⁸² İbn Abdî’l-Berr, *el-İsti’ab*, Kahire, 1960, c. IV, 1787-1788; İbnu’l-Esir, *Üsdü’l-Gâbe fi Ma’rifeti’s-Sahabe*, Kahire, 1973, c. VII, 1920’den naklen, Bayraktar, a.g.m., 76.

gitmesi,⁸³ bayanların da erkekler kadar olmasa da mescitlerdeki sohbetlerden istifade ettiğini göstermektedir.⁸⁴

Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde kadınlar ilim öğrenmeye gayret göstermişlerdir. Hz. Ayşe ve Hz. Fatıma ile birlikte Ebu Bekir (r.a.)'in kızı Esmâ, Ümmü Eymen ve Ümmü'd Derda hadis rivayet etmiş, fetva makamına yükselmiş sahabe hanımlarından sadece birkaçıdır.⁸⁵ Özetlemek gerekirse, Hz. Peygamber devrinde kadınlar namaz kılmak ve vaaz dinlemek için mescitlere gittikleri gibi, arka tarafta ayrı bir yerde oturmuş, hutbe dinlemiş, özellikle Peygamberimizden, yakınlarından ve birbirlerinden sorup öğrenerek, dinleyerek bilgi edinmiş, henüz buluşa ermemiş küçük kız çocukları da istedikleri kimselerden okuma-yazma öğrenmişlerdir.⁸⁶

1.2.3. Hz. Muhammed (s.a.v.) Döneminde Kadınların İstihdamı

Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemindeki kadınlar hakkında en geniş bilgileri ilk olarak İbn Sa'd'ın (v. 230/844) *et-Tabakâtü'l-Kübra*'sında bulabiliriz. El-Vâkıdî'nin (v. 207/822) *el-Megâzî*'si de o dönemde kadınların savaşlardaki durumlarının tespitinde, ilk istifade edilecek kaynaklardan biridir. “Hz. Âişe'nin, dini konularda ve bilhassa Hz. Peygamberin hadislerinin anlaşılmasında yapılan yanlışların düzeltilmesiyle ilgili rivayetleri ele alan ez-Zerkeşî'nin (v. 794/1392) *el-İcâbe* isimli eseri Hz. Âişe'nin ilmi gücünü ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.”⁸⁷

İslam dininin, önemle üzerinde durduğu konulardan biri de “çalışmak”tır. Bu dine göre herkes imkânları ölçüsünde çalışmalı hem kendisine, hem de topluma ibadet etmiş olma bilinciyle faydalı olmalıdır. Çalışmadığı için başkalarına el açmak zorunda kalan insanlar toplumda başarılı olamayacağı içindir ki İslam, cinsiyet farkı gözetmeksizin herkesi imkânlarına göre farklı alanlarda çalışmaya teşvik eder.⁸⁸

⁸³ Müslim, Fedâil, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VII, 422 (c. VI, 297).

⁸⁴ Gözütok, a.g.m., 7.

⁸⁵ Bayraktar, a.g.m., 75–76.

⁸⁶ a.g.m., 76.

⁸⁷ Rıza Savaş, *Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın*, Ravza Yay., İstanbul, 1991, 14-18.

⁸⁸ Ziya Kazıcı, “Gönüllü Çalışmalarda Kadın”, *Diyanet Aylık Dergisi*, Ekim 2005, Sayı:178, 52.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; çalışma, yapma, kazanma, çaba sarfetme, didinme anlamlarına gelen amel, fiil, kesb, sa'y, kedh, iktisâb gibi ifadelerde kadın erkek ayırımı yapmadan, her iki cinsi muhatap alınır. “*Biz sizden kadın olsun, erkek olsun, kimsenin amelini zayi etmeyiz.*”,⁸⁹ “*İnsan için ancak emeğinin sonucu vardır.*”⁹⁰ Ve “*Sen, ta Rabbine kavuşuncaya dek, didinme durumundasın.*”⁹¹ Gibi ayetlere göre İslam'da asıl olan, her iki cins için de kendi meşru şartları içerisinde çalışmak, boş ve atıl durmamak, zamanı israf etmeyip, onu hem dünya hem de ahiret için kullanmanın bir vazife/ödev olduğunu bilmektir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde kadının çalışmasına engel olunmadığı gibi, işler arasında da kadın ve erkek işi diye bir ayırım da yoktu. Ancak bazı işleri tabi olarak kadınların, bazılarını da erkeklerin yaptığı söylenebilir. Bundan dolayı, kadının çalışması ya da kadınsı olan işler konusu tamamen örfün belirlediği bir konu diyebiliriz. Söz konusu dönemde kadın savaşta,⁹² tedavide,⁹³ iplik eğirmede,⁹⁴ örgücülük ve dokumacılıkta,⁹⁵ dikişte, sepet vb. örmede, boyamada, ev işlerinde, çobanlıkta, hisbede (zabıta olarak), sütanne olarak, ticarete, süslemede (berberlikte), ebelikte, temsilci olarak,⁹⁶ bilfiil sosyal hayatın içindeydi. Görüldüğü gibi Rasûlullah (s.a.v.), kabiliyet ve eğitim durumlarına göre bazı kadın sahabelere zaman zaman çeşitli görevler vermiştir. Görev alan kadın sahabelerin başında İslam'ın ilk dönemlerinden beri nadir okuma yazma bilen bayanlardan biri olan Şifa binti Abdullah gelmektedir. “*Hafsa'ya yazıyı öğrettiğin gibi neden nemle rukyesini öğretmiyorsun?*”⁹⁷ Diye Rasûlullah'ın (s.a.v.) Şifa'ya emir buyurması, O'nun okuma yazma öğretmenliği yaptığını göstermektedir. Şifa binti Abdullah'ın okuma yazma bilmesi aynı zamanda O'nun çarşı pazarı

⁸⁹ Âl-i İmran, 3/195.

⁹⁰ Necm, 53/39.

⁹¹ İnşikak, 84/6.

⁹² Müslim, Cihad, 48.

⁹³ İbn Hacer, *el-İsabe*, Beyrut, 1328, c. IV, 341-342'den naklen, Beşer, a.g.e., 140.

⁹⁴ Nahl, 16/92.

⁹⁵ Buhârî, Buyu', 31.

⁹⁶ Sıddık Hasan Han, *Hüsnü'l-Üsve Bimâ Sebete Minellahi ve Rasulihi fi'n-Nisve*, (thk. Mustafa Said el-Hinn), Beyrut, 1985, 212; Kettani, *Teratib*, c. II, 120; İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, Polen Yay., İstanbul, 2006, c. XX, 65; Sıddık Hasan Han, *a.g.e.*, 357; Abdülaziz İbrahim el-Ömeri, *el-Hıraf ve's-Sinaat*, 70; Abdülaziz İbrahim el-Ömeri, *el-Hıraf ve's-Sinaat*, 70; İbn Abdi'l-Berr, *el-İstiab*, c. IV, 341; İbn Hacer, *el-İsabe*, Beyrut, 1328, c. IV, 434-435 (No: 1153); İbn Sa'd, *Tabakat*, Beyrut, 1957, c.VIII, 311; El-Ömeri, *a.g.e.*, 266; İbn Hacer, *a.g.e.*, c.IV, 333; Kettani, *a.g.e.*, c.II, 119'dan naklen, Beşer, a.g.e., 143-147.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VII, 516 (c.VI, 372); Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, c. XXIV, 314.

denetleme görevini Hz. Ömer (r.a.) döneminde üstlenmesini de sağlamıştır. Zira Hz. Ömer, Şifa'ya çok değer verir ve her zaman O'nun görüşlerine başvururdu.⁹⁸

Sokakları gezmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak suretiyle çarşı pazarı kontrol etmekle görevli kadın sahabelerden biri de Selma binti Nuheyk'tir.⁹⁹ Rasûlullah (s.a.v.)'ın sağlığında hafız olan tek bayan sahabe olan Varaka binti Abdullah b. Haris el-Ensari'yi (Ümmü Varaka binti Nevfel olarak da bilinir), bu bilgisinden dolayı Rasûlullah (s.a.v.), zaman zaman ziyaret ederdi. Rasûlullah (s.a.v.), bizzat kendisi Ümmü Varaka'yı kendi ev halkına namaz kılmak üzere imam tayin etmiş ve kendisine birde erkek müezzin atamıştır.¹⁰⁰

Asıl ismi Huceybe olup daha çok Ümmü Derda es-Suğra olarak bilinen, fakih ve âlim olduğu için erkeklerin de gelip kendisinden ilim ve fıkıh tahsil ettikleri bu bayan sahâbiden, dönemin halifesi Malik b. Mervan ilim halkasına katılarak bizzat ders almıştır.¹⁰¹ Yine Rasûlullah (s.a.v.)'ın huzurunda okuduğu şiirlerden hoşlandığı ve ilginç bulduğu bayan şairlerden biri olan Hansa binti Amr b. Şerid¹⁰² gibi yeteneklilerin yanında, Rufeyde el- Ensari gibi bütün hayatını sıkıntıya düşen kimselere yardımla geçiren ve yaralıları tedavi eden sağlıkçı bayanlarda mevcuttur.¹⁰³ Hire'nin Hristiyanlarından olan ve aynı zamanda Sa'd b.Ebi Vakkas'ın (r.a.) sütannesini olan Cufeyne el-İbâdi de, Resulullah'ın (s.a.v.) sağlığında Medine'de Arap yazısını okutma ve yazma işiyle meşgul olanlardan biridir.¹⁰⁴

İslam âleminin en büyük bayan öğretmeni olan Hz. Ayşe (r.a.) ise Kur'ân-ı Kerim'in nüzule başlamasının 14. yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) ile evlenmiş ve yaptığı bu evlilik yaklaşık on yıl sürmüştür. Hz. Muhamed (s.a.v.), Hz. Ebu Bekir'in

⁹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. VIII, 202; Kettani, *a.g.e.*, c. I, 285- 286; Mehmet S. Hatipoğlu, "Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar", *İslamiyat III*, 2000, sy., 2, 9.

⁹⁹ İbn Abdi'l-Berr, *a.g.e.*, c. IV, 1863'den naklen, Gözütok, a.g.m., 8.

¹⁰⁰ Ebu Davud, Salât, 60; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VII, 554 (c. VI, 405)

¹⁰¹ Ebu'l-Fida el-Hafız İbni Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, c. IX, 50.

¹⁰² İbn Hacer, *a.g.e.*, c.VIII, 109; İbn Abdi'l-Berr, *a.g.e.*, c. IV, 1827.

¹⁰³ Levent Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, Ay Işığı Kitapları, İstanbul, 2001, 74.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. III, 356; Kettâni, *a.g.e.*, c.I, 206-207.

evini daima ziyaret ettiğinden ve Hz. Ebu Bekir'in evine yaptırdığı mescitte daima Kur'ân okunduğundan yaratılış itibariyle zeki ve hafızası kuvvetli olan Hz. Ayşe, Hz. Peygamber ile evlenmeden önce de Kur'ân ile meşgul oluyordu. Kur'ân ilk nazil olduğunda bunu ilk işiten Hz. Ayşe olurdu ve Kur'ân çoğunlukla Hz. Ayşe'nin odasında vahyedilirdi.¹⁰⁵ Herkes Hz. Peygamberi sadece toplum içinde gördüğü halde Hz. Ayşe onun hem özel hem de kamuya yönelik hayatını müşahade edebiliyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber'in son günlerini Ayşe'nin yanında geçirmesinin sebebi yalnızca ona olan muhabbetinden değil, aynı zamanda son günlerine ait söz ve hareketlerinin onun tarafından ezberlenmesini istemesidir.¹⁰⁶

Hz. Aişe, İslam'ın öğretmeni olan Hz. Muhammed (s.a.v.) onun evinde olduğundan, dini ilimleri bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmiştir. Hz. Aişe onunla gece gündüz birlikte olduğu için onun söz ve davranışlarını biliyor ve gerektiğinde diğer kadınlara aktarıyordu. Hz. Peygamber'in, gündüzleri eğitim-öğretim meclisini kurduğu Mescid-i Nebevi, Hz. Aişe'nin odasına bitişikti. Hz. Aişe buradaki dersleri kendi odasından dinler ve bunlara katılır, şayet, duyamadığı veya anlamadığı bir şey olursa onu Hz. Peygamber'den sorardı.¹⁰⁷ Bir mesele hakkında kanaat getirinceye kadar onu araştırırdı.¹⁰⁸

Hz. Aişe'in (r.a.) tıp ilmindeki mesleki bilgisinin sahabe arasında şaşkınlık meydana getirecek derecede iyi olduğu bildirilmektedir. Bir gün Urve (r.a.) Hz. Aişe'ye hitaben: *“Ey Mü'minlerin annesi senin anlayışına şaşırmıyorum, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hanımı ve Ebu Bekir'in kızıdır diyorum. Senin Arap tarihi ve şiiri hakkındaki ilmine de şaşırmıyorum. Ebu Bekir'in kızıdır; zira o bu konuda en çok ilim sahibi olan insanlardan biridir diyorum. Fakat senin tıp hakkındaki bilgine şaşırmıyorum, onu nereden ve nasıl aldın”* diye sorar. Ayşe (r.a.), Urve'nin omuzlarına ellerini vurarak: *“Ey çıplak, muhakkak ki Rasûlullah (s.a.v.) ömrünün sonuna doğru hastalanmıştı. O'nun huzuruna her taraftan Arap elçileri geliyordu. O'na bazı şeyler tarif ediyorlardı*

¹⁰⁵ Nedvi, a.g.e., 194.

¹⁰⁶ Buhâri, Kitâbu'l-Cihad, c. 6, 420.

¹⁰⁷ Nedvi, a.g.e., 52.

¹⁰⁸ a.g.e., 52.

ve ben de onları ilaç yapıp veriyordum, bu şekilde öğrendim” diye cevap verir.¹⁰⁹ Hz. Aişe’nin aynı zamanda İslam’ın esasları ve Arap şiirinde de üstün bir bilgiye sahip olduğunu Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şu sözlerinden anlıyoruz: “İçlerinde peygamberin hanımları da olmak üzere bu ümmetin bütün kadınlarının ilmi toplansa, Aişe’nin ilmi onların ilminden fazla gelir”.¹¹⁰ Hz. Aişe Kuvvetli hafızası ve hukuk bilgisiyle Rasûlullah’dan (s.a.v.) rivayet ettiği toplam 2210 hadisla, en çok hadis rivayet eden yedi sahâbinin dördüncüsüdür. Onun öğrencilerinden en az dörtte birinin bayanlardan oluşması,¹¹¹ kendisinin bayan öğretmen yetiştirmedeki başarısının bir göstergesidir. Hz. Aişe’nin İslam’a yaptığı hizmetlerin en büyüğü hadis ilmine aittir. Hadis rivayetindeki bu başarısını da bu güçlü hafızasına borçludur.¹¹² Ayrıca o; tefsir, fıkıh, fıkıh usulü, hadis, kelam ve akaid gibi yüksek ilimlere hizmet etmiş; Hz. Ebubekir, Hz. Osman ve Hz. Ömer devirlerinde, ashabın büyüklerinden ve Peygamberimizin çağdaşı büyük adamlar arasında fetva verecek, ders okutacak, herkesi aydınlatacak, en büyük adamları bile tenkid edecek ilmi ve edebi bir yetki ve güce sahip olmuştur. Hz. Aişe, kitap ve sünnete, İslami hükümlere vakıf olması sebebiyle, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Abbas ile bir seviyede sayılıyordu.¹¹³

Hz. Peygamber’in çeşitli kadınlarla, örneğin Hz. Aişe gibi genç bir kadınla evlenmesinin nedenlerinden biri Hz. Peygamber’in dostluğundan erkekler kadar istifade edemeyen kadınların, onun hanımlarıyla görüşüp onlarla konuşarak dini konularda eksiklerini gidermelerini sağlamaktır.¹¹⁴ Hz. Aişe dini meseleleri kavramak, dini hükümleri hafızasında tutmak, fikri içtihatla bulunmak itibarıyla diğer hanımlar arasında ayrı bir mevkiye sahipti. Bu yüzden onun Hz. Peygamber’in gözünde konumu çok yüksekti. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hanımları içinde dine en çok hizmet edeni ve Hz. Peygamber tarafından en çok sevileni Hz. Aişe idi.¹¹⁵

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, c. VII, 99 (c. VI, s. 67); Hakim, Müstedrek, c. IV, 319; Taberâni, *a.g.e.*, c. XXIII, 183.

¹¹⁰ Taberâni, *a.g.e.*, c. XXIII, 182.

¹¹¹ Bedruddin Zerkeşi, *Hz. Aişe’ye Yöneltilen Eleştiriler*, (Çev: Bünyamin Erul), Kitabiyat Yay. , Ankara, 2002, 33.

¹¹² Zerkeşi, *a.g.e.*, 202-209.

¹¹³ Nedvi, *a.g.e.*, 194.

¹¹⁴ Buhari, *Esselatü'l Vusta*, Müsnedi Ahmed, c. VI, 223.

¹¹⁵ Nedvi, *a.g.e.*, 119.

Konu ile ilgili rivayetlere bakıldığında, Hz. Peygamber'in hanımlarının ondan sonra evlenmediği görülmektedir. Onlar müminlerin anneleri olduğundan, onların eğitim ve öğretimiyle meşgul olmakla vazifeliydiler. Bu anlamda Hz. Aişe'nin tüm hayatı ayetlerin canlı bir tefsiriydi.¹¹⁶ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra da Medine'de en büyük ilim merkezi Hz. Aişe'nin evi olmuştur. Çocuk, kadın ve erkek kısaca herkes onun evine gelir, onun derslerini dinler, soru sorar, o da cevap verirdi. Hz. Aişe öğrencilerinin telaffuzuna önem verdiği gibi, o yalnız eğitimle yetinmiyor, kimsesiz ve fakir çocukları da himayesine alıyor, onlara hem bakıyor hem de onları okutuyordu.¹¹⁷

Kadının da erkek gibi dini, ilmi, içtimai ve siyasi kısaca her türlü görevi ifa edebileceğini Hz. Aişe'nin kadınlık âlemine verdiği hizmetlerin büyüklüğünden anlayabiliriz. İbn Kayyım'a göre: *"Faziletten maksat uhrevi paye ise bunu yalnız Allah bilir. Bundan maksat asalet ise Hz. Fatıma hepsinden efdaldır. Maksat ilk iman eden olmak ise, İslamiyet'in ilk uğradığı zorluklara karşı koyarak herkesten evvel iman eden ve Hz. Peygamber'e daima yardımcı olan Hz. Hatice hepsinden efdaldır. Fakat maksat amellerde olgunluk, dine hizmet ve Hz. Peygamberin talimatını insanlara ulaştırmak ise bu hususta hiç kimse Hz. Aişe'ye rakip olamaz."*¹¹⁸ Sonuç itibarıyla Hz. Aişe, Hz. Peygamber hayattayken hep yanında bulunmuş, iyi bir eş, vahyi ve Hz. Peygamberin sünnetini tedris eden iyi bir talebe, bilmediği pek çok şeyi Hz. Peygamberi bıkmadan soran bilge bir hanımefendidir. "Hz. Aişe, büyük bir gayretle, Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'den öğrendiklerini ondan kırk yedi yıl gibi uzun bir süre daha sahabe ve Tâbiûn'dan talep edenlere öğretmiş ve Müslümanların ihtiyaçlarına medar olmaya çalışmıştır. İslam kültürünün göğsünü gere gere takdim edeceği bir şahsiyet olan Hz. Aişe, İslam kültürünün kadın telakkisini temsil eden çok özel ve değerli bir hanımefendidir."¹¹⁹

¹¹⁶ Nedvi, a.g.e., 137.

¹¹⁷ a.g.e., 237-244.

¹¹⁸ a.g.e., 264.

¹¹⁹ M. Emin Özafşar, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Kitabiyat, Yay., Ankara, 2005, 87.

“İçinizden erkek-kadın kim hayırlı bir iş yaparsa onun amelini elbette boş çıkarmayacağım.”¹²⁰ “Erkek veya kadından kim mü'min olarak Salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girerler.”¹²¹ Şeklinde buyrulan birçok ayette kadınların da erkekler gibi yaptıkları işlerin karşılığını göreceğinin ifade edilmesi, İslam'a göre, emir ve yasaklar karşısında (istisnalar dışında) kadın erkek ayrımının olmadığı bir delildir.¹²² “Ey iman edenler! Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden kendinizi ve ailenizi koruyun.”¹²³ Ayeti ise, İslam âlimleri tarafından genel anlamda aile fertlerini eğitmek ve gerekli bilgileri öğretmek şeklinde yorumlanmıştır. Hz. Ali (r.a.) bu ayeti “Çoluk çocuğunuzu terbiye edin, onlara ilim öğretin” şeklinde tefsir etmiştir.”¹²⁴

Hz. Muhammed'in(s.a.v.) müminlerin anneleri olan hanımları, Medine devrinde kızların eğitim ve öğretimi ile ilgilenmişler, bu kadınlar, evlerine gelen genç kızlara İslam hakkında bilgi vermişlerdir. Bu kız öğrenciler de, öğrendikleri bilgileri başkalarına anlatarak ilme hizmet etmişlerdir.¹²⁵

İslam öncesi toplumlarda ve cahiliye döneminde kadına nerdeyse hiçbir hak tanınmamış, hiçbir değer verilmemiş olup, şahsiyet sahip bir kişi olarak kabul edilmediğinden, eğitim ve öğretimine de önem verilmemiştir. İslam dini kadına hak ettiği değeri vermiş olup birçok konuda erkek ve kadını bir bütün olarak görmüştür. Kadının aleyhine denilebilecek pek çok hususu ortadan kaldırmış, kadına şahsiyet kazandırmış ve kadını, yaptığı iyilik ve kötülüklerin sorumluluğunun kendine ait olacağı bilincine kavuşturmuştur.

İslam dininde birçok ayet ve hadiste, kadınların eğitim ve öğretimi emredilmiş, bunun çok mükâfatlı bir iş olduğu müjdelenmiştir. Hz. Peygamberin hayatına baktığımızda O'nun hanımların eğitilmesi hususundaki yaptığı birçok faaliyeti ve

¹²⁰ Âl-i İmran, 3/195.

¹²¹ Nisâ, 4/124.

¹²² Bayraktar, a.g.m., 73.

¹²³ Tahrim, 66/6.

¹²⁴ İbni Kesir, *Tefsiru Kur'an'il Azîm*, Beyrut, 1964, c. IV, 391'den naklen, Bayraktar, a.g.m., 74.

¹²⁵ Savaş, a.g.e., 124.

söylediği sözleri, bu konuya ne kadar önem verdiğini gözler önüne sermektedir. Sahabi hanımlar, sormak istediklerini rahatlıkla Hz. Peygamber'e ya da hanımlarına sorabiliyorlardı. Cuma, bayram namazı gibi cemaatle kılınan namazlara katılabiliyorlar, Hz. Peygamberi dinleme fırsatı bulabiliyorlardı. Ayrıca Hz. Peygamber onların isteği üzerine, bir gün bir mekân tahsis etmişlerdir. Öyle ki birçok sahabi hanım Resulüllah'tan hadis rivayet etmekle kalmamış Ummu'd-Derda gibi bazı hanımlar da hadislerin uzak diyarlara da ulaşmasını sağlamışlardır. Bilmediklerini öğrenme, bildiklerini öğretme gayreti içerisinde olmuşlardır.

“Hz. Peygamber devrinde, kadının toplumda ezilmemesi, kadın haklarının ihlal edilmemesi ve psikolojik de olsa hiçbir şekilde baskı altına alınmaması için gerekli tedbirlerin alındığını söyleyebiliriz. Kadın erkek ayrımı yapmadan, Hz. Peygamber'in, insan cinsinin yarısını teşkil eden kadınları da erkekler gibi alaka sahasına aldığı ve onlarla yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır.”¹²⁶

Hz. Peygamber devrinde kadın çalışma, ticaret, siyaset ve savaş gibi konularda erkeklerin yanı başında yer alarak hayatın içinde olmuştur. Kadınlar istedikleri zaman, Cuma ve bayram namazları da dâhil, Hz. Peygamber ile beraber namaz kılmışlar, mescit ve musallada Hz. Peygamber'in konuşmalarını dinlemişler, eğitim ve öğretimin hiçbir aşamasında erkeklerden geri kalmamışlardır. Bunun sonucu Hz. Peygamber devri toplumunda, erkeklerle tartışabilen, onların yanlışlarını çekinmeden ortaya koyabilen ve Müslümanlara yol gösteren büyük âlim kadınlar yetişmiştir. İlmi tenkitçiliğin başlamasına öncülük eden Hz. Aişe ve Ümmü Seleme titiz davranmışlar ve hem erkeklere hem de kadınlara İslam'ın doğru aktarılmasında son derece önemli hizmetler yapmışlardır.¹²⁷

Sonuç olarak, sahabi hanımlar, en çok bilim dalları içerisinde birçok dini hükmün mesnedi olan hadis ilmiyle meşgul olmuşlar ve birçok sahabe ve tabiun sahabi hanımlardan hadis rivayet etmiştir. Onlar bu konuda ellerinden

¹²⁶ Savaş, *a.g.e.*, 61.

¹²⁷ *a.g.e.*, 273.

geleni yapmışlar ve sünnetin sonraki devirlere intikalini sağlamanın ve Allah'ın ve Resulü'nün övgüsüne mazhar olmanın hazzını bu hizmetle daha çok tatmışlardır.

1.2.4. Kız Çocuklarının Eğitimi Konusunda Görüşler

İslam dini, aile reisine yüklediği görev ve sorumlulukların başında aile fertlerinin eğitim-öğretimi gelir. Hz. Peygamber çocuğun babası üzerindeki haklarını sayarken çocuğa yazı öğretmesini ve onu iyi terbiye etmesini de bu haklardan saymıştır. *“Hiçbir baba, çocuğa iyi terbiyeden daha değerli bir bağışta bulunamaz.”*¹²⁸ Sözüyle çocukların eğitim ve öğretimlerinin çok önemli olduğunu dile getirmiştir. Dikkat edilirse bu hadisler, kız ve erkek, çocukların hepsini kapsamaktadır. Kadının eğitimine karşı cahiliyetten kalma kanaatleri yıkmak için olmalı ki, erkekler ayrı olarak zikredilmediği halde, kızların eğitilmesinden özellikle söz edilir: *“Kimin üç kızı veya üç kız kardeşi ya da iki kızı veya iki kız kardeşi bulunur da onları terbiye ederse, iyilikte bulunur ve evlendirirse, o kimse cennetlidir.”*¹²⁹ *“Üç sınıf vardır ki, iki defa ecir alacaklardır: ... Ve bir adam ki, yanında bir kız çocuğu vardır, o da onu çok güzel eğitmiş ve çok güzel öğretmiştir”*¹³⁰ Bu hadislerle muhatap olan Müslümanlar, Asr-ı Saadet ve sonrasında kız-erkek ayrımı yapmadan çocukların eğitimlerine büyük önem vermişler, eğitim ve öğretim görmelerine imkân tanımışlardır. Bazı aileler, kız çocuklarını hadis meclislerine gönderirken, bazıları da kendileri öğretme yolunu benimsemişlerdir. İslam sadece kadın ve kızlara değil, pek değer verilmeyen cariyelere de eğitim öğretim imkânı tanınmasını istemiştir. Konuyla ilgili bir hadis şöyledir: *“Bir kimse cariyesini güzel terbiye eder, ona lüzumlu bilgileri öğretir ve onu yetiştirip sonra da azad ederek onunla evlenirse iki kat sevap kazanır.”*¹³¹ Buradan anlaşıldığına göre İslam' a göre cariyeler de eğitim-öğretim hakkına sahiptir.

Meslek sahibi olabilmek için eğitim ve öğretim gerekir. İslam hukuk literatüründe bu konuyu kapsayan iki önemli kaide vardır:

¹²⁸ Münâvi, *Feyzü'l Kadir*, Beyrut, 1938, c. III, 393–395; Tirmizi, *Birr*, 33; Ahmed b. Hanbel, c. II, 412.

¹²⁹ Nesâî, *Buyu'*, 77; Ebu Davud, *Edeb*, 121; Tirmizi, *Birr*, 13; Ahmed b. Hanbel, c. IV, 88.

¹³⁰ Buhârî, *İlim*, 31.

¹³¹ Buhârî, *İlim*, 31; Enbiya, 21/48; Nikâh, 12; Müslim, *İman*, 241; İbn Mâce, *Nikâh*, 42; Nesâî, *Nikâh*, 65; Ebu Davud, *İmare*, 12; Tirmizi, *Nikâh*, 25.

1. Kişinin yapmakta olduğu şeyle ilgili hükümleri öğrenmesi, onun için farz-ı ayn'dır.

2. Vacip olan bir şeyi öğrenmek de vaciptir.

İslam'a göre kadınlar da mükellef olduğundan ibadetler, kadınlar için de söz konusudur ve onlarla ilgili pek çok esas vardır. Evlenme, boşanma, alış-veriş, vekâlet, vesayet vb. birçok konuda erkek ve kadın ortaktır. "İbadet ve muamelelerde kadın için mecburi olanların yapılabilmesine esas olan bilgiler yanında, sıhhati için gerekli bilgiler de yapılmak istendiğinde öğrenmek farz olur. Kadınların kendilerine farz olan ilimleri, evlerinde öğrenme imkânı olmaması durumunda bir başka kanaldan öğrenmeleri hakları olarak kabul edilmiştir."¹³²

İslam'ın genel olarak ilme, öğrenmeye ve öğretmeye verdiği öneme dair teşvik ve emirler çoktur. Konuya ilişkin emir ve tavsiyelerin tamamında kadın-erkek ayrımı yapılmadan bütün inananlara, hatta bütün insanlara hitap edilir. Belki de kadın ve eğitim-öğretimi konusunda İslam öncesi olumsuz kanaatleri ortadan kaldırmak için kızların eğitiminden özellikle söz edilmiştir.¹³³ "*Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılar, zekâtı verir, Allah'a ve Resulüne itaat ederler*".¹³⁴ Bu ayetten, mü'min erkekler gibi mü'min kadınlara da toplum değerlerinin kontrol ve koruma görevi verildiği anlaşılmaktadır.

İslam toplumunun örnek ve model bir toplum olması için, her Müslüman'ın belli bir ölçüde ilim sahibi ve kültürlü olması gerektiğinden, eğitim-öğretim ve irşada kadınlarda erkekler gibi aynı görevle mükelleftir ve bu mükellefiyet öğrenimi gerektirdiğinden kadının da öğrenim görmesi vaciptir. İlmihal bilgilerini ciddi olarak öğrenme mecburiyeti bile kız ve erkek çocuklara okuma-yazma öğretmeyi zorunlu kılar.

Kızlara yazı öğretilmemesi hususunda asırlarca İslam âlemini meşgul eden fikirlerden bazı örnekler vermek gerekirse:

¹³² Beşer, *a.g.e.*, 80.

¹³³ Buhâri, İlim, 31.

¹³⁴ Tevbe, 9/ 71.

Ünlü İslam bilgini el-Câhız (v. 255/869) şu rivayeti nakleder: “Kızlarınıza yazı yazmayı öğretmeyiniz, şiiri de öğretmeyiniz, onlara Kur’ân’ı ve özellikle de Nur Süresi’ni öğretiniz.”¹³⁵ Kabisi (v. 403/1014), “Kadınlara Kur’ân ve ilim öğretmeye gelince bu güzeldir ve onların yararınadır. Fakat kadına teressül, şiir ve benzeri şeylerin öğretilmesi onun için tehlikelidir. Ancak kadına faydası umulan ve fitnessinden emin olunan şeyler öğretilmelidir. Yazı öğretilmemesi en emin yoldur.”¹³⁶ Keykavus (11. yy.) da şöyle der: “Kız çocuklarına lazım olan bütün bilgileri ve ev işlerini öğretmeli, ama onlara yazı öğretilmemelidir. Çünkü arzu ve duygularını yazı ile başkalarına anlatabilir.”¹³⁷ Nasıruddin et-Tusi (v. 672/1273), “Kızlara ev işleri, vakar, iffet, hayâ ve kadınlara mahsus hallerle ilgili bilgiler verilmeli ve onları okuyup yazmaktan men etmelidir” der.¹³⁸

Kınalızade Ali Efendi (v. 979/1572) ise “Kız çocuklarına hayâ, iffet, erkeklerden sakınma, utanma ve ev işleriyle ilgili fazla bilgi verilmelidir.” der ve şöyle devam eder: “Hoca Nasır, okumaktan ve yazmaktan men ideler’ der. Diğer âlimler ise yazmaktan men ideler ve lakin okumaktan men olunmaya (derler)”¹³⁹ Şaban Şifai de (v.1117/1705) “Kız çocuklarının terbiyesi hususunda hayâ, iffet, erkeklerden çekinme ve korunma ve aile yuvasını koruma duygusu verilmelidir. İmkân nisbetinde kız çocuklarının da okutulmasına gayret edilmelidir.” der.¹⁴⁰

Muhammed Gazali de bu konuda şöyle demektedir: “Şunu belirtmekte yarar görüyorum ki, ben kadınların önemli görevleri üstlenmesine hevesli değilim. Zira kâmil kadın azdır ve onları ortaya çıkaran da tesadüflerdir. Bizim kadınlarla ilgili olarak ehemmiyet vermemiz gereken temel evdir. Kadını asli vazifesine yaklaştırmak için binlerce vesile aramalıyız. Şüphe yok ki çocukların bakımı, özellikle emzirme, işinden dönen kocayı karşılamak için hazırlık, bütün bunlar kadının beş vakit namazda cemaatte

¹³⁵ el-Câhız, *el-Beyân ve 't-Tebyin*, (thk. Fevzi Atvi), Beyrut, 1968, 304’dan naklen, Bayraktar, a.g.m., 78.

¹³⁶ Ebu’l Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el Kabisi el Kayravani, *İslam’da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, (çev. S. Ateş H-R. Öymen), Ankara, 1966, 32.

¹³⁷ Keykavus, *Kabusnâme I, Mercimek Ahmed*, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 36, 253.

¹³⁸ Yusuf Ziya, “Nasır Tusi’nin Terbiye Hakkındaki Fikri”, *Mihrap*, İstanbul, 1340, sy: 1, 132–140.

¹³⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Yay., İstanbul, 1993, 106-107; Hüseyin Öztürk, *Kınalızade Ali Çelebi’de Aile*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, 114; Canan, a.g.e., 350.

¹⁴⁰ Şaban Şifai, *Terbirü’l Mevlud*, trs., Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, no. 501, V. 339a’dan naklen, Bayraktar, a.g.m., 78.

*bulunmasına mani olur. Bu sebeple biz onun ev işlerini bitirdikten sonra cemaate katılabileceği görüşündeyiz.*¹⁴¹ Görüldüğü gibi İslam dininin onca öğretisine rağmen bugüne kadar ve bugün bile kadınlar biyoloji ile ilgili işlevlerle sınırlandırılmış, erkek kadından daha üstün ve daha önemli, kadının yapamayacağı işleri yapan olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden erkeklerin daha fazla insan, doğuştan lider ve yönetici oldukları iddia edilmiştir.¹⁴²

Kızlara yazı öğretilmesinin lüzumsuz olduğu yönünde görüş beyan eden bazı eğitimcilerin bu anlayışları nasslara dayanmayıp, o günkü örf ve eğitim anlayışının bir tezahürü olduğu kabul edilmelidir. Bazı İslam bilginleri ne yazık ki her çeşit bilginin öğretilmesinde en verimli vasıta olan yazının kızlara öğretilmemesini ileri sürerek ifrata düşmüşlerdir.¹⁴³ Allah ve elçisinin hitabı, kadın erkek herkese yöneliktir. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) deyişiyle bu hitapları, açık bir delil olmadıkça, erkeklere tahsis ederek kadınları dışarıda bırakmak caiz değildir.¹⁴⁴ “Nitekim Hz. Peygamber devrinde kadınlar, Kur'an'ın emirlerine kendilerini muhatap saydıklarından erkeklerle birlikte hicret etmiş, İslam'a, davete, harbe, camiye ve Kâbe'ye koşmuş, ilim öğrenmiş, fetva vermiş, yani kadın, hayatın dışında değil içinde yer almıştır. Buradan hareketle tarih boyunca tefsir, hadis, fıkıh, ilm-i kıraat, nahiv, mantık, astronomi, kimya, hüsn-ü hat, şiir ve hitabette öncü ilim ve sanatta şöhrete ulaşmış çok sayıda kadının yetiştiği bilinmektedir.”¹⁴⁵ Mehmet Zihni Efendi'nin, *Meşâhiru'n-Nisâ* adlı eserinde, alfabetik sıraya göre her biri İslam tarihinde kilometre taşı sayılabilecek 1165 kadın âlime hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca en-Nevevi'nin (ö. 676/1277), *Tehzibü'l-Esmâ*, Hatibu'l-Bağdadi (ö. 463/1071) de *Tarihu Bağdad* adlı eserinde özellikle din ilimleri ve hadis rivayetinde öncü kadınlar konusuna geniş yer verilmiştir.¹⁴⁶ Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında kadının çalışıp çalışmaması gibi bir problemi olmamış, kadınlar zaten, polis, zabıta

¹⁴¹ Muhammed Gazzali, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevi Sünnet*, (çev. A. Özek), İslami Araştırmalar Yay., İstanbul, 1992, 24.

¹⁴² Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın*, 29.

¹⁴³ Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, 359.

¹⁴⁴ M. Said Hatipoğlu, “İslam'ın Kadına Bakışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ekim 1991, c. V, sy. 4, 232.

¹⁴⁵ Okiç, *a.g.e.*, 43-55; Topaloğlu, *a.g.e.*, 220.

¹⁴⁶ Bayraktar, *a.g.m.*, 79.

hizmetçi, sûtanne, doktor, hemşire, fetva veren, sünnetçi, cihad eden, düğünlerde şarkı söyleyen, terzi, ticaret işleri ve deri işlemeciliği gibi görevlerde çalışmıştır.¹⁴⁷

Mücadele suresi isim olarak, boşama konusunda eşinin tutumunu Hz. Peygamber'e şikâyet eden, ondan da bir yardım elde edemeyince halini onun huzurunda doğrudan Allah'a arz eden bir kadının mücadelesine işaret ediyor. Bu arz-ı halin sonucunda vahiy gelmiş ve Havle'nin adı "Allah'a sözünü dinleten kadın" olarak İslam dininin tarihine geçmiştir.¹⁴⁸

İslam'ın ilim tahsili konusunda kadın-erkek ayrımı yapmadığı ve yazıyı da bunun bir aracı kabul ederek teşvik ettiği bilinmekteyken ve kadınlara yazı öğretimi ile ilgili olarak rivayet edilen Şifa'ya hitaben "*Hafsa'ya yazı yazmayı öğrettiğin gibi Nemle Efsunu'nu da öğret*" şeklindeki hadis önümüzde dururken, bazı âlimlerin birtakım yorumlara yönelmelerini anlamak güçtür. Yazıyı kötü niyet ve amaçlarla kullanmak, erkekler için de söz konusu olduğundan, bu durumu sadece kadınlar için varsaymak çok yanlıştır. Kadın sahabiler arasında okuma-yazma bilen alim hanımlar yanında, İslam tarihinde sayıları onbinleri bulan ve bazılarının güzide eserleri günümüze kadar ulaşan muhaddis, fakih, edib, şair ve san'atkar kadınlar yetiştiğini biliyoruz. İbn Sa'd (ö. 230/844), hadis rivayet eden 700 civarında, İbn Hacer (ö. 852/1448) de 1543 muhaddis hanımın ismini kaydeder.¹⁴⁹ "Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen kadınların İslam âlemindeki sayısı da çoktur. Mesela: XVII. Asırda İstanbul'daki 9000 hafızdan 3000'inin kadın olduğu kaynaklarda zikredilir."¹⁵⁰ Böyle olmasına rağmen bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in, "*Kadınlara yazı öğretmeyiniz*" buyurduğu, Hz. Ömer'in "*Onları yazıdan uzak tutun*" dediği, Hz. Ali'nin bir kadına yazı öğreten birine rastladığında ona kızdığı¹⁵¹ şeklindeki bazı rivayetlerle İslam, sanki kadınların okuma-yazma öğrenmesine karşıymış gibi gösterilmek istendiğinde İslam âlimleri, kadınların da eğitim-öğretimini teşvik eden diğer sahih rivayetlerle arada mevcut bulunan çelişkiyi gidermek amacıyla "Yasaklama genel bir kaide olmayıp kadınlar için fitne ve fesat söz

¹⁴⁷ İbrahim Canan, "Hz. Peygamber'in Harem'i Saadetteki İş Atölyesi" *Haksöz Dergisi*, sy: 37, Nisan, 94.

¹⁴⁸ Bilgin, *a.g.e.*, 106.

¹⁴⁹ Bayraktar, *a.g.m.*, 79.

¹⁵⁰ Evliya Çelebi, , *Seyahatnâme*, İstanbul, 1896, c. I, 524'ten naklen, *a.g.m.*, 80.

¹⁵¹ Kettani, *Hz. Peygamber'in Yönetimi*, (çev. A.Özel), İz Yay., İstanbul, 1990, c. I, 134.

konusu olduğunda geçerlidir” demişlerdir.¹⁵² Çünkü muteber hadis kaynaklarında sağlam isnadlarla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber’in Asr-ı Saadet’inde mesela Hz. Ayşe ve Ümmü Seleme okuma bilmekteydiler. Hz. Peygamber yine müminlerin annelerinden Hz. Hafsa’ya yazı öğretilmesini istemişti ve Ükbe kız Ümmü Gülsüm yazıyı bilmekteydiler.¹⁵³

el-Ehvâni’ye göre, hicri ilk asırlarda, kız çocukları mekteplerde öğrenim yaparken, tarihçi Ahmet Çelebi’ye göre ise cari olan adete göre, kız çocukları öğrenimlerini evlerinde yapmışlardır.¹⁵⁴ “İsa b. Miskin (ö. 275/888), ikindi namazına kadar öğrencilere ders verir, ikindiden sonra da iki kızına, kız torunlarına ve kardeşinin kızlarına Kur’ân ve diğer ilimleri öğretirdi.” Buradan hareketle hicri ilk asırlarda kız çocuklarının daha çok evlerinde, yakınları veya özel bir öğretici tarafından eğitilirken, özellikle hicri III. asırda küttâba gittikleri söylenebilir. Bazı âlimler de kızlarını özel olarak eğitmişlerdir.¹⁵⁵

Tarih boyunca tefsir, hadis, fıkıh vb. dallarda hatırı sayılır kadın âlimlerin yetişmiş olması, İslam’da kadının eğitim ve öğretime verilen değerin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Sahabe içerisinde Hz. Aişe, Fatıma, Ebubekir’in kızı Esma, Ümmü’d-derda, fetva verecek düzeyde fıkıh bilmekle meşhur kadınlardandır.¹⁵⁶ Ayrıca Yasemine bint Sa’d (502/1108) gibi tefsir okutan kadınlar da vardır. Keza; fıkıhta, vaaz, irşat ve tasavvufta, kıraatte, öğretmenlikte¹⁵⁷ ve benzeri sahalarda meşhur olmuş Müslüman kadınlar çoktur.¹⁵⁸

¹⁵² Şevkânî, *Neylû l’ Evtar*, Kahire, 1391-1971, c. VIII, 240; Kettânî, *a.g.e.*, c. I, 132’den naklen, a.g.m., 80.

¹⁵³ Bayraktar, a.g.m., 80.

¹⁵⁴ Çelebi, *a.g.e.*, 339-340.

¹⁵⁵ *a.g.e.*, 242.

¹⁵⁶ Topaloğlu, *a.g.e.*, 250.

¹⁵⁷ Okiç, *a.g.e.*, 44-48.

¹⁵⁸ Savaş, *a.g.e.*, 47.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DÖNEMİNDE KADINLARIN EĞİTİMİ

2.1. OSMANLI'DA KADININ DİN EĞİTİMİ

2.1.1. Tanzimat'tan Önce Kız Çocukların Eğitimi

Türk kadınının statüsünün zaman içerisinde değişmesinde, İslamiyet'in kabulü, konar-göçer yaşamdan yerleşik yaşama geçme ve yerleşikliğe geçilen coğrafyada etkilenen kültürler gibi bazı etkenler vardır. 8. yüzyılın başlarında önceleri tek tek daha sonra ise topluca İslam dinini kabul eden Türklerde, zamanla Arap ve İran kültürünün etkileri, kendini göstermiştir. Bilindiği gibi İslamiyet, Arap kültür, gelenek ve göreneklerinin yaşandığı bir coğrafyada hayat bulmuş ve içine doğduğu toplumun gelenek ve göreneklerinden doğru olanlarını bünyesine almıştır. İslamiyet'ten önce Arap ülkelerinde ve İran'da, kadın, toplumsal yönden çok değersiz iken İslamiyet'in ilk zamanlarında Türk kadınlarının, öğretmen, şair ve hatta asker olarak görev yaptıklarını ve geri planda olmadıkları görülür. Ancak zamanla Müslümanların başka kültürlerle ilişki kurmaları kadına olan bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Bu süreçte kadınların genellikle eve kapatılarak sosyal yaşamdan da men edilmesiyle İslam toplulukları büyük zarar görmüştür.¹⁵⁹ Türk gelenekleri uzun süre korunmakla beraber, ilk Türkçe öğüt kitabının yazarı olan Yusuf Has Hacı, Kutadgu Bilig adlı eserinde kız çocuklarıyla ilgili öğütlerini sıralarken şöyle yazabilmiştir: “Dostum sana kesin sözümü söyleyeyim, kız çocuğu hiç doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur!”. Orta Asya, Ön Asya, Anadolu ve Afrika'ya yerleşen Türk topluluklarında da, kadının sosyal durumu, İslam dinine bağlanan öğretiler doğrultusunda düzenlenmiş görünmekte ise de, onların hepsinde yerel kültürler Kur'an'dan daha çok etkili olmuş, zamanla bunlara uymak Müslümanlığın gereği gibi algılanmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Emel Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1993, 16.

¹⁶⁰ Beyza Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın*, Sinemis Yay., Ankara, 2005, 44.

İstanbul'un fethi ile birlikte büyük medreselerin kurulması ile diğer Müslüman ülkelerden bilginler Osmanlı merkezlerine gelip yerleştikçe Türk kültürü iyice geri plana itilmiş, kadınlar tahsil hayatının dışında tutulmuş, onların yazı öğrenmesi bile sakıncalı bulunmuştur. Kadınlar hayır ve eğitim işlerine sermaye koyabilmişler, hastaneler, medreseler yaptırabilmişler ama kendileri oralarda tahsil edememiş, görev yapamamışlardır. Osmanlı Devletinin gerileme ve zayıflama devirlerinde ortaya çıkan her türlü olumsuzluk ahlâktaki çöküntüye bağlandıkça, çareyi topyekun terbiye ve tahsilde görerek tedbir almak yerine, kadınların hareketlerini kısıtlamak yoluna gidilmesi, tedbirleri alanların erkekler olmasından ileri gelmiştir. Onlar, kendilerini de kısıtlayacak genel önlemlere, bilerek veya bilmeyerek, hiç yanaşmamışlar, sadece kadınların hareketlerini daha fazla disiplin altına almak istemişlerdir. Mesela 18. yy.' da, kadınların bayram günlerinde sokağa çıkmaları yasaklandığı gibi, camilere girmeleri de yasaklanabilmiştir. Kadınların camilere sokulmamalarına gerekçe olarak, Müslüman erkek cemaatin, onların camilere girmesinden rahatsız olup üzüldüğü gösterilmiştir.¹⁶¹ Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin ilk birkaç yüzyılında eğitim kurumlarının hemen hepsinde sadece erkek öğrencilerin tahsil gördüğü bilinmektedir.¹⁶²

Osmanlı toplumunda kadının statüsü incelenmek istendiğinde Osmanlı devleti'nin coğrafi sahası, 600 yıllık tarihinin her aşaması ve her bir yüzyılı araştırma konusu olabilecek niteliktedir. Türk töresinin ve İslami unsurların bir sentezinin oluşturduğu Osmanlı medeniyetinin üç kıtaya yayılması ve devletin bir dünya devleti olmasında, Osmanlı kadınının da erkeği kadar katkısı olmuştur. Devletin kuruluşundan itibaren Anadolu bacıları (bacıyan-ı rum) ile başlayan, Osmanlı kadınlarının siyasi, askeri, hukuki ve sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için Osmanlı devleti arşiv kaynaklarının; şeriiye sicillerinin, vakfiyelerin, tapu tahrir defterlerinin, tereke defterlerinin, o dönemle ilgili yazılan klasik eserlerin, seyahatnamelerin yeterince incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı kadınının statüsünün incelenmesinde dönem sınırlamasına da dikkat etmek gerekir. Osmanlı kadınının sadece Tanzimat'tan sonra faal olduğu farz edilerek yapılan çoğu-popüler-araştırmalarda

¹⁶¹ Bilgin, *a.g.e.*, 44.

¹⁶² M. Faruk Bayraktar, "İslam'a Göre Kadının Eğitim Öğretimi", *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II* (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, 82.

Osmanlı tarihinin daha önceki dönemlerinde Osmanlı kadını çoğunlukla yok farz edilmektedir.

Osmanlı toplumunda kadın denildiğinde ilk akla gelen kesim haremdeki kadın olmuştur.¹⁶³ Harem halkı, sultan unvanını taşıyanlar (valide sultan, haseki sultan, şehzadeler ve sultan kızlar), haremde bulunan idareci-eğitici kadro ve en son olarak hizmetliler grubundan oluşuyordu.¹⁶⁴ Padişahın özel hayatını sürdürdüğü Harem-i Hümayun; aynı zamanda Enderun kısmı ile erkeklerin, harem kısmı ile kadınların eğitim gördüğü bir mekândı. Her iki bölümde de ilerleyebilmenin şartı, liyakat ve zekâydı. Hareme alınan cariyelerin saray görgülerini öğrenmeleri, terbiye ve nezaket konusunda bilgi sahibi olmaları amacıyla eğitimlerine dikkat edilirdi. Haremde kadınlara okuma-yazma, Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe öğrenmelerinin yanında; nakış işlemek, dikiş dikmek, dantel işlemek, örgü örmek gibi meziyetlerde kazandırılıyordu.¹⁶⁵

Harem hiyerarşisi içinde eğitim yedi sekiz yıllık bir eğitim sürecinden oluşuyordu. Her kademedede başarılı olanlar bir üst eğitime geçerlerdi. Bu sistem içinde yükselen kadınlar farklı bilgi ve becerilere sahip oluyorlardı. Padişah eşlerinin hemen hepsinin odasında bir kitaplığı vardı. Günlerinin büyük bir çoğunluğunu okumak ve okudukları kitaplar hakkında sohbet etmekle geçirirlerdi. Bu açıdan valide sultanların, çeşitli dönemlerde menfi ya da müspet manada sarayda etkili olmalarında, aldıkları eğitiminde etkisi büyüktür.¹⁶⁶ Genel olarak Osmanlı Döneminde kadın, eğitim hizmetlerinden yoksun kalmıştır. Ailede erkeğin hukuksal ve sosyal üstünlüğü kadını adeta güçsüz kılmıştır.¹⁶⁷

Osmanlı Devletinde eğitim kurumları olarak Sübyan mektepleri, Enderun mektepleri ve medreseler bulunmaktaydı. Kızlar sadece ilk eğitim görebilme hakkına sahip oldukları için karma eğitim bir sorun olmamıştır. Çünkü devlet kız çocukları için ayrıca bir eğitime gerek görmemiştir. O dönemde sadece varlıklı aileler kızlarına özel

¹⁶³ Leslie P. Pierce, *Haremi Hümayun*, (çev. Ayşe Berktaş), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1996, 156.

¹⁶⁴ a.g.e., 168.

¹⁶⁵ Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK Yay., Ankara, 1988, 1819.

¹⁶⁶ a.g.e., 87.

¹⁶⁷ Doğramacı, a.g.e., 20.

dersler aldırılmışlar¹⁶⁸, böylece kızların/kadınların dış dünya ile ilişkileri kopmuş ve toplumdan uzaklaşmışlardır.

Tanzimat yıllarına kadar Osmanlılarda kız ve erkek çocuklar 5–6 yaşlarından itibaren sübyan mektebi denen kurumlara beraberce giderler, 3–4 yıl kadar öğrenim görürlerdi.¹⁶⁹ Bu öğrenim, esas olarak dinsel nitelikli, zorunlu olmayan yüzeysel bir eğitimdi. Sübyan mektebinin öğretmenleri genellikle cami hocalarıydı. Ancak, bazı bilgili kadınların mahallelerde erkek-kız çocuklarına ve kadınlara Kur’ân okumayı ve bazı dini bilgileri öğretmesi bize çok eskiden beri kadınların yüzeysel de olsa bir çeşit öğretmenlik yaptıklarını göstermektedir.¹⁷⁰ Kızlar için 1859’dan önce sübyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu olmadığından öğrenimleri çok ihmal edilmişti. Ancak bazı varlıklı, kültürlü ailelerin kızları özel hocalardan yararlanarak ya da kendi kendilerini yetiştirerek dini ve edebi bilgiler ediniyorlardı. Özellikle Tanzimat’tan sonra, bu şekilde varlıklı ailelerin konaklarında, özel hocalardan ders alarak yazar, şair, aydın bazı kadınlar yetişmiştir.¹⁷¹

Osmanlı aydınları ve devlet adamlarının,1830’lu yıllardan itibaren Batıyı daha iyi tanımaları, batı ile ekonomik, siyasi ilişkilerin artması, çeşitli alanlarda batılı fikir ve uygulamalara yönelmeler giderek önem kazanmış, bu gelişmeler, aydınların ve devlet adamlarının, genel eğitim alanında olduğu kadar, kızların eğitime ilişkinde, Osmanlı Müslüman toplumunun çok geri kaldığını daha iyi fark etmeleri sonucunu doğurmuştur. Böylece, Tanzimat döneminde kızların eğitime ilişkin yeni fikirler ve görüşler yayınlanıp tartışılmaya ve kızlar için bazı okullar açılmaya başlandı.¹⁷² Tanzimat dönemi, kızlara mesleki eğitim verilmesinin başlangıcı olmuştur. Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektebi, Kız Öğretmen Okulu gibi mesleki eğitim veren kurumlar ilk defa bu dönemde açılmıştır.¹⁷³

¹⁶⁸ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, MEB Yay., İstanbul, 1997, 17.

¹⁶⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yay., İstanbul, 1999, 144.

¹⁷⁰ a.g.e., 78.

¹⁷¹ Yahya Akyüz, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, 1-2, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/1.htm>, 14.12.2006.

¹⁷² a.g.m., 2.

¹⁷³ Kurnaz, a.g.e., 39.

2.1.2. Tanzimat Döneminde Kız Çocukların Eğitimi

Osmanlı Devletinde kız çocuklarının eğitilmesi düşüncesi ilk defa Tanzimat Döneminde ortaya çıkmakla beraber 1869 Maârif Nizamnâmesi'ne kadar resmi bir görünüm kazanamamıştır. Nizamnâme¹⁷⁴ ile okuma yazma çağındaki tüm çocuklara kız-erkek ayırımı yapılmaksızın ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Maârif Nizamnâmesi ile kızlar için öğretmen okulu açılmış, rüştiyelerin sayısı arttırılmış ve ebe mektebi açılmış, kızları üretime katmak amacıyla da sanayi mektebi açılmıştır. Tanzimat dönemi, Türk kadınına devlet eliyle mesleki ve kültürel açıdan eğitim kapılarının açıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde orta dereceli okullara kızların da alınmasına izin verilince kızlar daima erkeklerden ayrı okullarda okutulmuşlardır ve bu okullara kesinlikle zorunluluk olmadıkça erkek öğretmenler atanmamıştır.¹⁷⁵

Tanzimat dönemi, kadınlara kültürel ve mesleki alanlarda resmi eğitim verilmesinin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Türk kadınının resmi olarak çalışma hayatına ilk girişi eğitim alanında olmuştur diyebiliriz. Tanzimat döneminde kadının eğitimi konusunda başlatılan olumlu faaliyetlerin meyveleri daha çok Meşrutiyet döneminde alınacaktır. Mesleki ve kültürel alanda yoğunlaşan eğitim neticesinde belli bir kültür seviyesine ulaşan kadınlar, milli meselelerde aktif rol aldıkları gibi, gazete ve dergiler vasıtasıyla basın hayatında, bir takım dernekler vasıtasıyla da sosyal hayatta söz sahibi olmaya çalışacaklardır.¹⁷⁶ Eğitimin bir sonucu olarak, sınırlı bir alanda da kalsa, Türk kadını bu dönemde ilk defa devletten maaş alarak resmen çalışmış, öğretmenlik yapmıştır. Fakat bu konudaki köklü kanunlar Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.¹⁷⁷

“Tanzimat dönemi, Osmanlı toplumsal yapısının yeniden kurgulandığı ve bu yeni düzende kadının da yerinin adeta yeniden keşfedildiği, önemsendiği ve özellikle de ondan gelecek adına çok şey beklendiği bir dönem olmuştur. Toplumun geleceği için kadınların durumlarının nasıl iyileştirileceği konusu ve bunun ‘ilerleme projesiyle’ ile

¹⁷⁴ İnci Enginün, “Feminizm”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul, 1970, 186.

¹⁷⁵ Kurnaz, *a.g.e.*, 17.

¹⁷⁶ *a.g.e.*, 51.

¹⁷⁷ *a.g.e.*, 71.

doğrudan ilgili görülmesi, onların süreli yayın yoluyla muhatap alınmalarını da gündeme getirmiştir. İlköğrenimlerini sübyan mekteplerinde gören, daha ileri eğitimlerini de evlerde özel hocalarla devam ettiren genç kız ve kadınların ilk anda bu yayına ilgilerinin ne olduğu araştırıldığında karşımıza çıkan durum hiç de beklediğimiz gibi çekingen, tutuk değil, tersine cesur ve ayrıca nicelik-nitelik seviyesinin yüksekliği açısından da oldukça sevindiricidir.¹⁷⁸ Terakki-i Muhaddarat adıyla 1869 yılında çıkan bu ilk kadın gazetesinden itibaren, İslam dininin kadına pek çok haklar verdiği, hâlihazırda bu hakların niçin devam etmediği sorgulanmaktadır. O dönemin en önemli problematiki kadınların eğitilmesidir.¹⁷⁹ Dönemin aydınlarının projelerine uygun olarak 'terakki' ve 'kadın' kelimelerini bir araya getiren bu ilk yayının kadınlara yüklemek istediği rol genel olarak şu üçlü kelime ile ifade edilmektedir: "iyi eş, iyi anne, iyi Müslüman". Batı literatüründeki 3K (kinder, küsche, kirsche= mutfak, çocuk, kilise) üçlüsüne uygun olarak Osmanlı kadınına da uyarlanan bu formülün özellikle bu dönemde baskın bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Kadınlara ilgili yazılar ilk olarak kadın gazetesiyle başlamış değildir. Bu konu devrin mevcut gazetelerinde çeşitli başlıklarla yerini almış, kadınlara ilgili kitaplar neşredilmiş ve edebi eserlerin en önemli konularından biri kadın meselesi olmuştur."¹⁸⁰

Büyük devlet adamı, tarihçi ve fikir adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın (1882–1895) kızı Fatma Aliye Hanım, (1862–1924) İslamiyet'in kadınlar hakkındaki görüşlerini, hem kendi toplumuna hem de batılılara karşı cesaretle savunduğu *Nisvân-ı İslam* adlı bir kitap kaleme almıştır. Osmanlı kadınının gerçeğini batılılara tanıtmak gayesiyle yazdığı kitabında Asr-ı Saâdet kadınının konumunun kendi durumlarından ne kadar ileride olduğunu görmüş ve Süyuti adlı tarihçinin bildirdiği ve XIII. yüzyılda yaşamış yüze yakın kadın müderris olduğunu öğrendiğinde hayretler içinde kalmıştır. Müslüman kadınlar geçmişte başarıları ile nasıl var olmuşlarsa o günde öylece var olmalıydılar. Kısacası Tanzimat Dönemi, kadının terakkisi için Asr-ı Saadet kadınlarının yeniden keşfedildiği bir dönem olacaktır. Din kadın için bir "yasaklar manzumesi" değil aksine

¹⁷⁸ Ayşenur Kurtoglu, "Osmanlı Kadınlarının Gazeteleri İle İlk Tanışıklıkları", *İslamiyat*, III, 2000, sy. 2, 87–88.

¹⁷⁹ Nazife Şişman, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, Timaş Yay., İstanbul, 2004, 132.

¹⁸⁰ Sema Uğurcan, "Tanzimat Döneminde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, TDK. Yay., Ankara, 1992, 502.

“izinler manzumesi” olmalıdır. Böyle bir durumda da Osmanlı toplumunun en yaygın dini olan İslam, o günün kadınlarının toplum hayatında yerlerinin yeniden belirlenmesinde ve en önemlisi eğitim haklarının kendilerine verilmesinde güçlü bir “referans noktası” olarak sunulacaktır.¹⁸¹ Modernleşmenin kadına sağlayacağı yeni hakların, aslında İslamiyet’in başlangıcında uygulanan kadın hakları olduğu tezini ilk öne süren Namık Kemal olmuştur. 1877–1879 yıllarında Mehmet Zihni Efendi’nin yazdığı *Meşahirü’n-Nisa* isimli bir kitapta, Osmanlılar da dâhil olmak üzere İslamiyet’in doğuşundan o zamana kadar yetişmiş olan âlim ve şair kadınlar hakkında bilgi vermiştir.¹⁸²

Tanzimat döneminde Namık Kemal, Ziya Paşa, Münif Paşa, Saffet Paşa gibi aydınlar ve devlet adamları, kızların ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmalarını, toplumun geri kalma sebeplerinden biri olarak görmüşlerdir.¹⁸³ Batıcıların önde gelen isimlerinden biri olan Celal Nuri, 1872’de “kızlar” başlıklı bir gazete yazısında, kızların eğitimini her şeyden daha önemli bir iş olarak görür ve özetle der ki:

“Mademki kız çocuğu bir eş olacaktır, o halde öğrenim görmelidir. Mademki kadınlar bazı bakımdan eksiktirler, bu nedenle de eğitim görmeleri gerekir. Mademki insanlar çocukluk döneminde aldıkları eğitimin gücüne göre gelişirler ve küçük çocukların eğitimini anneler verir, mademki kız çocukları anne olacaktır, o halde kızların eğitimine erkek çocuklarınkine göre öncelik tanımak gerekir.”¹⁸⁴

Celal Nuri’ye göre, kadınlara haklarının verilmemesi konusunda en büyük engel geleneklerdir ve kadın bugünkü haliyle ne annelik, ne eğiticilik, ne eşlik, ne de hayat arkadaşlığı görevini yapabilir. Kadının katılımı olmadan bir toplum ilerleyemez. Kadınları eğitim ve öğretimden, çeşitli iş alanlarına katılmasından, ilerlemesinden alıkoyacak elle tutulur hiçbir gerekçemiz yoktur. Bu sebeple yavaş yavaş bu geleneksel engellerden kurtulmanın çarelerini düşünmemiz gerekir.¹⁸⁵

¹⁸¹ Ayşenur Kurtoğlu, “Tanzimat Dönemi İlk Kadın Yayınında Dinin Yer Alış Biçimleri”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü*, Pınar Yay., İstanbul, 2000, 26-27.

¹⁸² Uğurcan, *a.g.e.*, 504

¹⁸³ Akyüz, *a.g.m.*, 2.

¹⁸⁴ Ercüment Kuran, *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, KB Yay., Ankara, 1981, 66.

¹⁸⁵ Kuran, *a.g.e.*, 66.

Osmanlı dönemindeki kadınların eğitimiyle ilgili gelişmeleri anlamak için, özellikle Tanzimat dönemini “ilk ve orta dereceli okullar, azınlık ve yabancı okulları, yüksek öğretim” başlıkları altında kısaca incelemekte fayda vardır.

2.1.2.1. İbtidâiyeler

Devam mecburiyeti erkekler için 6–10, kızlar için 7–11 yaş olan¹⁸⁶ sıbyan mekteplerinin yerini II. Abdülhamit devrinde ibtidâi mektepleri almıştır.¹⁸⁷ İlköğretim mecburiyeti ilk defa Kânûn-i Esâsi’de (1876) anayasa maddesi olarak yer almıştır. Böylece kız ve erkek öğrenciler için eşit öğretim hukuken mümkün kılınmıştır.¹⁸⁸

II. Abdülhamit zamanında Sıbyan mekteplerinin yerini alan İbtidai mekteplerinin ders programı şöyleydi: Kur’ân-ı Kerim, İlm-i Hâl, Tecvid, Kavâid-i İmlâ, Hesap, Coğrafya, Tarih, Kıraat-ı Türki, Sülûs.¹⁸⁹

Meşrutiyet döneminde karma ve erkek ibtidâi mekteplerinin sayısında azalma olurken, kız ibtidâilerinde %50’ye varan bir artış olduğunu görmekteyiz. Bu artışta, meşrutiyet yönetiminin kızların eğitime önem vermesi rol oynamıştır.¹⁹⁰

2.1.2.2. Rüşdiyeler

Kızlara orta öğretim imkânı ilk kez Tanzimat döneminde sağlanmıştır. 10 Kasım 1858 tarihli Maârif Nezâreti’nden Sadâret’e yazılan tezkirede, milletlerin kalkınmasının eğitimle olacağı belirtilerek, kız çocukları için rüşdiyelerin açılması teklif edilmiştir. Böylece 6 Ocak 1859 tarihinde İstanbul’un Sultan Ahmet semtinde ilk kız rüşdiyesi açılmış oldu.¹⁹¹

¹⁸⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul, 1980, 109; Faik Reşit Unat, *Türkiye’de Eğitim Sistemi Gelişimi Tarihine Bir Bakış*, MEB Basımevi, Ankara, 1964, 38.

¹⁸⁷ Kurnaz, *a.g.e.*, 22-23.

¹⁸⁸ Kodaman, *a.g.e.*, 110 v.d.

¹⁸⁹ Devlet Salnamesi 1300, 199’dan naklen, Kurnaz, *a.g.e.*, 19.

¹⁹⁰ Kurnaz, *a.g.e.*, 76.

¹⁹¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, AÜDTCF, Yay., Ankara, 1982, 117.

Kız okullarının ders programında din bilgisi, ahlâk, nâfi'a bilgisi, Osmanlıca, hesap, sülûs ve rik'a, Arapça, Farsça, imlâ, tarih, coğrafya, hıyâtet (terzilik) ve nakış gibi dersler bulunuyordu.¹⁹² Bu okullarda öğretmenler kadın olacak, açık kaldığı takdirde yaşlı ve bilgili erkek hocalardan faydalanılacaktı.¹⁹³

Fatma Hanım, kız rüşdiyelerinde idarecilik yapan ilk kadın olarak kabul edilir. Dârü'l-Muallimât'ın ilk mezunları olan Fethiye Hanım, Fatma Nigar Hanım, Münire Hanım, resmi okuldan yetişerek eğitim tarihimize görev alan ilk hanım öğretmenler olmaktadır.¹⁹⁴ II. Abdülhamit döneminde rüşdiye sayısının artmasında, Tanzimat döneminde açılmış bulunan Dârü'l-Muallimât'ın olumlu katkısı da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁹⁵

2.1.2.3. İdâdîler

Kızlar için ilk idâdi II. Abdülhamit döneminde 13 Mart 1880'de açılmıştır. Ancak bu idâdi ilgisizlik sebebiyle iki yıl sonra kapatılmıştır.¹⁹⁶ Bu okul, kızlara lise seviyesinde eğitim verme teşebbüsünün ilk örneği olması bakımından önemlidir.¹⁹⁷ Okulda şu dersler okutulmaktaydı: Kur'ân-ı Kerim, din bilgisi, ahlak ve medeniyet bilgisi, Osmanlıca, ecnebi lisanı, hesap, hendese, cebir, tabii bilgiler, sağlık bilgisi, kimya, coğrafya, tarih, kozmografya, el işi, resim, hat, müzik, beden eğitimi, ev idaresi, çocuk terbiyesi, beyaz işleri, ipek işleri, dikiş, biçki, yemek pişirme.¹⁹⁸

Kızlar idâdide okuyacak yaşa gelinceye kadar evlendikleri için bu okullara ilgi fazla olmamıştır. Okutmak isteyenlerde Kız Öğretmen Okulunu tercih ederek, onları bir meslek sahibi yapmayı gaye edinmiştir.¹⁹⁹

¹⁹² Devlet Salnamesi 1294, 393; Devlet Salnamesi 1295, 259'dan naklen, Kurnaz, *a.g.e.*, 25.

¹⁹³ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul, 1974, 93.

¹⁹⁴ Kurnaz, *a.g.e.*, 26.

¹⁹⁵ *a.g.e.*, 35.

¹⁹⁶ Unat, *a.g.e.*, 46.

¹⁹⁷ Kurnaz, *a.g.e.*, 36.

¹⁹⁸ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1944, c. IV, 1192-1193.

¹⁹⁹ Kurnaz, *a.g.e.*, 36.

2.1.2.4. Azınlık ve Yabancı Kız Okulları

Yabancıların açtığı kız okulları esas olarak orta öğretim düzeyindeydi. Özellikle varlıklı Türk ailelerinin buralara kızlarını gönderenler az değildi. Bu okulların kız öğrencileri çekmesi, oralarda devlet okullarından daha disiplinli ve etkili öğretim yapılması ve bir-iki yabancı dil öğretilmesiydi. Ancak bu okullarda okuyan kızların bazılarının din ve milliyet bağlarının zayıfladığı görüldü ve bunlar kendi değer ve toplumlarından uzaklaştılar.²⁰⁰ Yabancı okullarda öğrencilerin milli ve dini hislerine müdahale edilmediğini belirten Halide Edip, kendisinin de Amerikan Koleji'nden mezun olduğunu, dini ve milli hislerine bir zararı olmadığını söyler.²⁰¹ Ona göre, eğitim, dini dünya anlayışından, vatan ve millet esaslarına dayalı bir dünya görüşüne getirilmelidir.²⁰² Ayrıca ilk terbiyeci olarak kadının çok iyi eğitilmesi gerekmektedir.²⁰³ Balkan ve Sakarya savaşlarında yaralılara hastabakıcılık yapan Halide Edip, Milli Mücadeledeki önemli görevlerinden dolayı Atatürk'ün takdirini kazanmış ve onbaşı rütbesini alan ilk kadın olmuştur.²⁰⁴

2.1.2.5. Dârü'l-Muallimât

Dârü'l-Muallimât'ın açılması Türk kadınının eğitim tarihindeki en önemli olaylarından biridir. Çünkü bu okulun açılmasıyla kadınların eğitim imkanı genişlemiş ve kadınlara yeni çalışma ortamları hazırlanmıştır.

Kız rüşdiyelerine kadın öğretmen sağlamak için 1870'de Dârü'l-Muallimât adında öğretmen okulları açılmıştır.²⁰⁵ Şubat 1870'te yayınlanan ilanda Dârü'l-Muallimât'ta okutulacak derslerin arasında din ve ahlak öğretecek öğretmenlere de ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Dârü'l-Muallimât'ın açılışında Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın nutku bir açıdan çok ilginç ve Türk eğitim tarihinin önemli bir belgesi olduğu için bugünkü dile aynen aktarmamız faydalı olacaktır:

²⁰⁰ Akyüz, a.g.m., 5-6.

²⁰¹ Halide Edip, "Yusuf Akçora Beyefendi'ye", *Tanin*, 6 Temmuz 1912'den naklen, Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri* (1908-1918), AÜDTCF., (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1978, 242.

²⁰² Ergün, a.g.e., 239.

²⁰³ İnci Enginün, "Kadın", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.*, İstanbul, 1982, c. V, 76.

²⁰⁴ Kurnaz, a.g.e., 107.

²⁰⁵ Ergin, a.g.e., c. II, 671-673.

“Kadınlar, yaratılışları gereği her türlü saygıya layık oldukları gibi, eğitim öğrenim görmelerine de özen göstermek gerekir. Çünkü bir çocuk beşikten okula başlayıncaya dek yalnızca annesinin eğitimi altındadır. Ve bu süre içinde çocukların zihnini meşgul edecek bir şey olmadığından duydukları zihinlerine yerleşir. Bu nedenle annelerin çocuk eğitiminde büyük bir payı olduğu açıktır. Erkeklerin bilgi ve beceri kazanmaları gerekli olduğu gibi, kadınlarında çeşitli bilgilerle ve onların ziynetleriyle de kendi güzelliklerini süslemeleri gerekir. Önceleri İslam hatunlarından edebiyatın inceliklerini bilen ve şair kadınlar ortaya çıkmıştır. Doğu ülkelerinin erkek ve kadınlarını, kişisel akıl ve yetenek bakımından her türlü sosyal ve müspet bilimi öğrenmeye ve her çeşit meslek ve sanatı ileri düzeye götürmeye yetkin oldukları halde, şimdiye kadar bu alanlarda geri kalmaları, özellikle kadınların eğitiminden hiç nasiplerini alamamaları, yalnızca öğrenim olanakları yokluğundan kaynaklanmıştır. Çünkü Osmanlı devletinde şimdiye kadar kadınlar için orta düzeyde okullar bulunmadığından, kız çocukları sekizer onar yaşlarına kadar sıbyan mekteplerine devam ederek harekeli yazıyı okuyacak kadar kalırlar, kimileri de evlerinde bazı dini metinleri okumayı öğrenirlerdi. Bundan daha ileri düzeyde onlar için okullar bulunmadığından, zavallı kızlar bu halde kalırlardı. Oysa kadınların bilim öğrenerek yaratılışlarını süslemelerine hiçbir engel olmadığı gibi, bilgi öğrenmek erkek ve kadın her Müslüman’a farzdır ‘hadisi, kadınların da erkekle gibi öğrenim görmelerini gerektirir. İyi bir eğitim görmüş ve dünyanın durumunu tanımış olan kadınların her zaman namus ve saygınlıklarını korumayı kendilerinin en önde gelen görevi bileceklerine şüphe edilmez. Birçok sanat ve bilgi vardır ki bunları yaparak hayatını kazanmaya kadınların örtünmüş olması asla engel değildir.”²⁰⁶

Dârü’l-Muallimât’ın dersleri arasında mebâdi-i ulûm-ı diniye ve ahlak dersi de vardı.²⁰⁷ Ahlak derslerine giren Ayşe Sıdika hanımın, kızların eğitiminde önemli bir yeri vardır. Ayşe Sıdika Hanım ilk kadın eğitim bilimci yazarımızdır. Usul-i talim ve terbiye dersleri kitabının ilk cümlesinde “bir ülkenin uygarlığının ölçüsünün en doğru kıstası kadınların eğitim düzeyidir” der. Dârü’l-Muallimât’tan mezun olan kadın öğretmenler kız rüşdiyelerinin yaygınlaşmasında ve kız çocuklarının gerek kız Sıbyan gerek kız

²⁰⁶ Takvim-i Vekâyi, 25 Muharrem 1287, Defa 1217’den naklen, Akyüz, a.g.m., 6-7.

²⁰⁷ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK. Yay., Ankara, 1996, 13.

Rüşdiyeleri düzeyinde okullaşma oranlarının artmasında başta gelen etmen olmuştur.²⁰⁸ 1914’de Dârü’l-Fünûn açılıncaya kadar, kızlar için en yüksek eğitim müessesesi Dârü’l-Muallimât olmuştur. Buranın mezunları ise devletin ilk kadın memurları olma bahtiyarlığına erişmişlerdir.²⁰⁹

II. Abdülhamit zamanında bu okulların sayısı hızla artırılmıştır. Kız öğretmen okulu bir tane kalmışsa da, kız rüşdiyelerinin taşraya da götürülmesiyle sayıları üç katına ulaşmıştır. Buna ek olarak kızları üretime katmak amacıyla, sanayi mektebi açılması da gerçekleşmiştir.²¹⁰

2.1.3. Mutlakiyet Döneminde Kız Çocukların Eğitimi (1878–1908)

II. Abdülhamit döneminde kızların eğitimi konusunda önemli çabalar harcanmıştır.²¹¹ Bu dönemde orta öğretimin ilk düzeyinde okuma imkânı bulan kızların sayısı artmıştır. Dârü’l-Muallimât’ın ders programlarında ve öğrenci sayılarında da gelişmeler görülmüştür. Kadınların eğitimine ilişkin Şemsettin Sami’nin yayınladığı bir kitaptaki fikirleri, bu dönemde kadının eğitime yönelik bakışı yansıtması ve özetlemesi bakımından önemlidir. O, kadınların eğitimi konusunda şöyle demektedir:

“Erkek verilen eğitim yalnız kendi şahıslarında kalır, ölümleriyle yok olur. Kadınlara verilen eğitim ise çocuklarına ve gelecek nesillere de geçer. Erkekleri eğitmek gölge veren bir ağaç dikmek, kadınları eğitmek ise hem gölge hem meyve verecek bir ağaç dikmektir. Gölge, kendi eğitilmişliğinden topluma yapılacak iyilik, meyve ise yetiştirilecek eğitim görmüş çocuklardır. Kadınları eğitmeksizin yalnızca erkekleri eğitmeye çalışan bir toplum kum üzerine temelsiz bir köprü kuran, yağmur yağdıkça köprüünün yıkıldığını görüp yeniden yapmaya mecbur olan bir adama benzer. Bir toplumun eğitiminin temeli kadınların eğitimidir. Kadınlar toplumun esasıdır. Uygarlığın oluşumu, toplumun mutluluğu kadınların eğitilmesine bağlıdır.”²¹²

²⁰⁸ Öztürk, *a.g.e.*, 14-15.

²⁰⁹ Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1972, c. V, 98.

²¹⁰ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, MEB Yay., İstanbul, 1996, 77.

²¹¹ Akyüz, *a.g.m.*, 11.

²¹² Şemsettin Sami, *Kadınlar*, İstanbul 1311, 46–47.

Görüldüğü gibi artık kadının eğitimi giderek önem kazanmış, sağlıklı ve sağlam bir toplumun temellerinin ancak kadınların eğitilmesiyle atılabileceği anlaşılmıştır. Artık öncelikle eğitim başta olmak üzere bunu takiben her alanda kadınlar boy göstermeye başlamıştır.

2.1.4. II. Meşrutiyet Döneminde Kız Çocukların Eğitimi (1908–1918)

Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük eden yapısal değişimler, II. Meşrutiyet Dönemiyle gündeme gelmiştir. Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, eğitim, hukuk ve toplumsal yaşamda da kendini göstermeye başlamıştır.

Meşrutiyet döneminde, 1870'te açılan Dârü'l-Muallimât gelişerek öğretimini sürdürmüş, bundan başka kız rüşdiyeleri sayıca çoğalmış, lise düzeyinde bir kız okulu ile kızlar için bir üniversite açılmıştır.²¹³ Türk kadını yüksek öğretim imkânına ilk defa II. Meşrûtiyet döneminde kavuşmuştur. İlk olarak 1924 yılında İstanbul Dârü'l-Fünûn'unda kızlara yönelik dersler başlamıştır.²¹⁴ Yine ilk defa bu dönemde Avrupa'ya kız öğrenci gönderilmiştir.²¹⁵

Türk kadınının Meşrutiyet'te yüksek eğitim imkânına kavuşması önemli bir olaydır. Bu sayede hem kadının kültür seviyesi yükselecek, hem de yeni çalışma alanları doğacaktır. Bu yıllarda Avrupa ve Kuzey Amerika'nın bazı üniversitelerinde tamamen veya bazı şubelerine kız öğrenci kabul edilmediği, ders ve seminer izleyebilenlerin de diploma imtihanına alınmadığı düşünülürse bunun önemi daha iyi anlaşılır.²¹⁶

Meşrutiyet döneminde her alanda olduğu gibi, kızların eğitimi konusunda da tartışmaların hızlandığı görülür. Kızların eğitimi Türk aydınlarının en çok tartıştığı konulardan biridir. Bu konuda görüşler ileri süren yazarlardan Ali Rıza Bey bir kitabında şunları yazar:

²¹³ Akyüz, a.g.m., 13.

²¹⁴ Ergün, a.g.e., 441.

²¹⁵ Cengiz Orhonlu, "Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi", *Türk Kültürü*, sy., 72, Ekim, 1968, 940.

²¹⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, İletişim Yay., İstanbul, 1983, 207.

“İslamiyet kadına Hristiyanlıktan daha çok haklar tanıdığı halde, Müslüman kadınların Hristiyan kadınlardan geri kalması ve toplumsal görevler ifa edememesi gibi milletin zayıflaması ve çöküşüne yol açan durumların düzeltilmesi öncelikle ele alınması gereken işlerdir. Ancak, toplumu yönetenlerin çoğu kadınların içinde bulunduğu durumdan memnundur. Bu nedenle kadınların derdlerinin devasını yine kendi çaba ve çalışmalarından beklemelidirler. Kadınların “erkekler her hakkı elimizden almışlar ne yapabiliriz?” şeklindeki mazeretleri geçerli değildir. Hakkın elinden aldırarak ve elinden kaptırdığı hakkını geri almaya çalışmamak da bir kusurdur.”²¹⁷

Buraya kadar naklettiğimiz görüşlerden, Osmanlı aydınlarının kadınların eğitimine karşı olmadığını görmekteyiz. Hatta bütün fikir akımlarına mensup aydınlar, konuyu ayetlere ve hadislerle dayanarak savunma ihtiyacı duymuşlardır. İslamcılarının genel olarak, kadının liseden sonra eğitimine taraftar olmamalarına karşılık, Türkçülerin ve Batıcıların yüksek üniversite kapılarının da kadına açılmasını savunduğu anlaşılmaktadır. Fatma Aliye dışındaki İslamcılar, Batı tarzı eğitime karşı çıkarken, Batıcılar ve Türkçüler bu eğitim sisteminden yararlanmak gerektiğini düşünürler. Batıcılar Avrupa’ya kız öğrenci gönderilmesini savunurken, İslamcılar buna şiddetle karşı çıkmışlar, Türkçüler ise bu konuda sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak, Türkçülerin ısrarla üstünde durdukları konu, kızların kendi toplumlarıyla ters düşmeyecek şekilde eğitilmeleridir. II. Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda yapılan bu tartışmalar olumlu meyvelerini vermiştir. Bu dönemde kızlar için yeni okullar açılmış, karma eğitim uygulaması başlamış, yüksek öğrenim imkânı elde edilmiştir.²¹⁸

Meşrutiyet Dönemindeki, kadınlarla ilgili gelişmelerin en önemli yanı, bu gelişmelerin Cumhuriyet Döneminde alınacak tedbirler olmasıdır. ‘Meşrutiyet, Cumhuriyetin laboratuvarıdır’ sözü, kadınlar için de geçerlidir. Bu dönemde evlenme ve boşanmaya ait haklar tanınması, üniversite dâhil bütün öğretim kurumlarında karma eğitime geçilmesi gibi konular büyük ölçüde Cumhuriyet Döneminde gerçekleşecektir.²¹⁹

²¹⁷ Ahmet Rıza, “Vazife ve Mesuliyet”, 3. Cüz: Kadın, Paris, 1324, 46-48’den naklen, Akyüz, a.g.m., 12.

²¹⁸ Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, 41.

²¹⁹ Kurnaz, *a.g.e.*, 238.

2.2. OSMANLI TOPLUMUNDA KADININ ÇALIŞMA HAYATI

Osmanlı toplumunda, kurulu düzenin en belirleyici esası olan İslam dini adına getirilen yasaklar veya izinler sosyal hayatın da tarzını belirlemekteydi. Bu düzen içerisinde kadının yer aldığı platform, erkeklerin onlara belirlediği rollerle de adeta sınırlanmıştı. Sosyal hayatta kadının rolü üzerinde söz söylemek ta baştan beri netameli bir konu olduğu için, erkeklerin kadın hayatına dair söyleyecekleri, genellikle dinin izin verdiği sınırlar içinde söz konusu olabilmıştır.²²⁰

“Çalışan”, “işçi”, “çalışan kadın” gibi terimlerin bugünkü anlamlarıyla sanayinin olmadığı bir ortamda düşünülmesi pek mümkün değildir. Kadın, tarihin her döneminde çalışmış ve çabalamıştır. Çünkü hayatta kalabilmek, insanlara karşı, çocuklarına karşı, kocasına karşı varlığını saydırmak ve kabul görmek için, çalışmaktan başka çare yoktur. Bir İslam toplumu olan Osmanlı’da da, kadın diğer İslam toplumlarında olduğu gibi, bu anlamda da çalışmıştır. İslam tarihi süreci içerisinde kesit olarak sadece Osmanlı’yı almamız, İslam dünyasında sanayileşme hareketlerinin ilk defa Osmanlı’da başlaması ve bugünkü anlamıyla “çalışan kadın” tabirinin de sanayileşmeye bağlı olarak yine ilk defa Osmanlı’da görülmesi sebebiyledir. Tanzimat’tan önce kadınların, sübyan okullarından başka okullara alınmaması ve eğitilmemeleri sebep gösterilerek, kadınların topyekun konumları, bazı yazarlarca işlenmiştir. Bu yazarlar, kadın ve kadın hakları denince kentlerdeki kadın nüfusu anlamak eğilimindedirler.²²¹

Çalışma yaşamına katılmanın erkeklere özgü bir hak olarak algılandığı Osmanlı Devleti’nde kadınların çok daha aktif bir şekilde çalışma hayatına girmeleri II. Meşrutiyet döneminden sonraya rastlamaktadır. Batılı akımların etkisi, II. Meşrutiyet’in özgürlükçü ortamı, uzun süren savaşlar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle kadın, çalışma hayatının çeşitli iş kollarında katma değer üretmeye başlamıştır. Erkeklerin cepheye sevkî ile gerekli olan emek arzını karşılamak için kadınlar iş yaşamına dâhil edilerek; fabrika ve atölyelerde, çeşitli devlet dairelerinde ve hatta yol yapımı ile sokak temizliği gibi çeşitli işlerde kadın gücünden yararlanılmıştır.

²²⁰ Kurtoglu, a.g.e, 21.

²²¹ Faruk Beşer, *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*, Bilge Yay., İstanbul, 2003, 54.

Çalışma hayatında kadınların tercih edilmelerinin çeşitli nedenleri vardır. En önemli neden kadınlar ile erkekler arasındaki ücret farklılıklarıdır. Kadınların ailenin geçiminde temel unsur olmamaları nedeniyle kadın işçilere daha düşük ücretler ödenmiştir. Aynı işe çok sayıda kadının talipli olması da ücretleri düşürmüştür. Kadınların düşük ücret almalarına karşı çalışmaya devam etmeleri ve sendikal örgütlenme içerisinde yer almamaları da işletmelerde kadın işi çalıştırılmasını kolaylaştırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde öteden beri tarım ve dokumacılık alanında çalışan kadınlar, Tanzimat'ın ilanı sonrası yabancı firmaların Osmanlı Devletinde kadını çalışmaya teşvik edici politikaları nedeniyle başta tekstil olmak üzere pek çok alanda çalışmaya başlamışlardır. Kadınlara ödenen ücretin düşük olması nedeniyle işletmelerde kadın emeği yoğun olarak kullanılır. Çalışma, eğitimle de yakından alakalıdır. Hemen her iş kolu bir öğretim ve eğitimi, her öğretim ve eğitim de bir istihdamı zorunlu kılar. Bu açıdan meseleye baktığımızda, Osmanlı'da kadının öğretiminin çalışmasıyla paralellik arz ettiğini görürüz.²²² Bu bağlamda 1842'de ebe yetiştirmek üzere birkaç genç kızın tıp okulunda dersleri izlemelerine izin verilmiştir.²²³ Kadınların eğitimi aldıkları ikinci meslek ebeldir. 1845 yılında tıbbiye mektebindeki iki yıllık ebeklik eğitimi tamamlayan 10 Müslüman ve 26 Hıristiyan ebe olmuştur.²²⁴

Ebelik işinin orta derecede bir öğrenim görmüş olmayı da gerektirmesi sebebiyle kız öğrenciler 1862 yılından itibaren orta öğrenim görmeye başlamış, kız ortaokullarının açılması, kadınlar arasında meslekleşmeye doğru bir yol açılmış ve 1870'te kız öğretmenler yetiştirmek üzere "Dârul-Muallimât" kurulmuştur. Kadınlara yükseköğretim yapabilme imkânı ilk defa 1915 yılında, ayrı sınıflarda bulunmak koşuluyla İstanbul Tıp Fakültesinde verilmiştir.²²⁵ 1911'de kızlar için ilk lise (idâdi) Aksaray'da açılmıştır.²²⁶ Mithat Paşa 1865'te yetim kız çocuklarının eğitimi amaçlayan Meslek Mektebi'nin, 1869'da da Kız Sanat Mektebi'nin açılmasını

²²² Beşer, *a.g.e.*, 56.

²²³ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Cumhuriyet, Ankara, 1982, 105.

²²⁴ Ergin, *a.g.e.*, 557-558.

²²⁵ Ö. Zühtü Altan, *Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı Kanun İle Korunması*, Eskişehir, 1980, 78.

²²⁶ Ergün, *a.g.e.*, 381.

sağlamıştır.²²⁷

Meşrutiyet döneminde üç fikri cereyan vardı: İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük. Bu üç akımın birbirinden farklılaşmasını sağlayan temel meselelerden birisi de kadına bakış meselesi idi. Eğitimli kadının çalışma hayatına katılması meselesinde İslamcılar, diğer akımlardan ayrılır. İslamcılar için kadının ilim tahsil etmesi önemlidir. Fakat ilim tahsil eden kadın tesettüre riayet etmeli, Batılı kadınlara benzemeye çalışmamalıdır. Kadın, iyi bir eş ve anne olma vasıflarını asla yitirmemelidir.²²⁸ İslamcılar, ev hanımlarına yönelik, iyi çocuk yetiştirebilecek anneler için liseye kadar eğitime taraftar iken, Batıcılar ve Türkçüler, kadının sosyal hayata girmesini kolaylaştıracak sınırsız bir eğitimden yanadırlar. İslamcılık cereyanının mütefekkirlerinden İzmirli İsmail Hakkı kadın ve erkeğin rollerindeki farklılık korunduğu, evlenmeye karşı isteksiz olunmadığı ve analıktan nefret edilmediği takdirde, kadınların ve kızların eğitilmeleri gerektiği üzerinde durur.²²⁹

Kadınların eğitilmeleri ve kamusal hayata atılmaları, Darülmuallimat ve kız sanayi mekteplerinden faydalanmak suretiyle, devlet tarafından organize edilmiştir. Kadınların kadınları eğitmeleri prensibiyle hanım öğretmen bulunamadığı takdirde, kız okullarında sadece yaşlı ve ahlaklı erkek öğretmenlerin ders vermesi üzerinde ısrarla durulmuştur. Daha sonraları kız çocuklarının eğitilmesini gerçekleştirmek üzere kızlar için hanım hocalar çözümü bulunmuş ve hanım hocaların yetişmesi için teşvik edici uygulamalar yapılmıştır.²³⁰

XIX. yüzyıl ile birlikte askeri ve kültürel alan başta olmak üzere Batı ile ilişkileri gelişen Osmanlı Devleti'nde bu ilişkilerin bir sonucu olarak Türk aydınları kadın sorununa el atmıştır. Tanzimat'ın ilanıyla her alanda olduğu gibi kadınlarımızın hayatında da değişimler olmuş, evin içinden dış dünyaya açılmaya yönelen kadınlar pek çok haklar kazanmışlardır. Tanzimat döneminde kadın miras paylaşımında erkeklerle eşit haklar elde etmiştir. Örgün eğitimden kısıtlı derecede yararlanan Osmanlı kadını ilk

²²⁷ Caporal, *a.g.e.*, 105.

²²⁸ Şişman, *a.g.e.*, 129.

²²⁹ Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, Timaş Yay., İstanbul, 2006, 34-38.

²³⁰ *a.g.e.*, 38-39.

defa sübyan okulları üstünde bir eğitim olanağına kavuşmuştur ki, öğretmen yetiştirmek üzere açılan Dârü'-Muallimât sayesinde ilk defa kamuda çalışma hakkı kazanmıştır. Yine kızlar için rüşdiye ve çeşitli meslek okulları açılmıştır. Ancak bu okullar daha çok İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde açıldığı ve Anadolu'da yaygınlaştırılmadığı için bu olanaktan yararlanan kızların sayısı azdır. Kızlara yönelik okulların yaygınlaştırılamamasının en önemli nedenlerinden biri de nitelikli öğretmenin (kadın) bulunmamasıdır. Sadece İstanbul'da açılan ve tüm kız iptidai ve rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştiren Dârü'l-Muallimât kız okulların öğretmen ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.

Özetle, Tanzimat'ın ve II. Meşrutiyetin ilanı Osmanlı kadınının sosyal statüsünün farklılaşması ve geliştirilmesi açısından belirleyicidir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile başlatılan kadınlara yönelik olumlu faaliyetlerin meyveleri II. Meşrutiyet döneminde alınmıştır. Kültürel ve mesleki açıdan belli bir düzeye ulaşan kadınlar, sosyal ve ekonomik hayatta söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu dönemlerde kadının lehine olmak üzere kaydedilen aşamalara rağmen, Osmanlı kadınının gerek hukuksal ve toplumsal gerekse çalışma hayatında giderilmesi gereken problemleri vardır.

Meşrutiyet döneminde Türk kadını artık kâra yönelik üretim içine girmiş, evinin dışında da çalışmaya başlamıştır. Bu gelişmede şüphesiz en büyük etken savaşlar sonucu ülkenin içine düştüğü ekonomik buhrandır. Devletin içine düştüğü ekonomik buhran kadınları kendiliğinden çalışma hayatına çekmiştir. Büyük ölçüde zaruretler dolayısıyla başlayan kadının çalışma hayatı, onlara tecrübe kazandırmış, Cumhuriyet döneminde bu konuda yapılacak yeniliklere örnek olmuştur.²³¹

Cumhuriyet dönemine kadar kadının eğitim ve öğretim imkânlarının çok kısıtlı olması, kadının ev dışında çalışmasının aile yaşamını bozacağı konusunda yanlış inanç ve değerler, onların meslek sahibi olmalarını ve bu yolla ekonomik hayatta aktif katılımlarını, iş piyasasında her iki cinsin eşit şartlarda rekabet edebilmelerini hemen hemen imkânsız kılmıştır. Atatürk'ün her alanda kadına sağladığı eşitlik ona eğitimde

²³¹ Kurnaz, *a.g.e.*, 138.

de fırsat eşitliğini getirmiş, bu durum kadınların meslek sahibi olarak ev dışında da toplum kalkınmasına doğrudan katılım imkânı yaratmıştır. Bu gerçek 1927 yılından itibaren kadınların toplum içindeki meslek dağılımlarında kendini göstermektedir. Yalnız, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kadınların iş hayatına katılımlarında hemen bir artış olmamış, laikleşme ile birlikte cinsiyete dayalı iş bölümü azalmaya başlamıştır.²³²

²³² Doğramacı, *a.g.e.*, 46- 47.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADINLARIN DİN EĞİTİMİ VE İSTİHDAMI

3.1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADINLARIN EĞİTİMİ

3.1.1. Atatürk Döneminde Kadınların Eğitimi

Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde kız çocukları sadece temel eğitim görebilmişlerdir. İlk defa 1847 yılında açılmış olan devlet okulları ile okuma yazma çağındaki tüm çocukların eğitim ve öğretime dâhil edilmesi hedeflenmişse de bu faaliyet ülke geneline yayılamamıştır. Fakat 1867 yılında kabul edilen Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile kız erkek ayırımı yapılmaksızın, okuma-yazma çağındaki tüm çocuklara ilköğretimde okuma mecburiyeti getirilmiştir. Tanzimat'tan sonra ise eğitim ve öğretime izin verilen kız çocukları için özel kız okulları tesis edilmiştir. İlk kez 1908 yılında bir ortaokul, kız çocukları için öğretime başlamıştır.²³³

Milli Mücadele yıllarında memleketin kurtuluşu yolunda mitinglere katılmak, dernekler kurmak ve yabancı devletlerin dikkatlerini çekici bildiriler yayımlamak suretiyle pek çok siyasi ve toplumsal aktivite içinde yer alan Türk kadını, mücadele süreci ve sonrasında eğitim ve öğretim hakkı da dâhil olmak üzere birçok temel hak ve görevlerini tekrar kazanmıştır. 1926 Medeni Kanunu ile harp okulları dışındaki diğer tüm okulların kapıları kız öğrencilere açılmış ve böylece Cumhuriyetin ilk on yılında Türkiye, kadın hakları konusunda birçok batı ülkesini geride bırakmıştır.²³⁴

²³³ Emel Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1993, 40.

²³⁴ Doğramacı, *a.g.e.*, 40.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte başta eğitim öğretim hakkının verilmesi olmak üzere, kadına yönelik bakış açısının önceki döneme göre hayli değiştiğini görmekteyiz. Bu değişimi görebilmek için başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyet'i kuran iradenin kadına bakışını ortaya koymak gerekir. Her şeyden önce Mustafa Kemal Atatürk, kadına yönelik her türlü negatif ayrımcılığa karşı olup, kadını, ilmî, ahlâkî, sosyal ve ekonomik yaşamda erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekleyicisi olarak görmektedir.²³⁵ O'na göre toplumu değiştirecek ve ileriye götürecek inkılâplar ancak, erkek ve kadın iki cinsin güç birliği yapmasıyla hayata geçirilebilir. 1923 yılında İzmir'de yaptığı konuşmada “*Şuna inanmak lâzımdır ki, dünya üzerinde gördüğümüz her şey kadının eseridir*”²³⁶ diyerek, sağlıklı bir toplum için kadının önemine dikkat çeken Atatürk, her yönüyle kadının toplumsal faaliyetlerin içerisinde yer almasını istemiştir. Kadına yönelik bu bakış açısı, Türk toplumunda kadının bir kişilik kazanmasına yol açmıştır.

Eğitimin kadınlar açısından önemini sıklıkla dile getiren ve bunun için çeşitli uğraşlar veren Atatürk, toplumun gelişebilmesi için, kadınların eğitilmesini zorunlu görmektedir. Hatta O'na göre, toplumsal ilerleme açısından, kadınlar erkeklerden daha aydın daha bilgili olmak zorundadır.²³⁷ Milli Mücadele süresince hazırladığı ve olgunlaştırdığı fikirlerini, Cumhuriyet'le birlikte sırasıyla uygulamaya koyan Atatürk; mücadele yıllarında çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda da belirttiği, kadının eğitim durumundaki aksaklıkların düzeltilmesine Tevhidi Tedrisat Kanunu ile başlamıştır. Bu kanun ile O, Osmanlı döneminden kalan medrese ve evkaf okulları ile Milli Eğitim Okullarının birleştirilerek eğitimin tek elden yürütülmesi ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin Türk evlatlarının tümünün eğitim ve öğretim görebilmesi imkânını sağlayan, mili eğitim alanındaki ilk ve en etkili reformu gerçekleştirmiştir.²³⁸ Bu reform ile Atatürk, kız erkek herkesin aynı eğitim haklarına sahip olması ve aynı eğitim-öğretimi görmesini hedeflemiştir.²³⁹ Böylece Türk kadınına 1926 yılından

²³⁵ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, TTK Basımevi, Ankara, 1992, 746.

²³⁶ Göksel Burhan, *Atatürk ve Kadın Hakları*, Atatürkçü Düşünce, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1992, 928.

²³⁷ Nimet Unan, *Söylev ve Demeçler*, II, Tit Enst., Yay., 1959, 151–152.

²³⁸ Doğramacı, *a.g.e.*, 40.

²³⁹ *a.g.e.*, 40.

itibaren harp okulları dışında tüm eğitim kurumlarına girme hakkı tanınmıştır.²⁴⁰

3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrisât Kanunu ile eğitim laikleştirilmiş ve ilköğretim zorunlu hale getirilerek, kadın erkek herkesin aynı seviyede öğrenim imkanını elde ettiği karma eğitime geçilmiştir. Eğitim özgürlüğü, her mesleğin, sanatın ve bilim alanının kadınlara açılmasını sağlamıştır. Bu surette çağdaş düzeyde dünya milletleri arasında Türk kadını, öğrenim durumunda ve meslek edinmede her türlü hakka sahip olmuştur.²⁴¹

Türk kadını yüzyıllar boyunca eğitim-öğretim imkânından mahrum kalmışken, Osmanlı Devletinin son döneminde başlayan ve Cumhuriyet dönemi ile devam eden reform hareketleri ile uygarlık dünyasında en ileri haklara sahip olmuş ve kendisine verilen bu hakları çok kısa sürede benimsemiştir. Toplumsal yapıdaki hızlı değişimler, yaşamın her alanında olduğu gibi çalışma yaşamını da etkilemiştir. Bu dönemde kadınlar geleneksel kadın kimliğinden sıyrılarak, yöneticilik alanında kendilerini göstermek imkânını bulmaya başlamışlardır.

4 Ekim 1926 yılında yürürlüğe giren medeni kanun Cumhuriyetin temelini oluşturan hukuk devrimlerinin en önemli yasasıdır. Medeni kanun en gerçekçi hukuk devrimini aile hukuku alanında yapmıştır. Bu kanun ile kadın güçlenmiş kişiliğini bulmuş ve erkeğin yanında sosyal faaliyetlere katılma imkânı elde etmiştir. Kanun, medeni hakların kullanımında kadın erkek ayrımı yapmamış, Türk yurttaşı olarak eşit saymıştır. Miras ve mülkiyet hakları bakımından kadını ikinci derece varlık olmaktan kurtararak, kendi benliğine kavuşturmuştur. Yine bu kanunla Türk kadını, en temel insan hakları arasında sayılan seçme ve seçilme hakkına, bazı ileri Avrupa ülkelerinden hemen hemen yarım yüzyıl önce sahip olmuştur. Henüz yeterli düzeyde kullanılmamasına rağmen, 3 Nisan 1930 tarihinde kadınlara Belediye Başkanlığı'na ve Meclis üyeliğine seçilme hakkı, 26 Ekim 1934'de Köy Kanunu'nda Muhtar ve İhtiyar Heyetine Üyeliğine Seçilme hakkı, 5 Aralık 1934 Milletvekili Seçilme Hakkı verilmiştir. Kadınlara bu hakların verilmesiyle ve gerekli kanunların yürürlüğe girmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti, kadına verdiği önemi çağdaş anlamda

²⁴⁰ Doğramacı, *a.g.e.*, 8.

²⁴¹ *a.g.e.*, 21.

göstermiştir.²⁴²

Atatürk devrimlerinin en büyüklerinden ve dünyada en fazla yankı uyandıranlardan birinin, kadınlara tanınan haklar olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Türk Kadınına eşit haklar tanıyan yasalar arka arkaya kabul edilirken, gösterilen cesaret ve uygulamadaki çabukluk, bütün dünya kadınlarını şaşırtmıştır. Bu köklü devrimlerle örgün eğitimde kızlara tanınan haklar sürekli gelişmiş, fakat eğitim düzeyleri açısından erkeklere oranla sayıları daima azınlıkta kalmıştır. Bunu eğitim istatistikleriyle daha net görmek mümkündür.²⁴³

Cumhuriyet’le birlikte hızlı bir gelişme sürecine giren Türkiye’de, kadınlar, çalışma yaşamında geleneksel çizgi dışına çıkmaya başlamışlardır. Günümüz dünyasında, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, o toplumlarda kadının eğitim seviyesine göre belirlendiği göz önünde bulundurulursa, hızla kalkınan bir ülke olarak Türkiye, gelecek dönemde kadın eğitimine daha fazla önem vererek, bu eğitimi çeşitlendirmek, yaygınlaştırmak ve niteliğini arttırmak zorundadırlar. Kadınların genel, mesleki ve teknik eğitimine verilen önem, onların, çalışma hayatına daha fazla girmelerini sağlamış, teknolojinin üretilmesi ve kullanılmasından siyasal hayata katılmaya kadar farklı alanlarda daha etkili olmaları sonucunu doğurmuştur. Bu katılımın artması, toplum refahını daha ileriye götürücü bir ortamı hazırlamakta ve kadının üretkenliği toplumun çağdaş düzeye ulaşmasında etkin bir rol oynamaktadır.

3.1.2. Atatürk Sonrası Dönemde Kadınlara Yönelik Eğitim

Atatürk dönemi sonrasında, kadın eğitiminde belirlenen ilkelerin yeterince uygulanmaması sonucu, eğitimde büyük aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Atatürk Döneminde, okullarda okutulan ders kitaplarında kadın, eğitim görmüş, aktif, üretken ve meslek sahibi olarak gösterilmişken, 1940’lı yıllarda kadına verilen haklarda bir gerileme ve tanınan özgürlük alanında bir daralma meydana gelmiştir. Kadın bilinçli olarak bilgidan yoksun bırakılarak, toplumsal yapıda erkekten geri bir pozisyona

²⁴² Doğramacı, *a.g.e.*, 22.

²⁴³ *a.g.e.*, 41.

itilmiştir. Buna bağlı olarak toplumun sosyal yaşantısından uzaklaştırılmış ve bir ev kadını olarak tanıtılmıştır. Kısaca, kadına mekân olarak sürekli evi gösterilmektedir.

1940’larda II. Dünya Savaşı’nın getirdiği ekonomik kriz ve Türkiye’de erkeklerin çoğunun silâh altında tutulması, her alanda olduğu gibi kadınların eğitiminde de olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Yine 1950’lerde çok partili döneme geçişle birlikte, kırdan kente göçün hızlanması, çarpık şehirleşme, mevcut siyasi politikalar ve özellikle kırsal kesimdeki ailelerin, kız çocukları yerine erkek çocuklarını okutmaları ve bir meslek sahibi olma konusunda daha çok onlar teşvik etmeleri kadının konumunu büyük ölçüde etkilemiştir. Bütün bu olumsuz şartlar okur-yazarlık noktasında kadınları etkilemiş ve okuma-yazma düzeyi açısından kadın ve erkek nüfus arasında, kadının aleyhine olmak üzere, önemli bir fark oluşturmuştur.²⁴⁴

Günümüzde kadının aile içindeki önemli rolü, devam etmektedir. Kültürel değerleri çocuklara aktarma, sosyalleşmelerini ve kontrollü bir şekilde gelişimlerini sağlama görevlerini kadın üstlenmektedir. Kadının görev ve sorumluluklarındaki bu artışa karşılık kadının toplumsal statüsü, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze istenilen düzeye yükselememiştir. Çünkü hızlı teknolojik değişimin yaşandığı Türkiye’de, değişen toplumsal yapıda, kadının layık olduğu konuma ulaşması için gerekli olan bilgi ve becerileri tüm kadınlar, aynı şekilde elde edememiştir. Eğitim görme şansına genellikle kent kadını sahip olurken, kırsal kesim kadınları zaman zaman açılan yaygın eğitim faaliyetlerinden bir ölçüye kadar yararlanabilmiş ve okuma yazma öğrenebilmişlerdir. Kırsal kesim kadınının çok küçük bir kısmı orta ve yüksek öğrenime devam etmektedir.²⁴⁵

Kent kadınları arasında öğrenim görme fırsatını elde edenler, kültürel yapının kendilerine çizdiği çerçevenin dışına pek fazla çıkamamaktadır. Atatürk inkılapları ile kadına her alanda erkekle eşit şekilde öğrenim görme imkânı tanınmış olmasına rağmen, kadın için uygun görülen mesleklerin; öğretmenlik, hemşirelik, çeşitli kuruluşlarda memurluk gibi meslekler olduğu, bu alanda toplumun erkeğe ve kadına

²⁴⁴ Doğramacı, *a.g.e.*, 43–44.

²⁴⁵ *a.g.e.*, 4.

bakışları arasında büyük farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Bu durum yükseköğretim kurumlarında halen öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımlarında da kendini göstermektedir.²⁴⁶

“Türk kadın haklarının günümüzde hala istenen düzeyde kullanılamaması ve kadınların yapılan reformların hedeflediği noktaya ulaşamamasının temel nedenleri belirli noktalarda toplanabilir. Öncelikle, Cumhuriyetle beraber kadın eğitime verilen önem artmış ve bazı uygulamalarla öğrenim düzeyinin yükseltilmesi süreci hızlandırılmış olmasına rağmen, istenen düzeye ulaşması zaman almıştır. Yani kadınlar, haklarının bilincine oldukça geç varmışlardır. Çünkü kültür gecikmesi teorisine göre, kültürün iki cephesi vardır: Maddi ve maddi olmayan kültür. Maddi kültür (teknoloji) maddi olmayan kültüre (bilgi, tutum, adet ve gelenekler) göre daha hızlı değişir.²⁴⁷ Buna göre kitle iletişim araçlarının önceleri gelişmemiş olması, günümüzde de kadının lehine kullanılmaması, kadına karşı ayrımcı tutum ve davranışların değişmesini oldukça geciktirmiştir. Ayrıca gerek geleneksel aile yapısında kız çocuğuna karşı, gerekse kocanın karısına karşı tutumlarını olumlu yönde değiştirmeye yönelik görsel, işitsel ve yazılı yayınların yetersiz olması, bu süreci daha da yavaşlatmıştır. Bunun yanında Türkiye’de kırdan kente göçün günümüzdeki kadar yoğun olmadığı dönemlerde, kırdan yaşayan nüfusun kente göre daha yoğun olması, kırsal kesimdeki kadının üstünde de sosyal baskının daha fazla olması, kadının gelişimine genelde engel teşkil etmiştir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi kırsal kesimde kadın öğrenim düzeyinin de düşüklüğü nedeniyle kitle iletişim araçlarını yeterince kullanamamaktadır. Böylece de kendi yerleşim yeri dışındaki kadınlar hakkında fazla bilgiye sahip olamamakta, kendini geliştirememektedir.”²⁴⁸

Kadının gelişiminde, erkeğin tutum ve tavırları da etkin olmaktadır. Erkeğin eğitim düzeyinin düşük olması kadının aile içinde ve bu yolla toplumdaki rolünün ve statüsünün önemini yeterince kavrayamaması, kadının günümüz toplumunda layık olduğu yeri almasında bir başka engel olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁶ Doğramacı, *a.g.e.*, 4.

²⁴⁷ *a.g.e.*, 61.

²⁴⁸ *a.g.e.*, 61.

²⁴⁹ *a.g.e.*, 61.

Modern kentin kadın üzerinde neden olduğu değişimlerden biri, kadının çalışma hayatına girmesidir. Kadının çalışarak aile bütçesine katkıda bulunması, çocukların aileye bağımlı olmaktan çıkacak biçimde eğitilmeleri ve yetenek kazanmaları, ailedeki bireylerin konumlarındaki eşitlenmede etkin olan faktörler arasındadır.²⁵⁰ Kent hayatında sosyal baskının etkisini azaltması ve yaşam şartlarının neden olduğu zorluk, kadının çalışma hayatına girmesinin nesnel ve kültürel koşullarını oluşturarak, kolaylaştırmış, meşrulaştırmıştır.²⁵¹ Yirmi birinci asır bizlere; ilim, kültür, siyasi ve sosyal alanlarda bulundukları yerde varlıklarıyla ve deneyimleriyle öne çıkmış birçok kadın sunmaktadır. Bu kadın kişilikler, zorluklara karşı dayanmada, yeni buluşlar ortaya çıkarmada, özel ve genel alanlarda yeteneklerini kullanarak, kadının gücünü göstermişler. Bunlar bize kadın ve erkeğin aynı şartlarda insani güçlerinin birbirleriyle orantılı olduğunu ilham etmektedir.²⁵²

Ülkemizde MEB, sivil toplum kuruluşları, özel sektörün ve uluslararası kuruluşların işbirliği ile yürütülen “Haydi Kızlar Okula” kampanyası, “Temel Eğitime Destek Projesi” ve “Kardelenler Projesi” ile özellikle kız çocuklarının okullaşma oranının artırılmasına yönelik özel tedbirler alınmaktadır. Ülkemizde son dönemlerde kadının toplumdaki rolünün geliştirilmesi ve kadın haklarının korunmasına yönelik Anayasa ve yasalarda gerekli tüm düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler ile kadın-erkek eşitliği yasalar düzeyinde sağlanmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadınlar eğitim, sağlık, istihdam gibi çok temel göstergeler açısından erkeklerin gerisindedir. En önemli eksiklik yasaların uygulamalara yeterince yansıtılmamasıdır. Genç kızların tüm alanlarda yüksek öğretim görmeleri ve böylece kadın nüfusun eğitim düzeyinde görülen yükselmeler, kadınların çalışma hayatına daha fazla girmelerini sağlayan temel unsurlar arasındadır. Kadınların ve genç kızların bilgi düzeylerinin artırılması, istihdam edilebilmeleri için vazgeçilmez bir ön koşuldur.²⁵³

²⁵⁰ Yakut Sencer, *Türkiye’de Kentleşme*, K.B.Yay., Ankara, 1979, 438.

²⁵¹ Nevin Meriç, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, Elest Yay., İstanbul, 2004, 24.

²⁵² Muhammed Hüseyin Fadlullah, *İslami Açıdan Kadın Sorunu*, Ağaç Yay., İstanbul, 2005, 18.

²⁵³ “Birleşmiş Milletler Cedaw Komitesi Altıncı Periyodik Türkiye Raporu”, Ankara, 2007.

Yükseköğretim kurumlarına kayıt olan kız öğrenci sayılarında, Cumhuriyet'ten günümüze devam eden bir artış söz konusudur. İş olanaklarının artması ve kızların okutulmasının gerekliliği inancının yaygınlaşması ile bu sayının gelecek yıllarda daha da artacağına şüphe yoktur.²⁵⁴

Devlet olarak uluslararası sözleşmelere atılan imzalarla; kadınlarımız ve kızlarımızın her türlü haklarının, dünya kadınları ile birlikte savunularak korunması taahhüt altına alınmıştır. Türkiye CEDAW ihtiyari protokolüne 2002 yılının Ekim ayında taraf olmuştur. İhtiyari Protokol, ayrımcılığa uğrayan kadınlara –iç hukuk yollarını tükettikten sonra- BM CEDAW Komitesine doğrudan şikayette bulunma hakkını getiren bir hukuk normudur. Ayrıca, genç kız ve kadınlarımızın her alanda durumlarının daha ileriye götürülmesine yönelik yapılacak tüm çalışmalarda, uluslararası kuruluşlarca izlenen ve desteklenen yeni bir süreç de işlemeye başlamıştır. Anayasamızın 12. maddesinde “herkes, kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” ifadesine, 40. maddesinde ise “Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.” ifadelerine yer verilmek suretiyle hiçbir ayırım yapılmaksızın kişisel hak ve hürriyetler teminat altına alınmış; buna bağlı olarak da bütün kanun, tüzük, yönetmelik vb. hukuki düzenlemeler kadın-erkek ayrımı yapmadan bütün vatandaşlarımızı kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Diğer bütün haklar gibi kız çocuklarının eğitim öğretim hakları da anayasamızın ve diğer mevzuatın ilgili hükümleriyle korunmuştur. Anayasamızın 42. maddesinde; “kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.” ve “İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.” ifadelerine yer verilmiştir.²⁵⁵

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda ise Türk Millî Eğitiminin temel ilkeleri belirtilirken “Genellik ve Eşitlik” ilkesi “eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” biçiminde açıklanmıştır. Yine aynı kanunun 7. maddesinde “İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır.”; 8. maddesinde “Eğitimde kadın,

²⁵⁴ Doğramacı, a.g.e., 45.

²⁵⁵ “Birleşmiş Milletler Cedaw Komitesi Altıncı Periyodik Türkiye Raporu”, Ankara, 2007.

erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanır”; 15. maddesinde “*Kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir.*”; 22. maddesinde “*İlköğretim 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.*” ifadeleri yer almaktadır.²⁵⁶

Önemli bir genç nüfusa sahip olan Türkiye’de, okullaşma oranının arttırılamaması ve özellikle kızların daha yüksek oranda okullaşmasının sağlanamaması, kalkınma açısından öncelikli bir sorundur. Gelir düzeyi iyi aileler yüksek eğitim olanağından rahatlıkla yararlanırken, dar gelirli ailelerin bu olanaktan yararlanması, kurs ücretleri, eğitim harçları ve diğer eğitim masrafları nedeniyle giderek zorlaşmaktadır. Buna ailelerin geleneksel ve ekonomik nedenlerle, erkek çocuklarına eğitimde öncelik tanınması da eklenince, kadınların eğitim süreçlerinden yararlanmaları giderek zorlaşmaktadır. Bu eşitsizliği gidermeyi hedefleyen Milli Eğitim Bakanlığı, ilk öğretimi 8 yıla çıkararak okullaşma oranını arttırmayı hedeflemiştir. Ayrıca ekonomik olanakları sınırlı ve eğitime erişimin güç olduğu bölgeler başta olmak üzere çeşitli projeler ve protokollerle ülke genelinde öncelikle kız çocukları ile tüm bireylerin eğitime katılımını sağlamak amacıyla önlemler almaktadır.²⁵⁷

3.2. DİN EĞİTİMİ ALANINDA KADINLARIN EĞİTİMİ VE İSTİHDAMI

3.2.1. Örgün Din Eğitiminde Kadınların İstihdamı

Türkiye’deki kadın sorunu, İslam dininden kaynaklanan özel bir sorun değil, çok daha karmaşık, yüzyılların biriktirdiği bir kültür ve gelenek sorunudur. Gelenekler, Türklerin Müslüman olarak Anadolu’ya yerleşmelerinden itibaren yeniden teşekkül etmiş olduğu için bütünü ile İslam’dan gibi görülebilmiş veya İslam dinine bağlanabilmiştir. Kadın-erkek ayrımı ve kadınların eğitim-öğretimden uzak

²⁵⁶ “Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesi Altıncı Periyodik Türkiye Raporu”, Ankara, 2007.

²⁵⁷ “Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesi Altıncı Periyodik Türkiye Raporu”, Ankara, 2007.

tutulmasında ısrar edilmesinin çok önemli bir sebebi, eğitim kurumları olan medreselerin zamanında kendilerini yenileyememiş olmalarıdır.²⁵⁸

Atatürk, eğitimde dinin ve kadının yerini şöyle ifade etmiştir: “Düşmanlarımız, bizi dinin etkisi altında kalmış olmakla itham ediyor, duraklamamızı ve çöküşümüzü buna bağlıyorlar; bu bir hatadır. Bizim dinimiz hiç bir vakit kadınların, erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslüman erkekle, Müslüman kadının beraberce din öğrenerek eğitilmesidir. Kadın ve erkek bu ilim ve eğitimi aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak zorundadır. İslam ve Türk tarihi incelenirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kuralla bağlanmış zannettiğimiz şey yoktur. Türk sosyal yaşantısında kadınlar bilimsel yönden eğitim ve öğretim görmekte ve diğer konularda erkeklerden katiben geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir.”²⁵⁹

Kadın toplumun etkin bir organıdır; onun öncü rolünü gerçekleştirmesinde ona hareket etme imkânı sağlayacak önemli görevler düşmektedir. Sosyal hayata ilerleme kavramını yayması, özgürce hareket edebileceği düşüncesini esas alarak çalışması, erkeği kendisinin de insan olduğuna ve çalışabileceğine ikna ederek kültürel, iktisadi, sosyal düzlemlerde erkeklerde olduğu gibi ilerleme çabasında görev alabileceğini ortaya koyması bunlardan bazılarıdır.

Medeniyete giden yollar kadını da erkek gibi toplumun bir üyesi olarak görmekten geçmektedir. Kadın eğitimi söz konusu olduğunda, bu eğitim metodu, kadına, birçok yöne sahip bir insan olarak ve insanı ilgilendiren konularda, çeşitli şekillerde hareket edebilen, bir yönü diğer yönünü örtmeyen bir varlık olarak bakmak olmalıdır. Kadın fiziki ve insani görevlerini, bireysel ve sosyal düzeyde gerçekleştirecek şekilde eğitilmelidir. Doğal olarak çeşitli yönlerden yükümlülüklerini yerine getirip, insani kişiliğini yaşaması için de; ahlaki, sosyal, ruhsal, cinsel ve şer'i eğitiminin tamamlanması gerekir.

²⁵⁸ Bilgin, a.g.e., 55.

²⁵⁹ Anonim, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, AAM.Yay., Ankara, 1959, c. 2, 86.

3.2.1.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

Din dersi, ilk olarak geleneksel eğitim-öğretim kurumlarının yanında modern eğitim-öğretim kurumlarının yer almasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Dersin adı o zaman ki biçimiyle "*Ulûm-u Dîniyye*" bazen de "*Ulûm-û Dîniyye Maa Kur'ân-ı Kerim*" idi.²⁶⁰ Tıphâne, Mühendishâne, Harbiye gibi kurumlar henüz teşekkül etmemiş olduğu için, bünyelerinde hazırlık sınıflarını da oluşturmuşlardı. Hazırlık sınıflarında müspet bilimlerle temel bilimlerin verilmesinin yanında iki sorun daha ortaya çıkmaktaydı. Bunlardan biri din, diğeri dil öğretimi idi. Öğrenciler daha ilköğretimi dahi almadan bu mekteplere geldiklerinden din öğretimi gerekmişti. Böylece din öğretimi ilk defa diğer derslerin yanı sıra bu mekteplerde bir branş dersi olmuştur.

Cumhuriyetle birlikte, varlığını sürdürmesine rağmen, devlet okullarında Din dersinin yer almasının laiklikle bağdaşmayacağı düşüncesi ağırlık kazanınca, bu ders okul programlarından çıkarılmıştır. Cumhuriyet döneminde 3 Mart 1924 yayınlanan Tevhid-i Tedrisat Kanunundan sonra okul programlarında, Din dersi yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle Din dersine, ilkokul programlarında “Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri” adı ile 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda ikişer saat; ortaokulun 1. ve 2. sınıflarında “Din Bilgisi” adıyla birer saat yer verilmiştir.²⁶¹

Ancak Milli Eğitim çevrelerinde, laik bir eğitim sistemi içinde “dinin devlet okullarında yerinin olmadığı” anlayışı ağırlık kazanınca²⁶², Din dersi 1929 ile 1931 yılları arasında kademeli olarak ilkokul ve öğretmen okullarının, 1939 yılından itibaren de köy ilkokullarının programından çıkarılmıştır.²⁶³ 1927 yılından sonra ortaokul programlarında din derslerine rastlanmamaktadır.²⁶⁴ 1924 yılından sonra liselerde de

²⁶⁰ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yay., Ankara, 1988, 4.

²⁶¹ a.g.e., 59.

²⁶² Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1980, 45.

²⁶³ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim-Tarihi Gelişim-*, AÜDTCF. Yay., Ankara, 1982, 94; Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848–1940)*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978, 279.

²⁶⁴ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Ortaöğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, 163 vd.

Din dersine rastlanmamaktadır.²⁶⁵ Genel olarak ise, 1930 ile 1950 yılları arasında Din dersinin okul programlarında yer almadığı görülmektedir.

Din ve vicdan hürriyeti anayasanın teminatı altında iken ve Türkiye’de yaşayan azınlıklar Lozan Antlaşmasına bağlı olarak kendi din eğitimlerini hür bir şekilde sürdürürlerken²⁶⁶, ilk ve ortaöğretim kurumlarında din derslerinin kaldırılması sonucunda gençlikte ortaya çıkan manevi buhran, zamanla artık dayanılmaz boyutlara ulaşmıştı.²⁶⁷ 1940’lı yıllara gelindiğinde din eğitimi hizmetlerini ifa edebilecek gerçek din bilginlerinin bulunmaması sebebiyle, bu hizmetler ehliyesiz kişilerin ellerine geçmiştir. Vatandaşlar, çocuklarına dini bilgiler verecek sorumlu bir kaynak bulamamışlardır. Bu yüzden halk, çocukları için gerekli din bilgisi ihtiyacını, gözetim ve denetimden yoksun bazı yerlerden karşılamaya yönelmiştir. Böylece din eğitimi-öğretimi düzensiz bir şekilde, çoğu zaman ve çoğu yerde gizli olarak sürdürülmüştür. Artık din elden gidiyor anlayışı hakim olmuş ve gerçek ile hurafe ayırımı yapılmaksızın elde kalana bağlanılmıştır.²⁶⁸

1950’li yıllara doğru devletin en üst kademelerde bile Türkiye’de din eğitimi konusuyla ciddi bir şekilde ilgilenmenin zamanın gelmiş hatta geçmek üzere olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Türkiye artık hurafelerden uzak rasyonel ve bilimsel verilere dayanan bir din ve ahlâk eğitimine ihtiyaç duymaktadır. Halk da Din dersinin okullarda yeniden yer alması için yoğun baskı yapmakta, gazete ve dergilerde konuyla ilgili birçok haber yer almaktadır.²⁶⁹

²⁶⁵ Yücel, *a.g.e.*, 171.

²⁶⁶ İlhan Yıldız, *Minority Rights in Turkey*, Brigham Young University Law Review, number 6, Utah, ABD, 2007, pp. 112.

²⁶⁷ Hayri Alpar, “Gençliğin Manevi Hüsranı”, Vatan Gazetesi, (10.11.1947); S. Kemal Yetkin, “Milli Eğitim Politikamız, Bulaşıcı Hastalık Olan Maddecilikten Korunmak”, Ulus Gazetesi, (16.11.1947); Edip, “Artık Yeter Efendiler Milletin Vicdanından Elinizi Çekiniz!”, SM, c. I, sy.17, (Ekim 1948), 262.

²⁶⁸ Tahsin Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım, İstanbul, 1984, 50; Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yay, İstanbul, 1993, 100; Jaeschke Gotthard, *Yeni Türkiye’de İslâmlık*, (çev. Hayrullah Örs), Bilgi Yay., Ankara, 1972, 155–156; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK.Yay., Ankara, 1984, 413.

²⁶⁹ Hakkı Şenkan, “Mekteplere Konacak Din ve Ahlak Dersleri Ne Oldu? Din Üzerinde Baskı Daha Ne Kadar Devam Edecek?” Sebilürreşad, c. I, sy. 15 (Eylül 1948), 233; Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Komünizm Afetine Karşı Din”, İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası, c. II, sy. 82, (Ekim 1974), 3.

1946 yılında “Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu” ruhuna yeniden dönülmesi isteğiyle, okullarda Din dersi’nin okutulması teklif edilmiştir. Teklif edilmesinin diğer bir sebebi de, dünyada yükselen ahlâki değerlerdi. Değerler kaybı, o sıralarda Avrupa’yı tehdit eden en önemli tehlike olarak görülmektedir. Aynı tehlikeyi gören Türkiye, Din dersinin bu tehlikeye karşı yararlı olabileceğini düşünmüştür. Fakat Din dersi adı altında okullarda bu dersin verilmesinin laik devlet anlayışına uygun olmayacağı düşüncesi dikkate alınarak, Fransa örneğine uygun “Muhâsebât-ı Ahlâkiye” dersinin konulabileceği karara varılmıştır.²⁷⁰

II. Dünya savaşı sonrası Türkiye’de benimsenen demokrasi anlayışı, katı laiklik uygulamalarına karşı tepkileri dikkate alan ve toplumun her kesimine kulak vermeyi önemseyen bir yapıya sahipti. Her yerde açıkça tartışılan konu din eğitimi idi. Başlangıçta, ılımlı makalelerle özel yazılar halinde başlayan tartışma, daha sonra, 24 Aralık 1946’da Ankara’da Büyük Millet Meclisi’ne taşınarak enine boyuna görüşüldü ve hükümet partisinin birçok üyesi, din derslerinin okullara tekrar konulması gerektiğini bildirdiler, Başbakan bunların isteklerine uymayı kesinlikle reddetmiş olmakla beraber, bu konuda bizzat bir tartışma yapılmış olması, o zamanın otoriter Türkiye’inde, geniş ölçüde, gelecek bir politika değişikliğinin habercisi olarak görüldü.²⁷¹ Bunu, basında, parlamentoda ve diğer yerlerde uzun bir çekişme izledi.²⁷² Din eğitimi hoş görülmeli miydi? Din eğitimi okullarda zorunlu mu, yoksa seçmeli mi olmalıydı? Milli Eğitim Bakanlığı mı yoksa Diyanet İşleri Başkanlığı denetimi altında mı olmalıydı? Bu sorunlar sonunda bir uzlaşma ile çözülmüştür.²⁷³

1949’da ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada ikişer saat olmak üzere program ve ders saatleri dışında ve öğrenci velisinin isteğine bağlı Din dersi yeniden okutulmaya başlandı. Bu durum karşısında dini mecmualar, bir yandan itirazlarını sürdürmekte, öte

²⁷⁰ Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1980, 57.

²⁷¹ Y. Ziya Yörük, *Din Maârifî ve Din Tedrîsât*, İslam-Türk Ansiklopedi ve Mecmuaası, II, sy. 98, (Mart 1984), 2-5.

²⁷² Nadir Nadi, *Din ve Devlet*, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1948, 1-3; Fahretin Kerim Gökay, *Din Terbiyesi Laikliğe Aykırı Değildir*, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1947, Nakleden: Selamet Dergisi, c. I, sy. 8, 3-16; Ömer Rıza Doğrul, *Hakiki Laikliğe Doğru: Vicdan Terbiyesi Nerede Verilir?*, Selamet Dergisi, c. I, sy. 16, 5 Eylül 1947, 3

²⁷³ Lewis, *a.g.e.*, 413.

yandan halkın, çocuklarına Din dersi okutmasını teşvik etmekteydiler.²⁷⁴ İlkokullardaki Din Bilgisi Dersi 1950 Eğitim-Öğretim yılından itibaren program içerisine alınmıştır.²⁷⁵ 1956 yılında Ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına, 1967–68 Eğitim - Öğretim yılından itibaren, Lise ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına, 1976–1977 Eğitim-Öğretim yılından itibaren Ortaokul 3. sınıflarla birlikte Lise ve dengi okulların 3. sınıflarına da yaygınlaştırılmıştır.

1982–83 Eğitim-Öğretim yılına kadar ilkokul 4. sınıftan lise son sınıfa kadar isteğe bağlı Din Bilgisi derslerinin devam ve sınav mecburiyeti ile birlikte okutulması sürdürülmüştür. Böylece isteğe bağlı Din dersi uygulaması 1948 yılından başlayarak 30 yıl boyunca devam etmiş ve işe yarar bir sonuç alınamamıştır. 1980 askeri müdahalesi öncesinde yaşanan ve ülkeyi bölünüp parçalanma noktasına getiren olaylardan sonra ilk ve orta öğretim kurumlarında din ve ahlak öğretimi zorunluluğu getirilmiştir. Zorunlu din ve ahlak öğretimi uygulaması bir ihtiyaçtan doğmuş ve bunu sağlam temele bağlamak için de anayasa hükmü hâline getirilmiştir. Şu anda uygulanmakta olan DKAB dersi, 1982 Anayasa'sına konulurken uzun ve birçok tarafın katıldığı tartışmalar sonucunda ortaya çıkmış bir durumdur. Bu tartışmalarda konu, akla gelebilecek her yönü ile tartışılmıştır. 1982 öncesi seçmeli Din dersi uygulamaları sırasında, her yerde dile getirilen görüşlerin dışında çoğumuzun unuttuğu veya bilmediği sorunlardan biri de dersin isteğe bağlı oluşunun, öğrencilerin birbirleriyle ilişkilerinde olumsuz etkiler bıraktığı ve aralarında ciddi bir ayrılık ve tartışmanın çıktığıdır. Örneğin, Din dersini seçen ve seçmeyen öğrenciler, birbirleriyle "dindar, dinsiz" şeklinde tartıştıkları çok görülmüştür. Yine bu dönemde Din dersini okutmakla görevli öğretmenlerin din aleyhtarı tutumları hakkında da bir takım tartışmalar yaşanmıştır.²⁷⁶ Nitekim bunlar, o dönemde hazırlanan resmi raporlara da yansımıştır. Bunun yanında 1981 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi öncülüğünde I. Din Eğitimi Semineri yapılarak Türkiye’de din eğitimi sorunu bütün yönleriyle ele alınmıştır. Burada Türkiye’de manevî alanda bir buhran yaşandığı, toplumsal çözümlerin görüldüğünü din eğitim ve öğretiminin eksikliğinin

²⁷⁴ Anonim, *Din ve Ahlak Dersleri: Görünüşte Din Hürriyeti, Din Tedrisatı Hakikatte Din Düşmanlığı*, Sebilürreşad, c. I, sy.5, (Haziran 1948), 75; Anonim, *Din Öğretimi ve Din Müesseseleri Hakkında*, Selamet Dergisi, c. II, sy. 42, 5 Mart 1948, 6–7.

²⁷⁵ “4 Kasım 1950 Tarihli Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi”

²⁷⁶ M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni*, DEM, İstanbul, 2005, 89.

bunların ortaya çıkmasında çok önemli bir yer tuttuğuna ve isteğe bağlı din derslerinin 12 Eylül öncesindeki durumun temel sorumlusu olduğunun altı çizilmiştir.²⁷⁷

1982 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra, 24. maddenin gereği olarak “Din Kültürü” daha önce okutulan “Ahlak Bilgisi” dersiyle birleştirilerek Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adını almıştır; İlkokul 4. ve 5. sınıflar ile ortaokul 1. 2. ve 3. sınıflarında haftada ikişer saat, Lise 1. 2. ve 3. sınıflarında ise birer saatlik zorunlu olarak okutulan dersler haline getirilmiştir.²⁷⁸ Günümüzde bu durum aynen devam etmektedir.

Kadın açısından meseleyi irdelleyecek olursak bütün bu dönemlerde din eğitimi alanında ve özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretimi konusunda kadın gibi çok önemli bir eğiticinin gücünden uzak kalınmıştır. Türkiye’de kadın ile ilgili görülen genel iyileşmeler, Milli Eğitim Bakanlığında görevli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretmenleri içinde bayan görevli sayısının her geçen gün artmasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle ilköğretim okullarında kadın öğretmenlerin daha başarılı olduğu düşünülürse bunun önemli bir eksiklik olduğu görülecektir. Örneğin, 2007–2008 Eğitim-Öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığının bünyesinde din eğitimi vermek için öğretmen olarak çalışan bayan görevlilerin sayısı şöyledir:

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	Bayan Öğretmen Sayısı
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	3323
Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	188
TOPLAM	3511

Tablo-1: 2008 yılına ait Bayan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Sayısı²⁷⁹

²⁷⁷ Anonim, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yay., Ankara, 1981, 398.

²⁷⁸ Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, MÜİF Yay., İstanbul, 1999, 208.

²⁷⁹ MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2008.

3.2.1.2. İmam-Hatip Liseleri Meslek Dersi Öğretmenliği

Maârif Vekâleti 1924 yılında yüksek din adamları yetiştirmek için Dâru'l-Fünûn'da bir İlâhiyat Fakültesi kurmuştur. Cami ve mescitlerde dini hizmetleri yerine getirmekle mükellef elemanlar yetiştirmek için de 1924'te 29, 1925'te 2 ve bir yıl sonra da 2 yerde olmak üzere toplam 33 yerde de İmam-Hatip Mektepleri açmıştır.²⁸⁰ Bu mekteplerin öğretim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, buraya 12–15 yaş arasındaki öğrenciler kabul edilmiştir. Bu mekteplerin müfredât programındaki derslerin % 70'i kültür, % 30'u meslek dersleridir. Dâru'l-Hilâfeti'l-İslâmiyye medreselerinin öğrencilerinden isteyenlerin katıldığı bir seviye tespit imtihanı ile İmam-Hatip Mektebinin dört sınıfı birden oluşturulmuştur.²⁸¹

10 Şubat 1948 yılında on aylık “İmam-Hatip Yetiştirme Kursları” açılmaya başlanmıştır. İlk olarak Ankara ve İstanbul'da açıldıktan sonra, hızla diğer şehirlerde de açılarak, kurs sayısı artırılmıştır.²⁸² Fakat zamanla sayıları 50'ye ulaşan bu kurslar, İmam-Hatip Okullarına basamak olmaktan öte bir anlam ifade edememişlerdir.²⁸³

Tevhidi Tedrisat Kanunu ile birlikte Türkiye'de din eğitimi süreci fiilen sona ermiş, bu durum 1950'li yıllara kadar devam etmiştir. Böylece çeyrek asır boyunca din eğitimi alanında deyim yerindeyse bir buhran dönemine girilmiştir.²⁸⁴ 13 Ekim 1951'de Ankara, İstanbul, Adana, Isparta, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş'ta İmam-Hatip Okulu açılmıştır.²⁸⁵

İmam-Hatip Okulu'nun lise seviyesinde bir okul olarak kabul edilmesi için yapılan başvurular sonucunda, 24.6.1973 tarihinde bu okulun ismi ‘İmam-Hatip Lisesi’ olarak değiştirilmiştir. İmam-Hatip Liseleri, kurumlaştıkları şekilde Anayasanın 24.

²⁸⁰ Mustafa Öcal, *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994, 27 vd.; Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yay., Ankara, 1982, 73 v.d.; Necdet, Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 1993, 25.

²⁸¹ Ahmed Hamdi Akseki, *Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Rapor*, *Sebîlürreşâd*, c. V, sy. 101, İstanbul, 1951, 5.

²⁸² Jaeschke, *a.g.e.*, 76-77.

²⁸³ *a.g.e.*, 76-77.

²⁸⁴ Öcal, *a.g.e.*, 53.

²⁸⁵ Mardin, *a.g.e.*, 124.

maddesinde belirtilen ‘din eğitimi’ veren orta dereceli okullardır. Yine 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 32. maddesi İmam-Hatip Liselerini ‘hem mesleğe hem de yüksek öğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumları’ olarak tanımlamaktadır. İmam-Hatip Lisesinde meslek dersleri yanında genel liselerin sosyal bilimler ve edebiyat kolu programları da aynen uygulanmaktadır. Bugün Anadolu İmam-Hatip Liseleriyle birlikte İmam-Hatip Liselerinin sayısı 610'u bulmuştur.²⁸⁶

16 Ağustos 1997 tarihinde TBMM’de kabul edilen ‘Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim hakkındaki kanun ile²⁸⁷ birlikte bütün meslek okulları ve dolayısıyla İmam-Hatip Liselerinin de orta kısmı kapatılmıştır. Bundan sonra İmam-Hatip Liselerinde hem mevcut öğrenci ve hem de yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısında gözle görülür bir düşüş görülmüştür.²⁸⁸

İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Liselerinde bulunan kız öğrencilerinin sayısı erkeklerin sayısının hemen hemen yarısı olmasına rağmen, ancak, yakın zamanda bu okullarda çalışan bayan sayısı yükselmeye başlamıştır.

İmam-Hatip Meslek Dersi Öğretmeni	Lisesi	Bayan Öğretmen Sayısı
İmam-Hatip Meslek Dersleri	Lisesi	334

Tablo-2: 2008 Yılına Ait Bayan İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenleri Sayısı²⁸⁹

²⁸⁶ Ayhan, a.g.e., 192.

²⁸⁷ Kanun No: 4306 / Kabul Tarihi: 16 Ağustos 1997 / MADDE 1: 5.1.1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun dokuzuncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: “İlköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır ve bitirenlere ilköğretim diploması verilir.”

²⁸⁸ Ayhan, a.g.e., 401.

²⁸⁹ MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2008.

3.2.1.3. İlâhiyât Fakülteleri

İlâhiyât Fakülteleri, günümüzde ihtiyaç duyulan yüksek dini öğrenim görmüş elemanları yetiştiren, dini ilimlerde araştırmalar yapan yüksek öğretim kurumlarıdır. Bu kurumların Cumhuriyet dönemindeki tarihi serüveni İmam-Hatip Liseleri ile paralellik gösterir. 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsât kanunu, aynı madde içinde İmam-Hatip mektepleri ile birlikte Dârülfünûn'da bir İlâhiyât Fakültesi açılmasını da hükme bağlamıştır. Böylece ilk İlâhiyât Fakültesi 1924 yılında açılmış ve öğretime başlamıştır. Ancak öğrencisizlikten dolayı 1933 yılında kapanmıştır. Onun yerine Edebiyat Fakültesinin bünyesinde İslâmî İlimler Enstitüsü kurulmuş, ancak o da öğretim kadrosunun dağılması üzerine 1936 yılında faaliyetine son vermiştir. Ancak daha sonra halkın ısrarlı istekleri ve o dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin, bir basın toplantısı yaparak, batı ülkelerinden örnekler verdikten sonra İlâhiyât Fakültesi açılmasının zarureti etkili bir şekilde açıklaması üzerine 1949 tarihinde kabul edilen kanunla Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlâhiyât Fakültesi açılmıştır. Daha sonra aynı sebeplerle Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak ilk Yüksek İslam Enstitüsü 1959–1960 öğretim yılında İstanbul'da açılmıştır.²⁹⁰ Ayrıca 1971–1972 öğretim yılında Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'ne bağlı beş yıl öğretim süreli bir İslami İlimler Fakültesi de açılmıştır. Yüksek İslam Enstitüleri yalnız İmam-Hatip mezunlarını alırken İslami İlimler Fakültesi ise lise mezunlarını da kabul ediyordu.²⁹¹

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı, 4 yıl süreli yüksek okul statüsündeki bu okullar yönetmelikle şöyle tanımlanmıştır: “Yüksek İslam Enstitüsü, İslam dininin esaslarına sadık kalarak müspet ilmin ışığı altında İslam ilimlerini ve bunlara yardımcı ilimleri öğretmek İmam-Hatip okullarıyla ilköğretim okulları ve diğer ortaöğretim müesseselerine öğretmen yetiştirmek ve aynı okullardaki din dersleri öğretmenlerinin mesleki gelişmelerine yardım etmek suretiyle Milli Eğitim Bakanlığınca kurulmuş bir yüksek okuldur. Bu müessese Milli Eğitim Bakanlığının ihtiyaçları dışında Diyanet İşleri Başkanlığına müftü, vaiz(e) vb. din elemanları yetiştirmekle de vazifelidir.”²⁹² İlâhiyat Fakültelerinde okutulan derslerin yaklaşık %60'ı alan bilgisi (dini bilimler),

²⁹⁰ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara, 1996, 166.

²⁹¹ Cebeci, *a.g.e.*, 167.

²⁹² “M.E.B. Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığının 31 Temmuz 1961 tarih ve 211 sayılı kararı ile kabul edilen “Yüksek İslam Enstitüleri Yönetmeliği” madde: 1.”den naklen, *a.g.e.*, 167.

%30'u genel kültür, %10'u da pedagojik formasyonla ilgilidir. Bu yapıdaki tek programla çok amaçlı bir öğretim yapılmakta, mezun olanlar şu üç alanda görev yapabilmektedirler:

- 1- Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde idari ve dini görevler
- 2- Ortaöğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği
- 3- İmam-Hatip liselerine meslek dersi öğretmenliği

İlâhiyat tahsili ve yapmak ve bu anlamda akademik çalışmalarda bulunmak kadın erkek herkese eşit derecede serbest olmasına rağmen özellikle İlâhiyat fakültelerindeki akademisyen bayan sayısı oldukça düşük kalmıştır. 2008 Eğitim-Öğretim yılı itibariyle İlâhiyat Fakülteleri bünyesinde istihdam edilen eğitimci bayan personelin sayısal durumu şöyledir:

İlâhiyat Fakülteleri	Bayan Personel Sayısı
Ankara Üni. İlâhiyat Fakültesi	9
Atatürk Üni. İlâhiyat Fakültesi	2
ÇOM. Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
Çukurova Üni. İlâhiyat Fakültesi	2
Dicle Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
Dokuz Eylül Üni. İlâhiyat Fakültesi	6
Erciyes Üni. İlâhiyat Fakültesi	2
İstanbul Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
Harran Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
Marmara Üni. İlâhiyat Fakültesi	9
OM. Üni. İlâhiyat Fakültesi	3
Osman Gazi Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
Selçuk Üni. İlâhiyat Fakültesi	6
Sütçü İmam Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
Uludağ Üni. İlâhiyat Fakültesi	1
TOPLAM	46

Tablo-3: 2008 Yılına Ait İlâhiyat Fakültelerindeki Toplam Akademisyen Sayısı.²⁹³

²⁹³ “Bu tablo İlâhiyat Fakültelerinin Resmi Web Sitelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.”

Son dönemlerde ilahiyat fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin sayısı oldukça farklılaşmış olup özellikle 2003–2004 yılından itibaren büyük artış göstererek erkek öğrenci sayısını geçmiş bulunmaktadır. 2004 yılı itibarıyla kız öğrenci sayısında erkeklere göre en yüksek artış Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde olmuştur. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde kız ve erkek öğrenci sayısı eşitken, diğer üniversitelerde de kızlar erkekleri geçmiş bulunmaktadır. İlahiyat fakültelerinden mezun olan kız öğrenciler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çeşitli birimlerinde çalışabildikleri gibi Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve orta dereceli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapma olanağına sahiptir.

ÖĞRETİM YILI	MEZUN KIZ ÖĞRENCİ SAYISI
1982-1983	37
1983-1984	48
1984-1985	56
1985-1986	56
1886-1987	117
1987-1988	183
1988-1989	254
1989-1990	102
1990-1991	94
1991-1992	50
1992-1993	56
1993-1994	51
1994-1995	163
1995-1996	241
1996-1997	328
1997-1998	482
1998-1999	745
1999-2000	911
2000-2001	895
2001-2002	1.369
2002-2003	880
2003-2004	706
2004-2005	557
2005-2006	405
TOPLAM	8730

Tablo-4: İlahiyat Fakültelerinden Mezun Olan Kız Öğrenci Sayısı.²⁹⁴

²⁹⁴ Yüksek Öğretim Kurumu, 2008.

3.2.2. YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE KADINLARIN İSTİHDAMI

3.2.2.1. Yaygın Din Eğitiminin Mahiyeti

Yaygın din eğitimi çalışmalarının odak noktasını camiler oluşturmaktadır. Camiler Müslümanların toplanıp ibadetlerini yaptıkları “Allah’ın evi” kabul edilen kutsal mekânlar olmakla beraber, İslam dininin ilim öğrenmeyi “beşikten mezara” kadar süren bir görev sayması sebebiyle, başlangıçtan beri birer öğretim merkezi olarak kullanılmıştır. Halen her yaşta ve her kültür seviyesinden insanlar ibadet maksadıyla camilere gidip buralarda verilen hutbe ve vaazları dinlemektedirler. Beş vakit namaz için günde beş kez müminleri toplayan camiler, hutbe ve vaazların dışında düzenlenen diğer eğitim faaliyetleri için de hazır fiziki mekânlardır. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığının yürüttüğü yaygın din eğitimi hizmetlerini şöyle gruplandırabiliriz:

- 1- Camilerde yürütülen çalışmalar:
 - a- Cuma ve bayram hutbeleri
 - b- Vaazlar
 - c- Camilerde Kur’an ve din eğitim ve öğretimi
- 2- Cami dışında yürütülen Çalışmalar:
 - a- Kuran kursları
 - b- Hizmet içi eğitim faaliyetleri
 - c- Cezaevi vaazları
 - d- İrşad ekipleri
 - e- Seri konferanslar
 - f- Yayın faaliyetleri²⁹⁵

3.2.2.2. Diyanet İşleri Başkanlığında Kadın İstihdamı

Hiz. Muhammed (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerim’den aldığı direktifler doğrultusunda, kadının toplumda varlık sahnesine çıkması için çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. İslam Peygamberi’nin çabalarıyla, kadını toplumsal hayattaki aktif varlığına uygun olarak, kadın derinlik kazanmış ve toplumsal hayatın hemen her alanında erkekler gibi

²⁹⁵ Cebeci, *a.g.e.*, 189.

etkili şekilde varlık göstermeye başlamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisinden sonra da kadının İslam toplumundaki yerinin daha iyi boyutlara ulaşması görevini ümmetine vermiştir. Kur'an ayetleri ve hadislerde İslam'ın kadına verdiği yüksek değer, cahiliye dönemiyle mukayese edildiğinde açıkça anlaşılmaktadır. İslam'da kadına verilen bu yüksek değere bağlı olarak, kadının sosyal konumunun sürekli geliştirilmesi ve erkeklerle birlikte toplumu inşa etmeleri ve geliştirmeleri istenmiştir.

Bugün İslam dünyasına bakıldığında “eğitim” ve özellikle kadın eğitimi hala ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Nüfusumuzun yarısından fazlasını oluşturan kadınların dinî yönden aydınlatılması hususu önem arz etmektedir. Camiler, hem biçimsel hem de fonksiyonel olarak kadınların erkeklerle birlikte ibadetlere katıldığı ve bünyesinde gerçekleşen yaygın eğitimden yararlandıkları bir mekân olarak algılanmamaktadır. İslam toplumlarında belli bir dönemden sonra kadınların cemaate katılmadıkları bilinen bir gerçektir. Oysa Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde kadınların camiye devam ettiklerini ve hatta mescidde kadınlara eğitim için özel bir gün tahsis edildiğini, onların gece namazlarına katıldıklarını en muteber kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ne yazık ki, daha sonraki dönemlerde kadınların camiye girmelerine mekruh denmiş, ilim tahsilinin farz-ı kifaye olduğu ve kadınları kapsamadığı iddia edilmiştir.

Genel idare hizmetleri içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı; Anayasa, kanun ve diğer mevzuatla kendisine verilen görev ve yetkiler doğrultusunda, İslam Dini'nin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmeye, din konusunda toplumu aydınlatmaya ve ibadet yerlerini yönetmeye çalışan bir kurumdur. Başkanlık bu hizmet ve çalışmaları yürütürken ayırım yapmadan karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü, doğru bilgi, tecrübe, diyalog, evrensel değerler, insan hakları, birlik ve beraberlik, sosyal dayanışma ve yardımlaşmaya önem vermektedir. Bu cümleden olarak insanlık tarihiyle eşdeğer olan din unsuru, dün olduğu gibi bugün de dünya gündemindeki yerini korumaya devam etmektedir. Nitekim çağımızda meydana gelen sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve diğer güncel olayları, din, dil, ırk ve ideoloji gibi etkenlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bunun en açık örneği, dünyanın çeşitli bölgelerinde giderek artar misyonerlik faaliyetleridir. Söz konusu faaliyetler; bazı ülke ve kurumlar tarafından

açıkça desteklenmektedir. Böylece hem yayılcı bir politika izlenmekte hem de insanların zaaflarından yararlanılarak bir çeşit baskı oluşturulmaktadır. Öncelikle bu tür olumsuz faaliyetlerin hedef kitlesinde; az gelişmiş, eğitim ve kültür düzeyi düşük, psikolojik ve sosyal problemleri yoğun olan toplumlardaki çocuk, genç, kadın ve erkekler bulunmaktadır. Gerçekten insanın maddi ve manevi dünyasının zaaflarının istismarına yönelik misyonerlik çalışmalarına karşı, sorumlular tarafından zamanında tedbir alınmayınca, sonunda daha büyük sıkıntılarla yüz yüze gelinmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt içi ve yurt dışında vatandaşlarımıza ve soydaşlarımıza yönelik verdiği hizmetler, sadece dini açıdan değil, milli, sosyal ve kültürel değerler açısından da önem arz etmektedir. Diğer yandan bu görev ve hizmeti yerine getirecek bilgi ve beceriyle donatılmış başarılı kadın ve erkek elemanlara ihtiyaç vardır.²⁹⁶

Cuma hutbelerinde kadın konusu üzerine yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, bu hutbelerde; kadın ve annelik, evlilik, insan hakları, iffet gibi konularda erkek lehine bir söylemin egemen olduğu görülmüştür.²⁹⁷ İslam dininde kadın, erkek kadar ibadet özgürlüğüne sahip olmasına rağmen, erkek egemen bir ibadet söz konusudur. Aynı araştırma sonuçlarına göre, cuma hutbelerinde erkek dilinin kullanılması, camilerin erkekler tarafından daha çok kullanılmasına sevk etmektedir.²⁹⁸ Erkekler kadınlara göre, cami ve Kur'ân Kursu gibi yerlerde din eğitimi alma konusunda daha şanslı durumdadırlar. Diyanet'in yürüttüğü din hizmetlerinden daha çok erkekler yararlanmakta, yanı sıra ibadet yerleri öncelikle erkekler esas alınarak tasarlanmış bulunmaktadır. Bu nedenle birçok caminin ana ibadet alanı erkeklere, arka, kuytu, örtülü, perdeli son cemaat mahalli ise kadınlara bırakılmıştır. Hâlbuki kadın görevlilerin dilinden Cuma hutbelerinin yazılması, basında dini söylemlerle kadınların camiye gelmelerinin teşvik edilmesi, özel alan içerisinden çıkamayan kadınlarımızı din üzerinden kamusala yönelteceği unutulmamalıdır. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bayanların istihdamını arttırmak gerekmektedir. Diyanet İşleri

²⁹⁶ Fikret Karaman, "Diyanet Hizmetlerinde Kadınların Yeri ve Önemi", *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim, 2005, sy., 178, 39.

²⁹⁷ Zühal Özdural, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Cuma Hutbelerinde Kadına İlişkin Söylemler (Aydın Kadınların Değerlendirilmesiyle)*, Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Ankara, 2005, 9 (Yayınlanmamış Bitirme Projesi).

²⁹⁸ Özdural, *a.g.e.*, 9.

Başkanlığı'nda, kurulduğu yıllardan beri, çeşitli zamanlarda kadınlar görev yapmış olmakla beraber, bunların tespit edilebilen en eskisi 1944–52 arasında göreve başlamış olan 4 kadındır. Yetişmiş eleman olarak ilk Kur'an Kursu öğretmeni ataması, 1944'te Afyon'a olmuştur. Ardından, 1952'de iki atama da Ankara'da gerçekleşmiştir. Yine 1951'de Başkanlık merkezine bir kadın daktilograf ve 1952'de Sivas'a bir memure ataması yapılmıştır. 1962'de Ankara İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmeni olan Prof. Dr. Beyza Bilgin ilk fahri vaize olarak Ankara Müftülüğüne görevlendirilmiştir. İlk olarak 1967'de Devrek-Zonguldak'a bir vaize atanmış, ardından 1969'da Ankara merkeze iki, 1972'de yine Ankara merkeze bir vaize atanmıştır. Bu vaizeler yüksek tahsil görmüş, ilahiyat fakültesini bitirmiş kadınlardır. 1981 yılında bir kadın, Koordinasyon ve Değerlendirme Şube Müdürü olarak atanmış ve belli bir süre görev yapmıştır. Diyanet tarihinde kadınların atandığı en yüksek mevki bu olmuştur. Din hizmeti uzmanı olarak ilk atama 1997'de Ankara Müftülüğü'ne olmuştur. Kadın eğitim uzmanı olarak ilk atama ise 1998'de yine Ankara Müftülüğü'ne olmuştur. 2001'de de ikinci eğitim uzmanı ataması yapılmıştır.²⁹⁹ Bugün Başkanlık bünyesinde; 7 il müftü yardımcısı, 236 vaize, 56 din hizmetleri uzmanı ve 4500 civarında Kur'an kursu öğreticisi bayan görev yapmaktadır. Eğer Diyanet, kadın konusunda, kadınlardan oluşan yetişmiş eleman ve bunların kadrolara yerleştirilmesi sorununu zamanında aşabilmiş olsaydı; bugün kadına bakışta belki daha sağlıklı bir yaklaşıma ulaşılabilir ve kadın sorunu doğal süreçte kendiliğinden çözülmüş olurdu.³⁰⁰

Diyanet İşleri Başkanlığında Çalışan Bayan Personel Sayısı	
Unvanı	Sayısı
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi	1
İl Müftü Yardımcısı	7
Kur'an Kursu Müdürü	1
Vaize	236
Din Hizmetleri Uzmanı	56
Mütercim	1
Kur'an Kursu Öğreticisi	4500
GENEL TOPLAM	4802

Tablo-5: Diyanet İşleri Başkanlığında Çalışan Bayan Personel Sayısı³⁰¹

²⁹⁹ Ayşe Sucu, *Diyanet ve Kadın*, (Yayınlanmamış Rapor), 2.

³⁰⁰ Sucu, a.g.m., 3.

³⁰¹ a.g.m., 3.

Son yıllarda Kur'ân kurslarında yeni bir olgu gözlenmektedir. Öğrencilerin yaklaşık % 95'i kız ve kadınlardan oluşmaktadır. Kur'ân kurslarında öğrenci profilinin değişmesi öğretici profilinin de değişmesi sonucunu doğurmuştur. Artık erkek öğretici alınmadığı için son üç yılda, kurslarda görevlendirilen öğreticilerin tümü bayandır. Böylece Kur'ân kurslarının genel çehresi değişmiştir. Artık kurslardaki öğretim önemli boyutuyla bayanların inisiyatifine bırakılmıştır. Bu yeni öğrenci ve öğretici profili ile Kur'ân kursları, ülkemizde özelde kadın, genelde ise aile sorunlarının çözümünde, son derece olumlu katkı sağlama fırsatı sunmaktadır. Bugün Kur'ân kursları, adet, töre ve kültürün etkisiyle oluşmuş yanlış din anlayışını silip, yerlerine sahih din anlayışını yerleştirerek, kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin önündeki engelleri bir bir kaldırmaktadır. “Haydi Kızlar Okula!” kampanyasına hutbe, vaaz gibi cami içi ve konferans, sempozyum gibi cami dışı etkinlikleriyle katılan Diyanet İşleri Başkanlığı, bu konuda en önemli katkıyı sağlamaktadır denilebilir. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'ân kurslarındaki eğitim düzeyini, çağdaş eğitim bilimlerinin öngördüğü anlayış, yöntem ve tekniklerle yükseltme çalışmaları sürmektedir ki, bu kurumların eğitim kalitesi geliştirildikçe, başka hususlarda olduğu gibi, kadın sorunlarının çözümüne katkıları da giderek artacaktır. Kadın sorunumuzu çözmeden diğer birçok temel sorunumuzu çözüme kavuşturmamız mümkün değildir. Bu konuda Kur'ân kurslarından da yararlanmamızın kaçınılmaz olduğunu bilmemiz gerekir.³⁰²

Türkiye’de modernleşme yönündeki değişimin etkisini en derin gösterdiği toplumsal kategori, kadın olmuştur ve hala da böyle devam etmektedir. Çağdaşlık, modernlik, hatta gelişmişlik yaklaşım ve tartışmaları hep kadın üzerinden sergilenmektedir. Bu nedenle kamusal alanda varlık göstermesinden kıyafet biçimine, eğitim düzeyinin yükseltilmesinden cemaatle kılınan namazlara katılmaya kadar pek çok konuda kadın, tartışmaların odak noktasına yerleşmiştir. Kadınların yüksek eğitim düzeyine sahip bulunduğu, çalışma alanında etkili olduğu ve kamusal alanda varlık gösterdiği bir toplumda kadın hizmetleri, camilerde, çeşitli dini faaliyetlerde, sivil toplum örgütlerinde, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi din hizmetlerine dayalı kurumlarda güçlü bir şekilde tezahür eder.

³⁰² M. Şevki Aydın, “Kuran Kursu ve Kadın”, *Diyanet Aylık Dergi*, Nisan, 2007, 24–27.

Ülke nüfusunun yarısını kadınlar teşkil etmektedir. Bu durumda Diyanet İşleri Başkanlığı dâhil hiçbir kurum ve kuruluş, görev ve hizmet programında bu hedef kitleyi göz ardı edemez. Hızla gelişen ve değişen olaylara seyirci kalıp onları göz ardı edemez. Yeni bir ihtiyaç ve hizmet zorunluluğu ortaya çıktığında, “bu geçmişte yoktu, bundan sonra da olmasın” denemez. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı birçok alanda olduğu gibi kadın ve aileye yönelik hizmet politikasını da gözden geçirerek, onları yanlış bilgi, düşünce ve hurafelerden korumak için il müftülüklerindeki yardımcı kadrolardan birine, kadın görevli atanmasının uygun olacağını kararlaştırmıştır. Böylece kadınlar; çeşitli yerleşim birimlerinde dini, sosyal ve kültürel anlamda karşılaştıkları problemleri istismardan uzak, kolay, pratik ve güvenilir bir ortamda ehil kişilerle paylaşacaklardır. Özellikle işçilerimizin bulunduğu ülkelerdeki kadın ve genç kızlarımıza yardımcı olmak amacıyla Büyükelçiliklerimiz ve Başkonsolosluklarımız tarafından sürekli olarak bayan din görevlisi istenmektedir.³⁰³

Diyanet İşleri Başkanlığınca yürütülen yurt içi ve yurtdışındaki bu hizmetlerde karşılaşılan en önemli konulardan biri de şüphesiz ki nitelikli eleman teminidir. Bu nedenle topluma beklenen düzeyde hizmet verebilmek için yüksek dini öğrenim görmüş, mesleki tecrübesi gelişmiş, dünyada olup biten olayları değerlendirebilen bilgili ve alanında uzman erkek ve kadınlara ihtiyaç vardır. Çünkü Ramazan ayı, bayram ve kandil gibi önemli gün ve geceler başta olmak üzere, yılın her mevsiminde, özellikle kadınların müftülüklerle doğrudan ve dolaylı olarak soru sorma ve bilgi edinme iş ve işlemleri olmaktadır. İl müftülüklerinde bir bayan müftü yardımcısı bulunması durumunda, yapılacak görev bölümüyle; bayan ve kızlara daha yakın, samimi ve bilinçli olarak, bir danışma birimi anlayışıyla, ilgilenme fırsatı doğacaktır. Böylece aile içi sorunlar başta olmak üzere, kadınlar, karşılaştıkları problemlerini, çekinmeden ehil, bilinçli ve yetkili kişilerle paylaşacaklardır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı’nın amacı da toplumda meydana gelen, özellikle aile içi huzuru tehdit eden, çoğu kez bilgi eksikliğinden kaynaklanan şiddet başta olmak üzere psikolojik ve sosyolojik rahatsızlıkları gidermek ve onlara daha samimi bir ortamda yardımcı olmaktır.³⁰⁴

³⁰³ Karaman, a.g.m., 40.

³⁰⁴ a.g.m., 40.

İntihar, boşanma, bid'at, hurafe ve diğer yanlış bilgiler, günlük hayatımızda hızla yayılmakta ve bunlardan en çok kadınlar etkilenmektedir. Türbelerden yardım beklemek, ağaçlara çaput ve iplik bağlamak, adak adamak, dilek ve şans ümit etmek dahil, birçok batıl ve yanlış inançların arka planında, yine kadınların eksik ve yanlış bilgileri bulunmaktadır. Din yerine konan örf ve adetlere bağlı olarak işlenen, töre ve namus cinayetleri ile yargısız infazların mağdurları da kadınlardır. Bu tür problemlerin merkezinde bulunan kadınların ibadet, itaat, ahlak ve sosyal davranışlarının da, iyi, yeterli ve bilinçli olduğu söylenemez. Bu konuda eğitimci ve psikolog Fanine Hurst, eğitilmiş bir kadının ailedeki ve toplumdaki rolünü şöyle açıklamaktadır: *“Bir erkeği eğitmiş olursanız, bir insanı eğitmiş sayılırsınız. Bir kadını eğitirseniz, bir aileyi eğitmiş sayılırsınız. Aile ise toplumun çekirdeğidir. Siz kadının eğitimine önem vermekle toplumun daha yaygın bir şekilde bilinçlenmesine katkıda bulunmuş olursunuz.”*³⁰⁵ İşte Diyanet İşleri Başkanlığı, kadını bu amaçla eğitmek ve bu olumsuzlukları önlemek, kendi görev alanıyla ilgili kadınların beklentilerine bir nebze de olsa katkıda bulunmak amacıyla il müftü yardımcılıklarına bayan müftü yardımcısı atamayı uygun görmüştür. Bunların yönetim ve sorumluluğunda ilgili şahıs ve kurumlarla plan ve programlar yapılarak çevrelerine önemli ve yararlı hizmetler vermeleri mümkün olacaktır. Bu kadrolara atanacakların dini yüksek öğrenim mezunu olmaları, ayrıca halen Diyanet İşleri Başkanlığında Din Hizmetleri Uzmanı, Kur'an kursu öğreticiliği veya İlahiyat fakültelerinin öğretim görevlilinde en az beş yıl hizmetleri olması gerekmektedir. Böylece bilgi ve ehliyetin yanında mesleki tecrübeye de önem verilmiştir. Bu uygulama ile Türk aile yapısında kadınlar; inanç, ibadet ve moral değerlerle daha iyi destekleneceklerdir. Onların eğitim düzeylerinin geliştirilmesine, ailelerine ve içinde yaşadıkları topluma daha iyi hizmet etmeleri sağlanacaktır.³⁰⁶

İslam dini, Müslüman'dan esasen bilerek ibadet etmesini, dininin gereğini yerine getirmesini, toplumun bütün alanlarında bilerek var olmasını ister. Kadın dini bilerek yaşadığı zaman, Türkiye'de aileden başlayarak bütün toplumumuz ailevi, sosyo-kültürel, ekonomik, entelektüel, siyasi vb. açıdan daha nitelikli ve daha güçlü, o ölçüde de Türkiye'nin ve dünyanın baş etmekte zorlandığı sorunlara çözüm bulabilen yön

³⁰⁵ Karaman, a.g.m., 39.

³⁰⁶ a.g.m., 39.

verici bir toplum olacaktır. İşte Diyanet İşleri Başkanlığı'nın camilere 'vaize,' müftülüklere bayan müftü yardımcısı ve uzman ataması, din bilgisi ve Kur'ân öğretimi için bayan Kur'ân Kursu öğretmeni sayısının arttırılması projesinin amacı, yeterli eğitim almamış kadınlara ulaşarak, onlara; hurafe ve batıl inançlardan arındırılmış olarak dini kaynağından doğru bir şekilde öğretmektir. Ayrıca, toplumun temel taşı olan 'aile' içindeki problemlere çözümler sunarak, sağlıklı aile yapısının, dolayısıyla toplumun temellerini sağlamlaştırmaktır. Bir annenin maddi-manevi iyi eğitim almasının, eşiyle ilişkisinden çocuklarının yetişmesine kadar, aile için çok önemli olduğu gerçeğinden hareket eden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hedefi, nüfusumuzun yarısını oluşturan yaklaşık 35 milyon kadına ulaşmaktır.³⁰⁷

İnsanlığın var oluşundan beri toplumun yapı taşlarından biri olan kadın, hem sorunları hem de hayata katkısıyla yaşadığı çağı en iyi şekilde yansıtır. Şüphesiz bu durum bugün için de geçerlidir. Türkiye'nin batısıyla doğusu, kırsal kesimiyle büyük metropollerde dillendirilen sorunlar ve buralarda yaşayan kadınların olaylara bakış açısı bunun en önemli kanıtıdır. Örneğin, Güneydoğudaki kadınların en belirgin problemleri kumalık, eşler arasındaki orantısız ilişki, doğum kontrol ikilemi, gusül abdesti, erkeğin kadın üzerindeki hakları ve beden temizliyi, büyük metropollerdeki kadınların ilgilendiği konular çalışan tesettürlü bir hanımın erkekler arasında nasıl davranması gerektiği, kadın hakları, aile içi iletişimin detayları, tesettürün çizgileri, ergenlik dönemindeki çocuklara nasıl davranılması gerektiği gibi mevzulardır. Bütün bunlardan bayan personellerin görevinin sadece dini konuları anlatmak olmadığını anlıyoruz. Bayan görevliler, bulundukları şehirde bir aile danışmanı gibi çalışmalı ve toplumun gerek aile ve sağlık sorunları, gerekse çocuklarının eğitimleriyle yakından ilgilenmelidir. Bir bayan personelin, bu gibi konularda muhatabını tatmin edebilmesi için, hayatın her kesitiyle ilgili bilgi sahibi olması, kendini çok iyi yetiştirmesi gerekmektedir.

Güneydoğu'da çalışan bayan görevliler, mesailerinin büyük bir kısmını cemaatin din dışındaki soru ve sorunlarına ayırmaktadırlar. Okuma-yazma bilmeyen, çok fazla

³⁰⁷Tuba Kabacaoğlu, "Kadınlar Cami İle Barışıyor", *Aksiyon Dergisi*, sayı: 558, Yıl: 2005, www.t.kabacaoğlu@aksiyon.com.tr, (15.08.2005)

topluma karışmayan ve ne yazık ki kadın din görevlileri tarafından da ulaşılamayan Güneydoğu’lu hanımların en büyük sıkıntısı, doğru bilgiyi nereden almaları gerektiğini bilmemeleridir. İslami bilgileri öğreniminde sözlü aktarımının geçerli olduğu Güneydoğu bölgesinde, görevli bayan personele en çok gusül abdesti hakkında soru sorulması bu durumun açık bir kanıtıdır. Yurtdışındaki Müslüman hanımların soruları ise daha çok gıda ve Hristiyanlarla komşuluk ilişkileri gibi sosyal içerikli konularda yoğunlaşmaktadır. Aile kurumundaki bozulma, toplumdaki ahlaki çöküntü ve kadınların- özellikle de çalışan kadınlar kendine daha çok güvenmekte ve dolayısıyla sorunlarını ifade edip çözüm arayışına girmekteler- son yıllarda daha bilgili olmak istemeleri, soruların, sorunların gün geçtikçe farklılık arz etmesinin sebeplerindendir.

Türkiye’de İslam dininin uygulanışını olumsuz yönde etkileyen, zaman zaman da içinden çıkılmaz hale getiren faktörlerin başında; hurafe, bidat ve geleneklerden gelen tabular yer almaktadır ve din âlimlerine göre bu yanlış ve zararlı alışkanlıklar, ancak, İslam dininin doğru bir şekilde öğrenilmesiyle ortadan kalkabilir. Ancak bu o kadar kolay değildir. Gözlem ve araştırmalara göre kadınların zihinlerindeki tabuları yıkmak oldukça zordur. Bu yüzden Diyanet İşleri Başkanlığı’nda günümüz bayan personellerinin en önemli görevi, kendilerini dinlemeye gelen her kadına kimliğini kazandırmak ve onları, Allah’ın bütün kullarını ‘birey’ olarak değerlendireceği konusunda ikna etmektir.

Kadını en iyi anlayacak olanın yine bir kadın olduğu ve kadınların bir araya geldiklerinde sıklıkla yaptıkları eylemin birbirleriyle konuşmak olduğu düşünülürse, her kadının, tıpkı gündelik hayatta olduğu gibi, dini bilgiler edinmeye çalışırken de sorunlarını dinleyecek olan kişinin ‘onlardan birisi’ olmasını istediği sonucu kendiliğinden ortaya çıkar. Ayrıca kadınlar, vaazlardan sonra başlayan soru-cevap turlarında, kendi sorunlarını anlatırken de çekimserlikten kurtularak kendilerini rahatça ifade edebilmek için karşılarındaki bayan personelin de ‘evli’ olmasına dikkat etmektedir. Eğer bayan personel evli değilse eşiyle olan özel problemlerini, aile yaşantısını paylaşmamaktadır. Bayan personellerin evli olmasının yanında; oturmasından kalkmasına, alışverişine kadar her türlü davranışına dikkat etmesi, bu anlamda kadınlara model olması ve tüm insanları kolaylıkla kucaklayabilecek yapıda

olması gerekmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı, bugünün ve geleceğin annelerine ulaşmanın tek yolunun, bu niteliklere sahip bayan personeller aracılığıyla olacağını söylemektedir.³⁰⁸

İslam dini insanın maddi hayatını düzene sokacak ilkelere sahip olduğu gibi psikolojik açıdan ihtiyaçlarını giderecek açıklamaları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu gerçekten hareketle, özellikle süper egonun (gelenek ve değerlerin içgüdüleri kontrol etmesi) yoğun olarak kendini hissettirdiği, ‘Sen bunu yaptın, şunu yaptın’ diye kadının sürekli suçlandığı ve bu suçluluk hissinin meydana getirdiği depresyon ve bunalımların çokça yaşandığı Güneydoğu bölgesinde, bayan personeller, dinin, ruha hitabeden açıklamalarından yararlanarak bu durumdaki kadınlara yardımcı olabilir. İntiharları önlemenin de en etkili yolu budur. Bayan personeller bireysel, gençlik ve yetişkin psikolojisi formasyonuna sahip olmalı ve bölge insanların temel dinamikleri hakkında sahip olduğu genel bilgileri göz önünde bulundurarak neyi nasıl aktaracağı ve karşı taraftaki yankısının ne olacağını, dil, yaklaşım ve üslup açısından, iyi hesap etmelidir. Ayrıca bayan personellerin, okulda aldıkları pedagojik formasyonun dışında da kendilerini geliştirmeleri şarttır. Güneydoğu’da hastanelerde psikolog olmadığı için bayan personeller köprü vazifesi görebilir. Örneğin ikili ilişkileri sonrasında kadın psikolojileri ve yaşadıkları olaylar hakkında rapor hazırlayabilir, Batı bölgesindeki psikologlar ve danışmanlık merkezlerinin bayan personelleri ile diyalog kurabilir ve bu kadınlara ulaşmaya çalışabilir.

Kadının aile yaşantısındaki rolü çok önemli olduğu için hanımların daha çok bilgiye, eğitime ihtiyacı vardır. Çünkü bir çocuğu yetiştiren annedir. Özellikle anne çocuğun dini yönden gelişiminde büyük rol oynamaktadır. Dindar bir anne dinin ilk öğretmeni olarak telakki edilebilir.³⁰⁹ Çocuğun eğitiminde en önemli görevin annelere ait olduğu hususunda Rousseau şöyle demektedir: *“Birinci ve en mühim terbiyenin kadınlara ait olduğu su götürmez. Eğer tabiatın Halikı bu terbiyeyi erkeklere tahsis*

³⁰⁸ Nuriye Akman, “Diyanet’te kadınlara pozitif ayrımcılık yapıyoruz”, Zaman Gazetesi, 30.09.2005.

³⁰⁹ Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, (çev. S. Odabaş), TTK. Basımevi, Ankara, 1958, 33; Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yay., İstanbul, 2006, 127.

*etseydi, onlara çocukları beslemek için süt de ihsan ederdi.”*³¹⁰ Çocuk eğitimi hususunda en yetkili ve yetenekli kişi anne, bu hususlara dikkat eder ve kendi vazifelerinden biri olan yavrularının eğitiminde gereken hassasiyeti gösterirse sağlam bir neslin yetişmesine doğrudan katılmış olur. Toplumun yarısını oluşturan fakat tamamını yetiştiren hanımlar, aslında geleceği inşa edenin kendileri olduğunun bilincine vararak, bu sorumluluğu yerine getirebilecek bilgi, erdem ve sevgiyle donanarak, hem kendilerine ve çocuklarına hem de topluma faydalı olmalıdır.

İnsanlık tarihinin sayfalarını karıştırdığımızda açık bir şekilde görürüz ki, kadın ne zaman iyi bir eğitim almış ve dini prensiplere ne zaman sadık kalıp onları hayata uygulamışsa daima iyi bir anne, iyi bir ev hanımı, iyi bir eş ve eğitimci olarak toplumdaki gerçek yerini bulmuştur. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bayan personelleri ve müftü yardımcıları yapacakları etkinliklerle camileri, kadınların eğitildiği ve sorunlarının çözüme kavuşturulduğu mekânlar haline getirmeli ve camileri, bütün kadınlara açık, sıcak ortamlara dönüştürmelidirler. Fakat bunun olması için uygun hizmet ortamının da oluşturulması gerekmektedir. Verilen hizmet çok ciddi olduğu için olası sorunları engellemek adına camilerde hanım bayan personellere tahsis edilecek irşad salonları bulunmalıdır. Böylece profesyonelce yapılacak bu hizmetler sonucunda verimlilik daha da artacaktır. Bayan personeller vaazlarında her türlü teknolojik imkânı kullanılmalıdır. Böylece hanımların hem gözlerine hem de kulaklarına hitap ederek vaazları daha verimli hale getirebilirler. Ayrıca dini anlamda bilgisizlik ya da yanlış bilgilenme sorununun ortadan kaldırabilmesi için, bayan personel sayısı arttırılmalıdır.

Din, geldiği toplumların sorunlarını olgularla birlikte ele alır ve onlar üzerinde genel bir iyileştirme yaparak, olgular ve olaylar üzerinden ufuk çizer. Bundan dolayı İslam’ın özünde, mesajında ve öğretisinde kadın hakları sorunu yoktur. Sadece insanların geleneklerinde, kültürlerinde, tarihsel tecrübesinde, etraftan aldıkları davranış modlarında ve şu ya da bu biçimdeki anlayışlarında hak ihlalleri vardır. Zira İslam, kadın ve erkeği yaratıcı karşısında eşit bireyler olarak tanıtmakta, her dönem

³¹⁰ J. Jacques Rousseau, *Emile*, (çev. H. Ülken, A.Ülgener, S. Güzey), Türkiye Yayınevi, İstanbul 1996, 8; Ay, *a.g.e.*, 127.

toplumunda az veya çok varlığını sürdüren bu yanlış anlayışı açıkça kınamaktadır.³¹¹ Kur'ân-ı Kerim'in gönderilişinin üzerinden on dört asır geçmesine rağmen, Müslümanlar olarak kadın hakları ve kız çocuklarına karşı izlenen ayrımcılık konusunda hala Yüce Yaratıcı'nın kınadığı bir konumda olmamız gerçekten esef verici ve düşündürücü bir olaydır. Diğer taraftan kızlarına karşı son derece yakın, şefkatli ve merhametli bir baba olan, genç kız ve kadınların hor görülmesine, dövülmesine, zorla evlendirilmesine ve geleneğin getirdiği haksız tutum ve davranışlara maruz kalmasına asla müsaade etmeyen Hz. Peygamber'i yeterince örnek alabildiğimiz de söylenemez.³¹²

Toplumumuzda kadına yönelik şiddet ve töre cinayetlerinin arttığı görülmektedir. Özellikle cinsiyet farklılığının, hiyerarşik ve katı kalıplar içinde algılandığı bazı toplum kesimlerinde, kız çocukların ve kadınların töre cinayeti, aile içi şiddet, eğitim ve cinsiyet ayrımcılığı gibi bir dizi olumsuzluklara hedef olması, işin belki de en üzücü yanıdır. Namus kavramının ve onunla yakın içeriklere sahip iffet ve ırz kavramlarının çok daha geniş bir kapsamı, insanın düşünce, niyet ve bütün davranışlarıyla bağlantıları bulunduğu halde, bunların dar bir çerçevede anlamlandırılması, yine bunların sadece kadına düşen bir sorumluluk olarak görülmesi de söz konusu zihniyetle, sosyal yapıyla ve gelenekle beslenen bir başka yanlış anlayıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı ülkemizin kadın sorunlarına karşı duyarlı olup bu sorunların çözümünde aktif rol almayı kalıcı bir politika olarak benimsemekte, kadın sorunlarıyla ilgili çalışmalar yürüten çeşitli kurum ve kuruluşlarla görüşmeler yaparak, dinin yanlış onaylayıcı bir referans olmasını önleyip doğruya destek veren bir aydınlık olmasını, birlikte ve barış içinde yaşadığımız, birbirimize insan olarak saygı ve sevgi duyduğumuz bir dünyayı inşada yüce dinimizin kalıcı öğretisini yapı taşı kılmayı hedeflemektedir.³¹³

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda son dönemlerde kadın istihdamında bir artış olduğu bilinmektedir. Ancak istihdama yönelik kriterler daha objektif hale getirilmeli ve başkanlık, istihdam ettiği personeliyle yakından ilgilenmelidir. Kuran kurslarında çok

³¹¹ Ali Bardakoğlu, "Kadın Sorunlarının Kaynağı Din Değildir," *Diyanet Aylık Dergi*, Mart, 2007, sy., 195, 1; Nahl, 16/58-59; Zuhuf, 43/17-18; Tekvir, 81/8-9.

³¹² Bardakoğlu, a.g.m., 2.

³¹³ a.g.m., 2.

yetenekli, çok gayretli ve kursları kadınların sosyalleşme merkezleri olarak gören görevliler vardır. 30 yaşın üzerinde, kocası veya kayınvalidesinden izin almadan bir yere gitmemiş kadınlar Kur'an kurslarına rahatlıkla gidebilmektedir. İşte kurslardaki bayan görevliler kadınlara, haklarını, hukuklarını öğretebilirler. Diyanet bütün personeline toplumsal cinsiyet perspektifini kazandırmalı fakat özellikle kadın personeline, hizmet içi eğitim yoluyla kadın bakış açısı kazandırmalıdır.³¹⁴ Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı bazı çalışmalar başlatmıştır. Örneğin hizmet içi eğitim programları kapsamında personeline yönelik olarak gerçekleştirdiği seminerlerde, Genel Müdürlük yetkililerince "Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün Görev, Yetki ve Sorumlulukları", "Kadın Hakları Açısından Yeni Türk Medeni Kanunu", "Töre ve Namus Cinayetleri" ve "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" konularında eğitim verilmiştir.

Kadın din görevlilerinin hastane, hapisane, yetiştirme yurdu, huzur evi gibi kurumlarda görevlendirilmeleri acil bir ihtiyaç iken bu yapılmamakta ve bu durum hizmet alanlarında ciddi boşluklara sebep olmaktadır. Kadın cemaatin önemli bir kesimi en mahrem sorunlarını kadın din görevlileri ile paylaşmakta ve onlardan bu sorunlara çözüm üretmelerini beklemektedir. Ancak, kadın din görevlileri, aile danışmanlığı, psikolojik danışmanlık ve cinsellik eğitimi gibi konularda kendilerini yetersiz bulmakta ve kişisel eğitim kurslarına ihtiyaç hissetmektedirler. D.İ.B.'in yayınları da dâhil olmak üzere, genel olarak fıkıh literatüründe kadın bedeninin erkek bedeni üzerinden tanımlanması, dini yaşantı da çok ciddi zorluklara yol açmaktadır. Kadınlara ilgili fıkhi meselelerin kadın bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmesine ve ulaşılan sonuçların yayımlanmasına acil ihtiyaç vardır.³¹⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde düzenlenen konferans ve panellerde kadın hakları, töre cinayetleri, kız çocuklarına yönelik ayrımcılık, kız çocuklarının eğitimi ve zorla evlendirilmesi gibi konularda bu bölgeler ağırlıklı olmak üzere toplumsal bilinç oluşturulmaya çalışılmaktadır.

³¹⁴ Ruşen Çakır, "İslam ve Kadın", *Milliyet Gazetesi*, 30 Nisan 2007.

³¹⁵ Canan Aydın, "Kadın Buluşmaları", *Dünden Bugüne Başkent Kadın Platformu*, Ekim, 1995-Mayıs, 2007, 101-102.

Bu amaçla teşkilata bağlı müftülükler kanalıyla binlerce kız çocuğu, aileleri ikna edilerek ve tüm masrafları karşılanarak ilköğretim ve lise düzeyinde eğitime dâhil edilmiştir.

Kadınların yanlış bilgilenme veya dini bilmemeleri sorunu, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan bayan elemanların sayısının artırılmasıyla en aza indirilebilir. Toplum içinde bid'at ve hurafeler daha çok kadınlar arasında yaygın olduğundan vaizelik kadroları çoğaltılmalıdır. Uygun hizmet ortamını oluşturabilmek adına camilerde hanım vaizelere tahsis edilecek irşad salonları olmalıdır. Hanımların hem gözlerine hem de kulaklarına hitap ederek vaazların daha verimli hale getirilmesi için vaizeler slâyt gösterileriyle vaazlarını anlatmalıdır. Böylece yaşadığı çağ ve içinde bulunduğu toplumsal gerçeklikleri önemseyen ve bunlar üzerinde kafa yormaya yönelen bir kadın duyarlılığı, toplumumuza çok şey katabilir.

Kadınların erkeğe göre güçsüzlüğü, fiziksel olarak kendilerini zayıf hissetmeleri ve olaylar karşısında korkuya dirençlerinin az olması, kontrol duygularını çabuk zayıflatır. “Karşılıksız sevgi” olarak bilinen şefkat duygusu, kadınlarda dinin önerdiği merhamet duygusuyla örtüştüğü için kadınların psikolojik doğası dine daha yatkındır. Zorluklarla mücadelede direnme güçlerinin az oluşu, onların kendilerini kolayca kontrolsüz ve güçsüz hissetmelerine neden olur. Bunun için kadında “aşkın” bir güce, bir otoriteye sığınma duygusu oluşur. Bu duygu sebebiyle, kadınların dindarlaşma eğilimleri fazladır. Özellikle yaşlı kadınların inançları daha saf ve temizdir. Din duygusunun psikolojik ihtiyacını daha çok hissettikleri için, kadınların daha dindar oldukları söylenebilir. Çaresiz kaldıklarında bir otoriteye sığınma ihtiyacı onları mutlu ettiğinden, dini konular kadınlar için daha çekicidir.³¹⁶ Bu sebeplerden ötürü Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kadınlara din eğitimi adına sunacağı hizmetler için bayan personelinin sayısını artırması önem arz etmektedir.

³¹⁶ Tarhan, *a.g.e.*, 332-333.

SONUÇ

Yeryüzündeki yaşam serüvenine bir kadın ve bir erkekle başlayan insanoğlu, yerleşik hayata geçiş, ekonomik faaliyetler ve savaş gibi çeşitli sosyal olayların ilhamıyla oluşan gelenek ve göreneklere sahiptir. Hem kendisi ve çevresi ve hem de var oluşa dair sahip olduğu duygu ve düşüncelerini dayandırdığı bu temel, aynı zamanda bütün varyantlarıyla, insanın yapıp ettiklerinin açıklamalarını da bize sunmaktadır.

İnsanoğlu bir yandan toprağı işleme, ürettiklerini satma ve para kazanma gibi maddi hayata yönelik faaliyetlerde bulunurken diğer yandan içinde yaşadığı mekânların ve kullandığı eşyaların süslenmesi, bezenmesi gibi ruhunun inceliğini aksettiren estetik çalışmalar içine de girmiştir. Bütün bu faaliyetlerin sürdürülmesi ve bu anlamda bir yetenek kazanılması eğitim ve öğretimle mümkün olmuştur ki, önceleri bu eğitim usta çırak ilişkisiyle sağlanırken özellikle son dönemlerde kadın erkek herkese açık olan okullar sayesinde olmaktadır.

Her birey bir aile içinde varlık kazanmakta, gelişmesi ve yetişmesi ailenin ona sağladığı imkânlar çerçevesinde olmaktadır. Sonradan kişisel gayretlerle kısıtlı bir seviyede geliştirebilse de kişi, asıl şahsiyetini aile içerisinde kazanmaktadır. Bu sebeple insanlığın dış dünyaya yönelik yukarıda ifade ettiğimiz maddi ve estetik faaliyetlerinin yanında birde aile bireylerinin, yani çocukların yetiştirilmesi uğraşısı vardır ki, asıl bu faaliyet, toplumun ilerlemiş ya da ger kalmışlığına ışık tutar. İşte bütün bu faaliyetlerin, kimin tarafından ve nasıl yapılacağı, bu konuda iş bölümünün gerekli olup olmadığı gerekli ise erkeğin ve kadının rollerinin neler olduğu konusunda belirleyici faktör, gelenek ve göreneklerdir. Şayet gelenek ve görenekler belirttiğimiz faaliyet alanlarıyla ilgili erkek ya da kadının, gerçek potansiyelini ortaya koymasına imkân veren bir olgunluk seviyesine ulaşmış ise o toplum ilerlemiş, huzura ve refaha kavuşmuş, aksi durumda ise; hak ihlallerinin özellikle kadın ve çocuk hakkı ihlallerinin yaşandığı, gelişmelere ayak uyduramayan, içine kapalı, kendi insanıyla ve dünyayla kavgalı, huzursuz ve mutsuz bir toplum olmuştur.

Gelenek ve göreneklerin tarihine baktığımızda açıkça şunu görmekteyiz: Gelenek ve görenekler semavi dinler ve bu dinlerin tebliğcisi durumunda olan

peygamberlerin yaşadığı dönemler hariç haklar bakımından kadın aleyhine bir yapılanma içerisinde. Egemen imaj ve baskın karakter erkektir. Erkek her türlü faaliyette insiyatifi elinde bulunduran asıl unsurken kadın tali derecededir. Tarihin birçok evresinde ve hatta tahrif edilmiş hristiyan kültür havzasının önceki yüzyılına kadar, kadının insan olup olmadığı, bir ruh taşıyıp taşımadığı bile tartışılmıştır. Kısaca kadın, gelenek ve göreneklerde, neredeyse bütün hakları elinden alınmış ve toplumdan soyutlanmıştır durumdadır.

İslam diniyle birlikte insanlık, özellikle kadının değeri ve haklarının (eğitim öğretim görme ve kendi potansiyeline uygun işlerde istihdam olunma) ona iade edilmesi bakımından, yeni ve olumlu bir sürece girmiştir. İslam öncesi kültür tarihinde kadınlara ayrılacak sayfeler sınırlıyken, semavi dinler arasında kadın cinsinin kültürel çalışmalara katkısı İslamiyet’le başlamıştır. Bilindiği gibi Kur’ân’ı Kerim’in okuma, araştırma, öğrenme ve kendini geliştirmeye ilgili prensip mahiyetindeki hitap ve emirleri, hiçbir cins ayırımı gözetmeyen bir umumilik arz eder. O, ilk emrinin “Oku!” olmasının yanında *“Erkek ya da kadın, inanmış olması yanında bir de dürüst ve erdemli davranan kimseye hiç şüphesiz arı-duru, hoş bir hayat tattıracağız ve yine şüphesiz böylelerini, yapageldikleri en güzel şey neyse ona göre ödüllendireceğiz.”* *“Ey İnsanlar! Sizi bir tek can(lı) dan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Kendisi adına birbirinizden [haklarınızı] talep ettiğiniz Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyun”* vb. ayetleriyle kadın erkek ortak bir sorumluluğa işaret etmektedir. Onun tebliğcisi ve açıklayıcısı durumunda olan Hz. Muhammed’de (s.a.v.), kadını ve erkeğiyle bütün insanlara gönderilmiş bir Peygamberdir.

Kitap ve peygamberiyle İslam dininin gayesi nerede ve hangi devirde olursa olsun, her nevi cehaleti yok etmek, Yaratıcı’ya bilginin ışığında kulluk etmeyi sağlamaktır. İlk Müslümanlar ilahi hitabı işte bu çerçevede değerlendirmişler ve ilk günlerden itibaren kadını ve erkeği ile bu davanın yolcusu olmuşlardır. Bu yeni zihniyet sayesinde ki kadınlar kendi takat ve iffetlerinin imkân verdiği hemen her sahada topluma hizmette bulunmuşlardır. İslami kaynaklarda, ilmi çalışmaların yanı sıra siyasi askeri faaliyetlerde bulunmuş, en yüksek idari mevkilere

geçmiş hanımlara rastlanıyor olması, İslam'ın ortaya koyduğu zihniyet değişimiyle yakından ilgilidir.

Hız. Peygamber devrinde kadınlara yönelik eğitim-öğretim faaliyetinin iki yönlü olarak yürütüldüğünü görmekteyiz. İlki belirlenmiş bir mekân ve plan olmadan fırsat buldukça peygamber ve eşlerine soru sorma ve Hız Peygamber'in mescidde yaptığı konuşmaları dinleme şeklinde gerçekleşen yaygın eğitim türüdür. Diğer i ise Mescid-i Nebevi'de kadınlara yönelik tesis edilen suffada planlı bir şekilde yürütölen eğitim-öğretim faaliyetidir. Hız. Peygamber devrinde kadınlarla ilgili değişiklik sadece onların eğitim ve öğretim imkânına kavuşmuş olmaları değildir. Bunun yanında kadınlar kabiliyetli oldukları iş kollarında özgürce faaliyetlerde de bulunabilmişlerdir. Bir işkadını olan Hız. Hatice, deri işleme ustası olan ve bu işiyle ilgili Hâne-i Saâdet'te müstakil bir odası bulunan Hız. Zeynep Binti Cahş ve fakir fukaraya yardım etmek için ticari faaliyetlerden geri durmayan Hız. Zeynep bu durumun en güzel örnekleridir. Hulasa Hız peygamber dönemi her yönden kadının ailede ve toplumda hak ettiğı değere ulaştığı bir dönem olarak gözümüzün önünde durmaktadır.

Ne var ki, 15. asrına ulaştığımız İslam kültür tarihinde, kadınlarla ilgili olarak başta belirttiğimiz olumlu zihniyete tamamen aksi istikametteki fikirler, daha 3. asırda kitaplara girmiştir. İslam hanımına cehaleti layık gören, ona okumayı yazmayı bile yasaklamaya giden çevreler, cahil halk tabaksından ibaret değildir. İslami ilimlerde isim yapmış bazı kimselerin bile böyle bir davranışa sürüklenmiş olması keyfiyeti tabiatıyla meselenin ictimâi ve tarihi sebepleri üzerine eğilmeyi gerekli kılar. Bilindiğı üzere, risalet devri hanımları dini kültürlerini geliştirmeye müsait bir sosyal huzur içinde idiler. Geceleri dahi mescitlere gitmelerine engel olunmaması şeklindeki Peygamber emri (Müslim, 4. Salât, 30) bunun delillerindendir. Fakat kadınlarla ilgili bu olumlu tablo uzun sürmedi. Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan ve Cemel ve Sıffin savaşıyla birlikte zirveye çıkan siyasi çalkantılar, İslam toplumunu, her birinin kendisinin dışındakileri yok etmeyi istediğı ve bunun için cinayete varan türlü yöntemleri kullanmaktan geri durmadığı, siyasi ve itikâdi gruplara bölmüştür. Bu feci hadiseleri takip eden senelerde İslam dünyasını saran siyasi buhran ahlaki değerleri

sarsan çizgilere ulaşmıştır. Adeta, özellikle kadın cinsine yönelik, insan onurunu ayaklar altına alan cahiliye anlayışları tekrar geri dönmüştür.

İlk asır İslam merkezlerinin havasında hissedilen kokuşma alametleri, mütedeyyin tabakaya, kadını cemiyetten tecrit etmeyi bir çare imiş gibi göstermiştir. Hicri üçüncü asrın ortalarından itibaren kadınları mahkûm etmeye yönelik bağınaz bir yapı ortaya çıkmıştır. Öyle ki, bir kadının başparmağının görülmesi bile fitne sayılmıştır. Uzun bir süre gerek ilim sahasında ve gerekse insan hakları konusunda Batı'dan ileri olan İslâm dünyası, İsrailiyat ve Hıristiyanlığa dayalı görüşler ve uydurma hadisler ile Arap geleneğini baskın kılma çalışmaları sonucunda özellikle kadın hakları konusunda, zaman geçtikçe Kur'ân'ın ve Hz Muhammed'in (s.a.v.) gösterdiği aydınlık yoldan uzaklaşmıştır. Bir zamanlar kadınların eğitildiği başlıca kurum olan camiler (mescitler) artık en kuytu, dar ve kötü mekânlarıyla kadınları ağırlamaktadır.

Kadın aleyhtarı gelenek ve göreneklerin uydurma hadisler kanalıyla İslam dinine sokulmasıyla, kadın toplumdan soyutlanmış, cahil bırakılmış, cahil bırakılması da toplumun geri kalması sonucunu doğurmuştur. Bütün bu olumsuz sahneler, kadını hala bir insan olarak görememenin, toplumsal eşitlenmeyi reddetme zihniyetinin bir uzantısıdır. Kadının haklarına dair İslam'daki son derece güçlü ve olumlu literatüre rağmen, bunun, günümüzde bile toplumsal hayata yansıdığını söylemek oldukça zordur.

Hicri üçüncü asırdan itibaren İslam dünyasında kadınlara yönelik baş gösteren eğitim öğretim hakkının elinden alınması ve kendilerine uygun işlerde çalışmalarının men edilmesi şeklindeki geri zihniyet, Osmanlı dönemini de kapsamak üzere Tanzimat yıllarına kadar devam etmiştir. Tanzimat dönemiyle birlikte ise başta kadın hakları olmak üzere toplumun geri kalmışlığı ve bunun çözüm yollarıyla ilgili yeni bir anlayışın, devlet adamları ve aydınlar üzerinde etkili olmaya başladığına şahit olmaktayız. Şöyle ki: 1830' lardan itibaren Osmanlı devletinin batı ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin artması, aydınlar ve devlet adamlarının batıyı daha iyi tanımasına, çeşitli alanlarda batılı fikir ve uygulamalara yönelerek başta kızların eğitimi olmak üzere genel eğitim alanında Osmanlı Müslüman toplumunun çok geri kaldığını daha iyi fark etmelerine imkân vermiştir. Böylece, Tanzimat döneminde kızların eğitime ilişkin yeni fikirler ve

görüşler yayınlanıp tartışılmaya başlanmıştır. Bütün bu tartışmaların neticesinde kız çocuklarının eğitilmesi düşüncesiyle ilk defa 1869 Maârif Nizamnâmesi yayımlanmış ve kız-erkek ayırımı yapılmadan, okuma yazma çağındaki tüm çocuklara ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Yine bu nizamnâme ile kızlar için öğretmen okulu ve ebe mektebinin açılmasına, kadınları üretime katmak amacıyla sanayi mektebinin kurulmasına ve rüştiyelerin sayısı arttırılmasına karar verilmiştir. Kısaca Tanzimat dönemi, Türk kadınına devlet eliyle mesleki ve kültürel açıdan eğitim kapılarının açıldığı bir dönem olmuştur.

Eğitim ve öğretimleriyle ilgili yukarıda zikrettiğimiz Tanzimat dönemine ait gelişmelerin yanında Osmanlı Devleti'nde kadınların aktif bir şekilde çalışma hayatına girmeleri ise II. Meşrutiyet döneminden sonraya rastlamaktadır. Batılı akımların etkisi, II. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamı, uzun süren savaşlar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle kadın, çalışma hayatının çeşitli iş kollarında katma değer üretmeye başlamıştır. Erkeklerin cepheye sevkı ile gerekli olan emek arzını karşılamak için; fabrika ve atölyelerde, çeşitli devlet dairelerinde ve hatta yol yapımı ile sokak temizliği gibi çeşitli işlerde kadın gücünden yararlanılmıştır.

Özetle, Tanzimat ve II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı kadınının sosyal statüsünün farklılaşması ve geliştirilmesi açısından belirleyicidir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile başlatılan kadınlara yönelik olumlu faaliyetlerin meyveleri, II. Meşrutiyet döneminde alınmıştır. Kültürel ve mesleki açıdan belli bir düzeye ulaşan kadınlar, bu dönemde, sosyal ve ekonomik hayatta söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük eden asıl yapısal değişimler, II. Meşrutiyet Dönemiyle gündeme gelmiştir. Meşrutiyet Dönemindeki, kadınlarla ilgili gelişmelerin en önemli yanı, bu gelişmelerin Cumhuriyet döneminde alınacak tedbirlere zemin hazırlamasıdır. Meşrutiyet, "Cumhuriyetin laboratuvarıdır" sözü, kadınlar için de geçerlidir. Bu dönemde evlenme ve boşanmayla ilgili kadına haklar tanınması, üniversite dâhil bütün öğretim kurumlarında karma eğitime geçilerek kadının bu haktan

yararlanmasıyla ilgili tartışmalar, büyük ölçüde Cumhuriyet Döneminde uygulanma imkanı bulacaktır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte başta eğitim öğretim hakkının verilmesi olmak üzere, kadına yönelik bakış açısının önceki döneme göre hayli değiştiğini görmekteyiz. Bu değişim, kadına yönelik her türlü negatif ayrımcılığa karşı olup, onu, her alanda erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekleyicisi olarak gören, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyet'i kuran iradenin 3 Mart 1924'te çıkarttıkları Tevhîd-i Tedrisât Kanunu ile başlamıştır. Bu kanunla eğitim laikleştirilmiş ve ilköğretim zorunlu hale getirilerek, kadın erkek herkesin aynı seviyede öğrenim imkânını elde ettiği karma eğitime geçilmiştir. Eğitim özgürlüğü, her mesleğin, sanatın ve bilim alanının kadınlara açılmasını sağlamıştır ki, bu sayede Türk kadını çağdaş düzeyde haklara kavuşmuştur.

Cumhuriyet döneminde kadınların lehine sağlanan diğer bir gelişme ise 4 Ekim 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'dur. Cumhuriyetin temelini oluşturan hukuk devrimlerinin en önemli yasası olan Medeni Kanun en gerçekçi hukuk devrimini aile hukuku alanında yapmıştır. Bu kanun ile kadın güçlenmiş kişiliğini bulmuş ve erkeğin yanında sosyal faaliyetlere katılma imkânını elde etmiştir. Kanun, medeni hakların kullanımında kadın erkek ayrımını ortadan kaldırmış ve herkesi eşit saymıştır. Miras ve mülkiyet hakları bakımından kadını ikinci derece varlık olmaktan kurtararak, kendi benliğine kavuşturmuştur. Yine bu kanunla Türk kadını, en temel insan hakları arasında sayılan seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Ayrıca henüz yeterli düzeyde kullanılmamasına rağmen, 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Başkanlığı'na ve Meclis üyeliğine seçilme hakkı, 26 Ekim 1934'de Köy Kanunu'nda Muhtar ve İhtiyar Heyetine Üyeliğine Seçilme hakkı ve 5 Aralık 1934 Milletvekili Seçilme hakkıyla Türk kadını haklar bakımından çağdaş bir seviyeye yükselmiştir.

Atatürk dönemi sonrasında kadın eğitiminde belirlenen ilkelerin yeterince uygulanmaması sonucu, eğitimde büyük aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Önceleri okullarda okutulan ders kitaplarında kadın, eğitim görmüş, aktif, üretken

ve meslek sahibi olarak gösterilmişken, 1940'lı yıllarda kadına verilen haklarda bir gerileme ve tanınan özgürlük alanında bir daralma meydana gelmiştir. 1940'larda II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik kriz ve Türkiye'de erkeklerin çoğunun silâh altında tutulması, her alanda olduğu gibi kadınların eğitiminde de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 1950'lere geldiğimizde ise çok partili döneme geçişle birlikte, kırdan kente göçün hızlanması, çarpık şehirleşme, mevcut siyasi politikalar ve özellikle kırsal kesimdeki ailelerin, kız çocukları yerine erkek çocuklarını okutmaları ve bir meslek sahibi olma konusunda daha çok onları teşvik etmeleri kadının konumunu olumsuz yönde etkilemiş ve okuma-yazma düzeyi açısından kadın ve erkek nüfus arasında, kadının aleyhine olmak üzere, önemli bir fark oluşturmuştur.

Günümüz Türkiye'sinde Türk kadının toplumsal statüsü hala istenilen düzeyde değildir. Bunun temel nedenleri belirli noktalarda toplanabilir. Öncelikle, Cumhuriyetle beraber kadın eğitime verilen önem artmış ve bazı uygulamalarla öğrenim düzeyinin yükseltilmesi süreci hızlandırılmış olmasına rağmen, kadınlar, haklarının bilincine oldukça geç varmışlardır. Bir diğer neden kitle iletişim araçlarının önceleri gelişmemiş olması, günümüzde de gerek geleneksel aile yapısında kız çocuğuna karşı, gerekse kocanın karısına karşı tutumlarını olumlu yönde değiştirmeye yönelik görsel, işitsel ve yazılı yayınların yetersiz kalmasıdır. Üçüncü bir sebep olarak Türkiye'de kırdan kente göçün çok az olduğu dönemlerde, kırdan yaşayan kadın nüfusun kente göre daha fazla olması gösterilebilir. Çünkü ve kırsal kesimde yaşayan kadının üstünde sosyal baskı çok fazlaydı ve bu durum gelişimine genelde engel teşkil etmiştir.

Kadının toplumsal statüsündeki olumsuz seyrin önemli sebeplerinden bir tanesi de 1928–1948 arasındaki 20 yıl boyunca din alanı sahipsiz, dolayısıyla yönsüz ve yöntemsiz kalmasıdır. Cumhuriyetle birlikte varlığını sürdürmesine rağmen, devlet okullarında Din dersinin yer almasının laiklikle bağdaşmayacağı düşüncesi ağırlık kazanınca, bu ders, okul programlarından çıkarılmıştır. Din dersi 1929 ile 1931 yılları arasında kademeli olarak ilkokul ve öğretmen okullarının, 1939 yılından itibaren de köy ilkokullarının programından çıkarılmıştır. 1927 yılından sonra ortaokul, 1924 yılından sonra da liselerin programlarında din dersine rastlanmamaktadır. Genel olarak ise, 1930

ile 1950 yılları arasında Din dersinin okul programlarında yer almadığı görülmektedir. 1940'lı yıllara gelindiğinde din eğitimi hizmetlerini ifa edebilecek gerçek din bilginlerini bulunamadığından, bu hizmetler ehliyetsiz kişilerin ellerine geçmiştir. Vatandaşlar, çocukları için gerekli din bilgisi ihtiyacını, gözetim ve denetimden yoksun bazı yerlerden karşılamaya yönelmiştir. Böylece din eğitimi-öğretimi düzensiz bir şekilde, çoğu zaman gizli bir şekilde sürdürülmüş, gerçek ile hurafe birbirine karıştırılmıştır. Bütün bu uygulamalar kadın sorunlarının çözümünde olumsuz bir etki meydana getirmiştir. Zira dinde aydınlanma olmadan kadın sorunları çözülemez. Bu sebeple günümüz Türkiye'sinde Türk kadını, sekülerizmin ve kapitalizmin oluşturduğu koşullar sebebiyle, bir yandan hurafe ve bid'atlarla yoğrulmuş geleneksel İslam öğretileri, diğer yandan modern hayatın dayatmaları karşısında bocalamakta ve bir ikilem yaşamaktadır.

Türkiye'deki kadın sorunu, İslam dininden kaynaklanan özel bir sorun değil, yüzyılların biriktirdiği, çok daha karmaşık bir kültür ve gelenek sorunudur. Gelenekler, Türklerin Müslüman olarak Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren yeniden teşekkül etmiş olduğu için bütünü ile İslam'dan gibi görülebilmiş veya İslam dinine bağlanabilmektedir. İslam'ın özünde, mesajında ve öğretisinde kadın hakları sorunu yoktur. Sadece insanların geleneklerinde, kültürlerinde, tarihsel tecrübesinde, etraftan aldıkları davranış modlarında ve şu ya da bu biçimdeki anlayışlarında hak ihlalleri vardır. Çoğunlukla kadınlarla ilgili olarak görülen intihar ve boşanma gibi elem verici hadiselerin hızla yayıldığı günümüzde türbelerden yardım beklemek, ağaçlara çaput ve iplik bağlamak, adak adamak, dilek ve şans ümit etmek dahil, birçok batıl ve yanlış inançların arka planında, yine kadınların etraftan edindikleri eksik ve yanlış bilgileri bulunmaktadır. Din yerine konan örf ve adetlere bağlı olarak işlenen, töre ve namus cinayetleri ile yargısız infazların mağdurları da kadınlardır. Bu tür problemlerin merkezinde bulunan kadınların ibadet, itaat, ahlak ve sosyal davranışlarının da, iyi, yeterli ve bilinçli olduğu söylenemez.

Ülkemizde din eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütüldüğü ve bu anlamda kadınların istihdam edildiği üç adet kurum bulunmaktadır. Bunlardan ilki Milli Eğitim Bakanlığı'dır. Din eğitim ve öğretim faaliyetini anayasanın 24. maddesi çerçevesinde kendisine bağlı okullarda örgün eğitim olarak sürdüren Milli Eğitim Bakanlığı'nda,

gerek öğrenim gören öğrenciler ve gerekse dersi veren öğretmenler açısından kadın erkek ayırımı yapılmamaktadır. 24. madde sebebiyle ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu olarak okutulan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersini, kız erkek ayırımı olmaksızın bütün öğrenciler aynı seviyede alabilmektedir. Din eğitim ve öğretim faaliyetinin yürütülmesinde görev alan ikinci bir kurum ise gerek akademisyen ve gerekse öğrenci olarak bayanların da faaliyetlerinde yer aldığı ilâhiyat fakülteleridir. Dinin doğru bilgisinin elde edilmesine yönelik ilmî araştırmaların yapıldığı ilahiyat fakültelerinde aynı zamanda gerek Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda ve gerekse yaygın din eğitimi veren Diyanet İşleri Başkanlığı’nın din eğitimi ve öğretiminin yürütülmesinde, ihtiyaç hissedilen bayan ve erkek personel yetiştirilmektedir. Din eğitim ve öğretiminde aktif olarak yer alan bir diğer kurum da Diyanet İşleri Başkanlığı’dır.

Bu noktada özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinde durmakta yarar vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat kanununda belirtildiği gibi “Anayasa, kanun ve diğer mevzuatla kendisine verilen görev ve yetkiler doğrultusunda, İslam Dini’nin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmeye, din konusunda toplumu aydınlatmaya ve ibadet yerlerini yönetmeye” yetkili bir kurumdur ve faaliyetlerini bu doğrultuda yürütmektedir. Kadını eğiterek haklarının bilincine vardırarak ve toplumda ona saygın bir statü kazandırmak konusunda doğrudan bir etkiye sahip olan bu kurum, eğitilmiş ya da eğitimsiz, çalışan ya da çalışmayan yaşlı ya da genç, hedef kitlesinde bulunan toplumun bütün kadınlarını, cehaletleri ya da kadın oluşlukları sebebiyle istismar edilmenin aracı haline getirilen örfleştirilmiş dinin etkisinden kurtarma ve dinin doğru bilgisini öğretmek kadına tekrar Hz. Peygamber dönemindeki onurlu yerini iade edebilecek toplumsal bir bilinç oluşturma imkânına sahip yegâne kurumdur.

İstenilen seviye olmasa da Diyanet İşleri Başkanlığı’nın son dönemlerde kadınlara yönelik çalışmalarının attığını görmekteyiz. Başkanlık kadın sorunlarıyla daha yakından ilgilenmek için bir yandan istihdam ettiği bayan görevli sayısını arttırmış diğer yandan da kadına yönelik hizmetleri kaliteli hale getirmek için bayanların görev aldığı Müftü Yardımcılığı ve Din Hizmetleri Uzmanlığı gibi kadrolarını ihdas etmiştir. Bunun yanında hizmet içi eğitim programları kapsamında "Kadının Statüsü Genel

Müdürlüğü'nün Görev, Yetki ve Sorumlulukları", "Kadın Hakları Açısından Yeni Türk Medeni Kanunu", "Töre ve Namus Cinayetleri" ve "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" gibi konularda verdiği seminerlerle de kadın konusunda personelini bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadın hakları, töre cinayetleri, kız çocuklarına yönelik ayrımcılık, kız çocuklarının eğitimi ve zorla evlendirilmesi gibi konularda düzenlenen konferans ve panellerle de bölge halkı bilinçlendirilmeye çalışmaktadır. Bu amaçla teşkilata bağlı müftülükler kanalıyla binlerce kız çocuğu, aileleri ikna edilerek ve tüm masrafları karşılanarak ilköğretim ve lise düzeyinde eğitime dâhil edilmiştir. Bütün bu olumlu faaliyetlere rağmen Diyanet işleri başkanlığının hizmet alanlarında hala ciddi boşluklar bulunmaktadır. Özellikle hastane, hapishane, yetiştirme yurdu, huzur evi gibi kurumlarda bayan din görevlilerinin bulunmaması kadınlara yönelik hizmetlerde bir eksiklik meydana getirmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse; günümüzde kadının eğitimi ve istihdamı alanlarında önemli adımlar atılmasına rağmen çözüm bekleyen önemli sorunlar vardır. Bu sorunların başında okullarda giyilecek kıyafetlerle ilgili düzenlemeler gelmektedir. Zira dinî ve geleneksel değerlere uygun kıyafetlerin ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite öğretiminde hiçbir istisna gözetmeksizin yasaklanması, dini ve geleneksel değerlere bağlı öğrenci ve velileri moral değerleriyle eğitim arasında bir seçim yapma ikilemiyle karşı karşıya bırakmakta ve ne yazık ki çoğunun değer ve inançlarına bağlılıkları nedeniyle okullarını terk ettikleri gözlenmektedir.

Kadınların erkeğe göre güçsüzlüğü, fiziksel olarak kendilerini zayıf hissetmeleri ve olaylar karşısında korkuya dirençlerinin az olması, kontrol duygularını çabuk zayıflatır. “Karşılıksız sevgi” olarak bilinen şefkat duygusu, kadınlarda dinin önerdiği merhamet duygusuyla örtüştüğü için kadınların psikolojik doğası dine daha yatkındır. Zorluklarla mücadelede, direnme güçlerinin az oluşu, onların kendilerini kolayca kontrolsüz ve güçsüz hissetmelerine neden olur. Bunun için kadında “aşkın” bir güce, bir otoriteye sığınma duygusu oluşur. Bu duygu sebebiyle, kadınların dindarlaşma eğilimleri fazladır. Din duygusunun psikolojik ihtiyacını daha çok hissettikleri için, kadınların daha dindar oldukları söylenebilir. Çaresiz kaldıklarında bir otoriteye

sığınma ihtiyacı onları mutlu ettiğinden, dini konular kadınlar için daha çekicidir. Fakat çoğu zaman kadınlar bu ihtiyaçlarını doğru bir şekilde karşılayamamakta yanlış bilgilenme veya bilmemekten kaynaklanan bid'at ve hurafelere dayalı din anlayışlarını benimseyebilmektedir. Bu sebeple kadınlarımızın bu ihtiyacına en doğru karşılığı verebilecek, kuracağı birebir ve sıcak ilişkilerle onları dinin aydınlık yüzüyle tanıştıracak bayan görevlilerin istihdam edildiği vaizelik kadroları çoğaltılmalıdır. Hanımların hem gözlerine hem de kulaklarına hitap ederek, vaazların daha verimli hale getirilmesi için vaizelere teknolojik imkânlar hazırlanmalıdır. Camiler, kadınların eğitildiği ve sorunlarının çözüme kavuşturulduğu mekânlar haline getirmeli ve bütün kadınlara açık, sıcak ortamlara dönüştürmelidirler. Uygun hizmet ortamını oluşturabilmek adına camilerde hanım vaizelere tahsis edilecek irşad salonları bulunmalıdır. Böylece profesyonelce yapılacak bu hizmetler sonucunda verimlilik daha da artacaktır.

İnsanlık tarihinin sayfalarını karıştırdığımızda açık bir şekilde görürüz ki, kadın ne zaman iyi bir eğitim almış ve dini prensiplere ne zaman sadık kalıp onları hayata uygulamışsa daima iyi bir anne, iyi bir ev hanımı, iyi bir eş ve eğitimci olarak toplumdaki gerçek yerini bulmuştur. Günümüz bakımından da önemli bir gerçeği yansıtan Stuart Mill'in "*Bir uygarlığın düzeyini ölçmek isterseniz, hemen kadının hayat koşullarına bakınız*" sözü, kadın haklarını inkâr ettiği takdirde erkeğin kendi insanlık haklarını da yitirmiş olacağını çok güzel açıklamaktadır.

KAYNAKLAR

- AKSEKİ, Ahmed Hamdi,** Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Rapor, *Sebîlürreşâd*, c. V, sy. 101, İstanbul, 1951.
- AKYÜZ, Yahya,** *Türk Eğitim Tarihi*, AÜDTCF. Yay.,Ankara, 1982
İstanbul: 1993.
- _____, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848–1940)*, Doğan Basımevi, Ankara: 1978.
- _____, Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/1.htm>.
- AKYÜZ, Vecdi,** *Bütün Yönleriyle Asrı Saadet’te İslam*, c. 4, Beyan Yay., İstanbul: 1995.
- ALPAR, Hayri,** “Gençliğin Manevi Hüsranı”, Vatan Gazetesi, (10.11.1947)
- ALTAN, Ö. Zühtü,** Kadın İşçiler ve Türkiye’de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı Kanun İle Korunması, Eskişehir: 1980.
- AYDIN, Canan,** Kadın Buluşmaları, Düünden Bugüne Başkent Kadın Platformu, Ekim 1995-Mayıs 2007, Ayban Matbaacılık, Ankara: 2007.
- AYDIN, M. Şevki,** Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni, DEM, İstanbul: 2005.
- _____, “Kuran Kursu ve Kadın”, *Diyanet Aylık Dergi*, Nisan 2007.
- AYHAN, Halis,** *Türkiye’de Din Eğitimi*, İFAV, İstanbul: 1999.

- BANGUOĞLU, Tahsin,** *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım, İstanbul: 1984.
- BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık,** *Şov ve Mahrem*, Timaş Yay., İstanbul: 2006.
- BARDAKOĞLU, Ali,** “Kadın Sorunlarının Kaynağı Din Değildir”, *Diyanet Aylık Dergisi*, Mart 2007, Sayı: 195.
- BAYRAKTAR, M. Faruk,** “İslam’a Göre Kadının Eğitim Öğretimi”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi II (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi) Ensar Neşriyat, İstanbul: 1996.
- BEŞER, Faruk,** *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvencesi*, Bilge Yay., İstanbul: 2003.
- BİLGİN, Beyza,** *İslam’da Kadının Rolü Türkiye’de Kadın*, Sinemis Yay., Ankara: 2005.
- _____, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaacılık, Ankara: 1980.
- _____, *Eğitim Bilimleri ve Din Eğitimi*, AÜİF Yay., Ankara: 1988.
- _____, “Türkiye’de ve Avrupa’da İslam, Devlet ve Modern Toplum Türkiye’de Kadın, İslam’da Kadın”, Konrad Adenaeur Vakfı 2002.
- BOSTAN, Ünsal Fatma,** “Pekin+5: Birleşmiş Milletler Kandına Özel Oturumu Alternatif Rapora ‘Alternatif’” Newyork, 5–9 Haziran 2000, *Dünden Bugüne Başkent Kadın Platformu*, Ekim, 1995, Mayıs 2007.
- BOVET, Pierre,** *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, (çev. S. Odabaş), TTK. Basımevi, Ankara, 1958.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER Cedaw Komitesine sunulmak üzere hazırlanan altıncı periyodik Türkiye raporu, Ankara: 2007.

CARULLAH, Musa, *Hatun*, Kitâbiyât, Ankara: 2001.

CANAN, İbrahim, *Çocuk Eğitimi*, Nesil Yay., İstanbul: 2004.

_____, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yay., Ankara: 1980.

_____, “Hz. Peygamber’in Harem’i Saadetteki İş Atölyesi”, *Haksöz Dergisi* - Sayı: 37 - Nisan 94.

CEBECİ, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara: 1996.

CİCİOĞLU, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim-Tarihi Gelişim*, AÜDTCF Yay., Ankara: 1982.

ÇAKIR, Elif, *Kadın Oradaydı (Vahiy Sürecinde Kadın Rollerini)*, Elest Yay., İstanbul: 2004.

ÇAKIR, Ruşen, “İslam ve Kadın”, (Hidayet Şefkatli Tuksal İle Röportaj), *Milliyet Gazetesi*, 30 Nisan 2007.

CAPORAL, Bernard, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Cumhuriyet, Yay., Ankara: 1982.

ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatname*, İstanbul: 1896, I.

ÇETİN, Filiz, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 160, 2003.

ÇOBAN, Ahmet, *Atatürkçülük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1984.

- DOĞRAMACI, Emel,** *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1993.
- DOĞRUL, Ömer Rıza,** Hakiki Laikliğe Doğru: Vicdan Terbiyesi Nerede Verilir?, *Selamet Dergisi*, c. I, sy. 16, 5 Eylül 1947.
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi,** *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar yay., İstanbul: 1996.
- EMİN AY, Mehmet,** *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Timaş Yay., İstanbul: 2006.
- ENGİNÜN, İnci,** “Kadın”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. V, İstanbul: 1982.
- ENGİNÜN, İnci,** “Feminizm”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. III, İstanbul: 1970.
- ERGİN, Osman,** *Türk Maarif Tarihi*, C. IV, İstanbul: 1944.
- ERGÜN, Mustafa,** II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908–1918), AÜDTCF Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: 1978.
- EZ-ZERKEŞİ, Bedruddin,** *Hiz. Aişe'ye Yöneltilen Eleştiriler*, Çev: Bünyamin Erul, Kitabiyat Yay., Ankara: 2002.
- FADLULLAH, Muhammed Hüseyin,** *İslami Açıdan Kadın Sorunu*, Ağaç Yay., İstanbul: 2005.
- FAZLUR RAHMAN,** *İslam ve Çağdaşlık Fikri Bir Geleneğin Değişimi*, çev. A. Açıkgenç, M. H. Kırbaşoğlu, Fecr Yay. Ankara: 1990.
- GÖLE, Nilüfer,** *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yay., İstanbul: 1991.

- GAZZALİ, Muhammed,** *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevi Sünnet*, çev. A. Özek, İslami Araştırmalar Yay., İstanbul: 1992.
- GOTTHARD, Jaeschke,** *Yeni Türkiye’de İslâmlık*, (çev. Hayrullah Örs), Bilgi Yayınevi, Ankara: 1972.
- GÖKAY, Fahrettin-
GÖKAY, Kerim** *Din Terbiyesi Laikliğe Aykırı Değildir*, Cumhuriyet Gazetesi, 1, Temmuz 1947
- GÖKSEL, Burhan,** “Atatürk ve Kadın Hakları”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1992.
- _____, “Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk”, Kültür Bakanlığı Yay./ 906, Atatürk Dizisi/27, Ankara: 1993.
- GÖZÜTOK, Şakir,** *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi (Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim)*, Fecr Yay., Ankara: 2002.
- _____, “İslam Tarihinde Kadın Öğretimi İle İlgili Bazı Yaklaşımlar”, *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 2001.
- _____, “Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kadın Eğitimi Ve Öğretimi”, (Yayınlanmamış makale)
- GÜRTAŞ, Ahmet,** *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİBYay., Ankara: 1982.
- HATİPOĞLU, M. Said,** “Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar”, *İslamiyat III* (2000), Sayı 2.
- _____, “İslam’ın Kadına Bakışı” , *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ekim 1991, V, sy. 4.
- İBN SA’D, Muhammed,** *Tabakatu ’l-Kübra, Dadu Sadr*, Beyrut, Trs., c.1.

- KABACAOĞLU, Tuba,** “Kadınlar Cami İle Barışıyor”, *Aksiyon Haftalık Haber Dergisi*, sayı: 558, Yıl:2005.(15.08.2005)
- KABİSİ, Ebu’l Hasan Muhammed b. Halef el Kabisi el Kayravani** *İslam ’da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, çev. S.Ateş H.R. Öymen, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- KARAMAN, Fikret,** “Diyanet Hizmetlerinde Kadınların Yeri ve Önemi”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2005, sayı 178.
- KARAMAN, Hayreddin,** *İslam ’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, 1995.
- KAZICI, Ziya,** “Gönüllü Çalışmalarda Kadın”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2005, sayı:178.
- KETTÂNİ, Muhammed Abdulhayy b. Abdülkebir,** *Hz. Peygamber’in Yönetimi*, çev. A. Özel, İstanbul: 1990, I.
- KEYKAVUS,** *Kâbusnâme I*, çev. Mercimek Ahmet, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 36, İstanbul.
- KOÇER, Hasan Ali,** “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *Ank. Ü. Eğitim Fak.Derg.*, C. V, 1972.
- _____, *Türkiye ’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, İstanbul:1974.
- KODAMAN, Bayram,** *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul: 1980.
- KÖKSAL, Fatma,** “Müctehidlerin Kadın Aleyhine Tarafı Tutumlarının Sebebi”, *İslamiyat III* (2000), Sayı 2.
- KURAN, Ercüment,** *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, KB Yay., Ankara: 1981.

- KURNAZ, Şefika,** *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)*, MEB. Yay., İstanbul: 1992.
- _____, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, MEB Yay., İstanbul 1996.
- KURTOĞLU, Ayşenur,** “Osmanlı Kadınlarının Gazeteleri İle İlk Tanışıklıkları”, *İslamiyat III*, 2000, Sayı: 2.
- _____, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü, Tanzimat Dönemi İlk Kadın Yayınında Dinin Yer Alış Biçimleri*, Pınar Yay., İstanbul: 2000.
- _____, “Osmanlı Kadınlarının Gazeteleri İle İlk Tanışıklıkları”, *İslamiyat III*, 2000, sayı: 2.
- LEWİS, Bernard,** *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay, Ankara: 1984.
- MARDİN, Şerif,** *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yay, İstanbul: 1993.
- MERİÇ, Nevin,** *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, Elest Yay., İstanbul: 2004.
- NADİ, Nadir,** “Din ve Devlet,” *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Şubat 1948.
- NEDVİ, Seyyid Süleyman,** *Hız. Aişe*, Timaş Yay., İstanbul: 2004.
- OKİÇ, Tayyib,** *İslamiyet’te Kadın Öğretimi*, DİB Yay., Ankara: 1979.
- ORHONLU, Cengiz,** “Türkiye’de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi”, *Türk Kültürü*, Sayı 72, Ekim 1968.
- ORTAYLI, İlber,** *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, İletişim Yay., İstanbul: 1983.
- ÖCAL, Mustafa,** *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, Ensar Neşriyat, İstanbul: 1994.

- ÖZAFŞAR, M. Emin,** *Hadis ve Kültür Yazıları, Kitâbiyât, Ankara: 2005.*
- ÖZDURAL, Zühal,** *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Cuma Hutbelerinde Kadına İlişkin Söylemler (Aydın Kadınların Değerlendirilmesiyle), Ank. Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Ankara: 2005, s. 9 (Yayınlanmamış Bitirme Projesi).*
- ÖZTÜRK, Hüseyin,** *Kınalızade Ali Çelebi'de Aile, Ankara: 1991.*
- ÖZTÜRK, Cemil,** *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, TTK Yay., Ankara: 1996.*
- ÖZTÜRK, Levent,** “ Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri, Ay Işığı Kitapları, İstanbul, 2001.
- PİERCE ,Leslie P,** *Harem-i Hümayun, (çev. Ayşe Berktaş), Tarih Vakfı Yay., İstanbul: 1996.*
- RAMAZANOĞLU, Yıldız,** *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü, Pınar Yay., İstanbul: 2000.*
- RIZA, Ahmet,** *Vazife ve Mesuliyet, 3. Cüz: Kadın, Paris: 1324.*
- ROUSSEAU, J. Jacques,** *Emile, çev. H.Ülken, Ülgener, S. Güzey, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1996.*
- SAKAOĞLU, Necdet,** *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İletişim Yay., İstanbul: 1993.*
- SAMİ, Şemsettin,** *Kadınlar, İstanbul 1311.*
- SAVAŞ, Rıza,** *Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın, Ravza Yay., İstanbul: 1991.*

- ŞENKAN, Hakkı,** "Mekteplere Konacak Din ve Ahlak Dersleri Ne Oldu? Din Üzerinde Baskı Daha Ne Kadar Devam Edecek?" *Sebilürreşad*, I, sy. 15 (Eylül 1948).
- SENCER, Yakut,** *Türkiye 'de Kentleşme*, KB Yay., Ankara: 1979.
- SUCU, Ayşe,** Diyanet ve Kadın, (yayınlanmamış rapor), s. 2.
- ŞİŞMAN, Nazife,** *Kamusal Alanda Başörtülüler*, Timaş Yay., İstanbul: 2004.
- TARHAN, Nevzat,** *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yay., İstanbul: 2005.
- TAŞKIRAN, Tezer,** "Atatürk ve Kadın Eğitimi", Türkiye'de Kadın Yılı Kongresinde Tebliğ. Kitabı derleyen: Nevin Kozcuoğlu. Türk Üniversitesi Kadınlar Derneği Ankara Şubesi Yayınları: 1. Ayyıldız Matbaası, 1978.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi** "Komünizm Afetine Karşı Din", İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası, c. II, sy. 82, (Ekim 1974)
- TEZCAN, Mahmut,** "Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım", Atatürkçü Düşünce, TTK Basımevi, Ankara: 1992.
- TOKSARI, Ali,** *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul: 1996.
- TOPALOĞLU, Bekir,** *İslam 'da Kadın*, Yağmur Yay., İstanbul: 1985.
- TUKSAL, Hidayet Şefkatli,** *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat, Ankara: 2006.
- UĞURCAN, Sema,** "Tanzimat Devri Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, TDK Yay., Ankara: 1992.
- UĞUR, Fatih,** "Yeni Yüzyılın Diyaneti", Aksiyon Dergisi, 2006, Sayı: 627.

- ULUÇAY ,Çağatay,** *Harem II*, TTK Yay., Ankara: 1988.
- UNAN, Nimet,** *Atatürk ’ün Söylev ve Demeçleri-II*, Tıt Enst. Yay., 1959.
- UNAT, Faik Reşit,** *Türkiye ’de Eğitim Sistemi Gelişimi Tarihine Bir Bakış*, MEB Yay., Ankara: 1964.
- YETKİN, S. Kemal,** “*Milli Eğitim Politikamız, Bulaşıcı Hastalık Olan Maddecilikten Korunmak*”, Ulus Gazetesi, (16.11.1947).
- YILDIZ, İlhan,** *Minority Rights in Turkey*, Brigham Young University Law Review, number 6, Utah, ABD 2007.
- YÖRÜKAN, Y. Ziya,** “*Din Maarifi ve Din Tedrisatı*”, İslam-Türk Ansiklopedi ve Mecmuaası, II, sy. 98, (Mart 1984).
- YÜCEL, Hasan Ali,** *Türkiye’de Ortaöğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul: 1938.
- ZİYA, Yusuf,** “*Nasır Tusi’nin Terbiye Hakkındaki Fikri*” , *Mihrap Dergisi*, İstanbul: 1340, sa: 1.
- Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri** (23–25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yay, Ankara: 1981.

Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Kadınların İstihdamı

Betül ACAR KAVUK

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı

322201

2008

ÖZET

Tarihe baktığımızda peygamberlerin yaşadığı dönemler hariç, haklar bakımından kadın aleyhine bir yapılanma söz konusudur. İslam kadına hayatını sürdürmek için çalışmayı zorunlu kılmamasına ve hayatının bütün dönemlerinde sorumluluğunu başka insanlara vermesine rağmen, İslam ona (ehil ve olgun olduğu sürece) hiçbir koruyucuya ihtiyaç duymadan kendi mallarına sahip olma hakkını vermiştir. Peygamber zamanında çiftçilik, ticaret, inşaat işleri, alet yapımı, dericilik, ekmek yapımı, mal nakli, hemşirelik, sağlık bakımı ve ülke savunması o dönemin önemli ekonomik aktiviteleri sayılıyordu. Peygamberin çevresindeki bayanlar yine onun onayıyla bu gibi işlerde çalışıyorlardı. Peygamberin hanımları ve o dönemde yaşamış Müslüman kadınlar, İslam’ın tebliğ edilmesinde de aktif rol almışlardır.

Türkiye’nin erken dönemlerinde kadının yeri evde, çiftlikte ve bahçede işler yapan kocasının yanındı. Ev içinde yemek pişirme, kıyafet dikme, yün eğirme, kumaş dokuma ve elbise tamiratı gibi işler kadının vaktinin önemli bir kısmını kapsıyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nda kadın, çalışma hayatında olduğu gibi din eğitimi alanında da sosyal hayatın içinde pek yer almazdı. Cumhuriyetin ilanı ile kadınlar bazı hak ve imkânlarla sahip oldular. İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin açılmasıyla bayanlar, Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Kuran kursu öğretmeni ve vaize olarak, İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi Öğretmeni, özel ve devlet okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni ve İlahiyat Fakültelerinde akademisyen olarak çalışmaya başladılar. Günümüzde ise din eğitimi alanında istihdam edilen bayanların sayısı (istenilen düzeyde olmasa da) artmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğrenme, Eğitim Durumu, Din Eğitimi, Din Eğitimi Tarihi, Din Felsefesi, Kadın, İstihdam.

The Women Labor in the Field Of Religious Education In Turkey

Betül ACAR KAVUK

The Department Of Philosophy and Religious Education Discipline

322201

2008

ABSTRACT

There has been a configuration against women in terms of rights in the history except for the period when the prophets used to live. Although Islam has not obligated a woman to work to seek a living and has appointed someone to be responsible for her during all the stages of her life, Islamic law has given her the right (so long as she has reached the age of maturity and is competent) to own and dispose of her properties without any guardianship over her. There were not many different kinds of jobs during the days of the Prophet. Farming, trading, construction, tool making, tanning, bread making, teaching, transporting goods, nursing, health care and defense of the nation were the major economic activities in those days. Female companions of the Prophet participated in all these activities with his approval.

In early Turkey, the work of a wife was often alongside her husband, running a household, farm or plantation. Cooking for the household took a major part of a woman's time. Making garments such as spinning yarn, weaving cloth, sewing and mending clothes, also took much time. Women who did not use to participate in the religious education as well as in the business life in terms of social life during the Ottoman Empire had some rights and opportunities following the foundation of the Republic. As soon as the Imam-Hatpin Schools and Theology Faculties, women started to work as teachers and preachers in Qur'an Courses dependent on the Presidency of Religious Affairs, and as teachers of religious education in Imam-Hatpin High Schools, religious culture and moral teaching in public schools, and as academicians in the Theology Faculties. Currently, the number of the women employed in religious education is steadily increasing.

Key Words: Education, Training, Education level, Religious Education, History of Religious Education, Religious philosophy, Women/woman, Employment.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.